

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
«Συμβουλευτική Ψυχολογία & Συμβουλευτική στην Ειδική Αγωγή, την Εκπαίδευση & την Υγεία»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«Πατρικός δεσμός και πατρική γονεϊκότητα: συσχετιστική έρευνα σε πατέρες παιδιών 0-6 ετών.»

Ονοματεπώνυμο μεταπτυχιακής φοιτήτριας: Βασιλειάδου Αικατερίνη

Μέλη τριμελούς επιτροπής:
Ρούση Χριστίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια (επιβλέπουσα)
Σταυρούση Παναγιώτα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κλεφτάρας Γεώργιος, Καθηγητής

Βόλος, Φεβρουάριος 2024

Υπεύθυνη Δήλωση περί μη λογοκλοπής

Η Βασιλειάδου Αικατερίνη, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Πατρικός γονεϊκός δεσμός», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή / και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η ΔΗΛΟΥΣΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

Σύντομη Περίληψη

Ο πατρικός δεσμός προσκόλλησης, δηλαδή η γονεϊκή σχέση πατέρα – παιδιού και η πατρική εμπλοκή στη ζωή των παιδιών έχει ερευνηθεί ελάχιστα σε σύγκριση με τον μητρικό, τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία. Τα ερευνητικά ευρήματα όμως των μελετών, που έχουν εστιάσει στον πατρικό δεσμό, τονίζουν την ανάγκη επέκτασης της γνώσης και των επιδράσεων που έχει σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού. Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να εστιάσει στον πατρικό δεσμό, τόσο στο παρελθόν, διερευνώντας τον δεσμό που είχαν αναπτύξει οι πατέρες με τους δικούς τους πατέρες, όσο και στο παρόν, διερευνώντας τον δεσμό που έχουν αναπτύξει και συνεχίζουν να αναπτύσσουν με το παιδί τους μέσω και της πατρικής εμπλοκής σε συμπεριφορές φροντίδας που αφορούν το παιδί τους. Στην έρευνα συμμετείχαν 120 πατέρες (N=120), ηλικίας 29-56 ετών, που είχαν τουλάχιστον ένα παιδί σε ηλικία 0-6 ετών. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο σε ηλεκτρονική μορφή, που αποτελούνταν από ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων, ερωτήσεις συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής και δύο εργαλείων αυτοαναφοράς μέτρησης δεσμού: το R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment) και το ASPA-SF (Adult Scale of Parental Attachment-Short Form). Με βάση τα ερωτήματα της έρευνας βρέθηκε ότι ο δεσμός, που είχαν δημιουργήσει οι πατέρες με τον πατέρα τους, επηρεάζει τον δεσμό που δημιουργούν με τα παιδιά τους, όταν αυτός ανήκει στους μη ασφαλείς τύπους δεσμού, αλλά και συμπεριφορές της εμπλοκής του πατέρα στη ζωή του παιδιού του. Επίσης, βρέθηκε ότι η ενεργή εμπλοκή των πατέρων, τόσο πριν, όσο και μετά τη γέννηση του παιδιού επηρεάζει θετικά τον δεσμό μεταξύ τους.

Λέξεις Κλειδιά: Γονεϊκός Δεσμός πατέρα - παιδιού, Πατρικός δεσμός, Πατρική εμπλοκή, Πατρότητα, Πατρική γονεϊκότητα, R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment), ASPA-SF (Adult Scale of Parental Attachment-Short Form)

Σύντομη περίληψη στα Αγγλικά (Abstract)

The paternal attachment bond, i.e. the father-child parental relationship and the paternal involvement in the children's life has been little researched compared to the maternal one, both in the international and in the Greek literature. However, the research findings of the studies, which have focused on the paternal bond, emphasize the need to expand knowledge and the effects it has on each developmental stage of the child. The aim of this research is to focus on the paternal bond, both in the past, by exploring the bond that fathers have developed with their own fathers, and in the present, by exploring the bond that they have developed and continue to develop with their child through and of paternal involvement in caregiving behaviours involving their child. 120 fathers (N=120) aged 29-56 years, who had at least one child aged 0-6 years old, participated in the research. Participants completed the online questionnaire, which consisted of demographic questions, paternal involvement behaviour questions, and two self-report instruments measuring attachment: the R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment) and ASPA-SF (Adult Scale of Parental Attachment- Short Form). Based on the research questions, it was found that the bond, that fathers had created with their father, affects the bond they create with their children, when it belongs to the insecure types of attachment, and also behaviours of the father's involvement in the life of his child. Also, it was found that the active involvement of fathers, both before and after the birth of the child, positively affects the bond between them.

Key Words: Father-Child Parental Bond, Paternal Involvement, Paternal Attachment, Fathering, Fatherhood, R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment), ASPA - SF (Adult Scale of Parental Attachment - Short Form)

Εκτενής Περίληψη

Ο πατρικός δεσμός προσκόλλησης, δηλαδή ο ιδιαίτερος δεσμός που αναπτύσσει ο πατέρας με το παιδί του και η πατρική εμπλοκή στην καθημερινότητα του παιδιού, αλλά και σε ότι αφορά το παιδί του, έχει ερευνηθεί ελάχιστα σε σύγκριση με τον μητρικό δεσμό ή συχνά μόνο σε συσχέτιση μεταξύ τους, δηλαδή του γονεϊκού μητρικού δεσμού και του πατρικού γονεϊκού δεσμού, τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία. Τα ερευνητικά ευρήματα όμως των μελετών που έχουν εστιάσει στον πατρικό δεσμό και στη σχέση πατέρα – παιδιού, τονίζουν την ανάγκη επέκτασης της γνώσης και των επιδράσεων που έχει σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού. Στην Ελλάδα οι έρευνες για την συμβολή του πατρικού ρόλου στην ανάπτυξη των παιδιών είναι ελάχιστες με αποτέλεσμα ο ρόλος του πατέρα και η συμβολή του συχνά να μην αναγνωρίζεται ή να μην συνυπολογίζεται σε αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά τους. Η σύγχρονη βιβλιογραφία αναδεικνύει την συμβολή του πατέρα στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, ειδικά στα πρώτα χρόνια της ανάπτυξής τους, όπου εγκαθιδρύεται και ο πατρικός δεσμός. Απώτερος σκοπός της παρούσας έρευνας αποτελεί η βιβλιογραφική ανασκόπηση του ρόλου του πατέρα, της πατρικής εμπλοκής και του πατρικού δεσμού για την ανάδειξη της συμβολής του και της ενεργής συμμετοχής του στην ανατροφή των παιδιών, ώστε τόσο οι παιδίατροι και οι εκπαιδευτικοί κάθε βαθμίδας, όσο και οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας να ενημερωθούν και να λάβουν υπόψη τους τα ευρήματα, για να συνδράμουν με τον δικό τους τρόπο στην πολύπλευρη ενίσχυση και ένταξη των πατέρων στην ζωή των παιδιών. Στόχος της έρευνας είναι να εστιάσει στον πατρικό δεσμό, τόσο στο παρελθόν διερευνώντας τον δεσμό που είχαν αναπτύξει οι πατέρες με τους δικούς τους πατέρες **(στο εξής και πατρικός παιδικός δεσμός)**, όσο και στο παρόν, διερευνώντας τον δεσμό που έχουν αναπτύξει **(στο εξής και πατρικός γονεϊκός δεσμός)** και συνεχίζουν να αναπτύσσουν με το παιδί τους μέσω και της πατρικής εμπλοκής και να μελετήσει πιθανές συσχετίσεις και αναπαραγωγή μοτίβων.

Στην έρευνα μελετήθηκαν τα παραπάνω σε ένα τυχαίο δείγμα 120 πατέρων (N=120) που είχαν τουλάχιστον ένα παιδί σε ηλικία από 0 έως 6 ετών. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο σε ηλεκτρονική μορφή, που αποτελούνταν από ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων για τους ίδιους, τα παιδιά τους και τις μητέρες των παιδιών, ερωτήσεις συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής και δύο εργαλείων αυτοαναφοράς μέτρησης δεσμού: το R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment) και το ASPA-SF (Adult Scale of Parental Attachment-Short Form), τα οποία μεταφράστικαν στα ελληνικά από την ερευνήτρια. Η συλλογή των δεδομένων έγινε στην καθολική πλειοψηφία τους μέσω Διαδικτύου με την κοινοποίηση του συνδέσμου της ηλεκτρονικής μορφής του ερωτηματολογίου σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, ομάδες γονέων και πατέρων, αλλά και μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στην κατηγορία της ποσοτικής συσχετιστικής έρευνας και η ανάλυση των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα για τις Κοινωνικές Επιστήμες (SPSS 29.0). Σύμφωνα με τη στατιστική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, τα αποτελέσματα που διεξάχθηκαν υποστηρίζουν την υπόθεση της έρευνας και τα ερευνητικά ευρήματα για τη συμβολή της ενεργής εμπλοκής των πατέρων, τόσο κατά την περίοδο της κύησης, όσο και κατά την περίοδο των πρώιμων αλληλεπιδράσεων με το παιδί τους, ενώ αναδεικνύουν και τον πολυδιάστατο ρόλο του σύγχρονου πατέρα. Επίσης, βρέθηκε συσχέτιση διατήρησης μοτίβων μεταξύ του δεσμού με τον πατέρα τους και του δεσμού με το παιδί τους, αλλά τα ευρήματα αφορούν μόνο τους μη ασφαλή τύπους δεσμού. Τέλος, τα ευρήματα δεν έδειξαν καμία διαφορά μεταξύ των πατρικών δεσμών και της πατρικής εμπλοκής με το φύλο του παιδιού, αλλά ανέδειξαν τη σημασία της λήψης πατρικής γονεϊκής άδειας για την επικοινωνία μεταξύ του πατέρα με το παιδί του και την ενεργή εμπλοκή του.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1^ο: Βιβλιογραφική ανασκόπηση.....	3
1.1 Η θεωρία του δεσμού προσκόλλησης.....	3
1.1.1 Ο πατρικός γονεϊκός δεσμός προσκόλλησης	6
1.1.2 Η σημασία του πατρικού δεσμού προσκόλλησης στην ανάπτυξη του παιδιού	8
1.1.3 Η ανάπτυξη του γονεϊκού ρόλου για την επίτευξη της δημιουργίας δεσμού.....	12
1.2 Πατρότητα.....	14
1.2.1 Παράγοντες επιρροής της διαμόρφωσης του πατρικού ρόλου	15
1.2.2 Δεδομένα και έρευνες για τους πατέρες στην Ελλάδα.....	19
1.2.3 Προβληματική της παρούσας έρευνας	21
Κεφάλαιο 2^ο: Μεθοδολογία	24
2.1 Συμμετέχοντες	24
2.2 Εργαλεία μέτρησης	27
2.2.1 Ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων	27
2.2.2 Ερωτήσεις για την ενεργή εμπλοκή των πατέρων στη ζωή των παιδιών τους	28
2.2.3 Κλίμακα μέτρησης του γονεϊκού δεσμού για ενήλικες – σύντομη φόρμα ASPA-SF (Adult Scale of Parental Attachment-Short Form) – Μέτρηση του πατρικού παιδικού δεσμού.	30

2.2.4 Αναθεωρημένη κλίμακα αυτοαναφοράς γονεϊκού δεσμού R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment) - Μέτρηση του πατρικού γονεϊκού δεσμού.....	35
2.3 Διαδικασία και συλλογή δεδομένων της έρευνας	40
Κεφάλαιο 3^ο: Αποτελέσματα.....	42
3.1 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων	42
3.2 Περιγραφικές αναλύσεις.....	42
3.3 Επαγωγικές Αναλύσεις	48
Κεφάλαιο 4^ο: Συζήτηση.....	59
Κεφάλαιο 5^ο: Περιορισμοί και προτάσεις.....	65
Βιβλιογραφία	69
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	69
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	77
A. Έντυπο συναίνεσης συμμετέχοντα στην ερευνητική εργασία.....	77
B. Ερωτηματολόγιο Έρευνας.....	79

Εισαγωγή

Η συμβολή της πατρότητας και του πατρικού δεσμού σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης του παιδιού εμφανίζεται βιβλιογραφικά σε μικρότερο βαθμό από ότι ο δεσμός του παιδιού με την μητέρα. Για παράδειγμα, μια αναζήτηση ερευνών στο Google scholar των λέξεων «mother attachment» εμφανίζει 3.030.000 αποτελέσματα, ενώ αντίστοιχα η αναζήτηση των λέξεων «father attachment» εμφανίζει 2.280.000. Παράλληλα, αρκετές από τις μελέτες για τον δεσμό μεταξύ πατέρα και παιδιού αναφέρονται και εστιάζουν σε μονομερή οφέλη, όπως τον εξισορροπητικό ρόλο του πατέρα στην οικογένεια, την παροχή ασφάλειας, αλλά και την οικονομική υποστήριξη (Lamb, 1977b). Οι ερευνητές που ασχολούνται ενεργά με την προσέγγιση της πατρότητας υποστηρίζουν ότι η κοινωνική κατασκευή της πατρικής εμπλοκής περιλαμβάνει τρεις συνιστώσες: τη δέσμευση στο ρόλο του και την ενεργή αλληλεπίδραση μέσω της φροντίδας, του παιχνιδιού ή άλλων δραστηριοτήτων, την προσβασιμότητα στο παιδί και την πατρική ευθύνη (Lamb et al., 1985). Σε σύγκριση με ευρήματα όπου ξεχωρίζουν τον πατρικό και τον μητρικό δεσμό, στην αρθρογραφία παρατηρείται ότι αρκετοί ερευνητές τείνουν προς το συμπέρασμα ότι και οι δύο γονείς αναπτύσσουν όλους τους τύπους προσκόλλησης με τα παιδιά τους και συμβάλουν με τον δικό τους τρόπο στην ανάπτυξη τους (Steenhoff et al., 2019).

Στόχος της έρευνας είναι η διερεύνηση του πατρικού δεσμού που δημιουργήσαν οι σύγχρονοι πατέρες με τους πατέρες τους όταν ήταν οι ίδιοι παιδιά (στο εξής θα αναφέρεται ως πατρικός παιδικός δεσμός) και του πατρικού δεσμού, που αναπτύσσουν οι σύγχρονοι πατέρες με τα δικά τους παιδιά στο σήμερα (στο εξής θα αναφέρεται και ως πατρικός γονεϊκός δεσμός). Τα δύο είδη των πατρικών δεσμών μελετώνται για τη συμβολή τους στη διαμόρφωση της συναισθηματικής εμπλοκής και στις πρακτικές ανατροφής των παιδιών τους και ειδικότερα για το παιδί τους που βρίσκεται στο εύρος της βρεφικής έως το τέλος της πρώιμης παιδικής ηλικίας (0-6 ετών). Η πρωτοτυπία της έρευνας έγκειται στη διερεύνηση της συσχέτισης του είδους των πατρικών δεσμών με τις μορφές της συμμετοχής του σύγχρονου πατέρα στη φροντίδα του παιδιού του. Για την απάντηση των ερευνητικών μας ερωτημάτων επιλέχθηκε ποσοτική ερευνητική μεθοδολογία, καθώς θεωρήθηκε η καταλληλότερη για την εύρεση συσχετίσεων μεταξύ διαφόρων μεταβλητών ενός φαινομένου και του ελέγχου ερευνητικών υποθέσεων.

Η παρούσα εργασία συντάχθηκε σύμφωνα με τις οδηγίες εκπόνησης και συγγραφής διπλωματικών εργασιών του Τμήματος Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Συμβουλευτική Ψυχολογία & Συμβουλευτική

στην Ειδική Αγωγή, την Εκπαίδευση & την Υγεία» και διαρθρώνεται από τέσσερα κεφάλαια που αποτελούν τον κύριο κορμό της, τα οποία συνοδεύονται από τις βιβλιογραφικές αναφορές, ξενόγλωσσες και ελληνόγλωσσες και το παράρτημα. Στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η παρουσίαση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης του θέματος της έρευνας, που στοχεύει στην ανάδειξη της σημασίας διεξαγωγή της, παρουσιάζοντας παράλληλα την προβληματική της, τα δεδομένα που βρέθηκαν για τον ελληνικό πληθυσμό και τα ερευνητικά της ερωτήματα. Στη συνέχεια το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αποτελείται από την παρουσίαση του δείγματος και της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε. Αναλυτικότερα, η ερευνητική στρατηγική που επιλέχθηκε να ακολουθηθεί ορίζεται ως συγχρονική συσχετική και η μέθοδος συλλογής δεδομένων είναι τα ερωτηματολόγια αυτό-αναφοράς, τα οποία κλήθηκαν να συμπληρώσουν εθελοντικά οι συμμετέχοντες. Επίσης, τα ερωτηματολόγια που επιλέχθηκαν μεταφράστηκαν και προσαρμόστηκαν για τις ανάγκες της έρευνας και είναι το ASPA-SF (Adult Scale of Parental Attachment-Short Form) των Michael και Snow (2019) για την αξιολόγηση του πατρικού παιδικού δεσμού των συμμετεχόντων και το R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment) των Johnson και συνεργατών του (2003) για την αξιολόγηση του πατρικού γονεϊκού δεσμού με τα δικά τους παιδιά (ηλικίας 0-6 ετών). Παράλληλα, για την μελέτη της συχνότητας εμφάνισης της πατρικής εμπλοκής στη ζωή του παιδιού δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο δέκα (10) ερωτήσεων, που αφορούν συμπεριφορές ενεργής γονεϊκής συμμετοχής και προέκυψαν μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Ακόμη, στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται και η διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων.

Μετά τη διεξαγωγή της έρευνας έγινε καταγραφή του τρίτου και του τέταρτου κεφαλαίου, όπου η ερευνήτρια προχώρησε στην ανάλυση των δεδομένων, την επεξεργασία τους και στη διεξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μέθοδος ανάλυσης δεδομένων, η οποία έγινε με τη χρήση του προγράμματος στατικής ανάλυσης SPSS, οι στατιστικές αναλύσεις που διεξάχθηκαν, οι πίνακες παρουσίασης των αποτελεσμάτων, όπως και η περιγραφή τους. Αντίστοιχα, στο τέταρτο κεφάλαιο και σύμφωνα με τα αποτελέσματα των στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων που εμφανίστηκαν, διεξάγονται τα συμπεράσματα της έρευνας, ενώ τα ευρήματα αυτά συγκρίνονται με τα ευρήματα ερευνών με τις οποίες συμφωνούν ή διαφωνούν. Κλείνοντας, παρουσιάζονται και οι περιορισμοί της ερευνητικής διαδικασίας και του ερευνητικού πλάνου που ακολουθήθηκαν, αλλά και ερευνητικές προτάσεις επέκτασης της έρευνας και χρήσης των αποτελεσμάτων της.

Κεφάλαιο 1^ο: Βιβλιογραφική ανασκόπηση

1.1 Η θεωρία του δεσμού προσκόλλησης

Η θεωρία της προσκόλλησης του Bowlby (1969, 1973, 1980, 1988) αναφέρεται στο συναισθηματικό δεσμό που αναπτύσσεται ανάμεσα στο βρέφος και το κύριο πρόσωπο που το φροντίζει, επικοινωνεί μαζί του και ανταποκρίνεται στις ανάγκες του. Συγκεκριμένα, ο ψυχολόγος, ψυχίατρος, ψυχαναλυτής, συγγραφέας και ερευνητής John Bowlby μελετούσε την ανάπτυξη των βρεφών σε σχέση με τη φροντίδα που εκλάμβαναν και την ανταπόκριση που είχαν συνήθως από την μητέρα τους, καθώς εκείνη τη χρονική περίοδο οι μητέρες αποτελούσαν το κύριο πρόσωπο που ασχολούταν με τη φροντίδα των βρεφών. Μέσω της παρατήρησής και της μελέτης του υποστήριξε ότι η φύση και η μορφή της πρώτης σχέσης του ατόμου αποτελεί μοντέλο για τις μετέπειτα σχέσεις του με τεράστιο αντίκτυπο σε όλη τη ζωή του, καθώς δημιουργούνται πεποιθήσεις και προσδοκίες για το αν το άτομο είναι άξιο αγάπης, αλλά και κατά πόσο μπορεί να βασιστεί στους άλλους ανθρώπους (Bowlby, 1969). Συνοπτικά, ο Bowlby υποστήριξε ότι τα βρέφη γεννιούνται με την έμφυτη ανάγκη για δεσμό με ένα άτομο που θα τους παρέχει ασφάλεια, στοργή και φροντίδα διαχωρίζοντας την τάση προσκόλλησης από το ένστικτο επιβίωσης και τα κοινωνικο-συμπεριφορικά αποτελέσματα της μάθησης μέσω της αλληλεπίδρασης. Η θέση αυτή καθιστά τον δεσμό προσκόλλησης εξελικτικά σημαντικό για το είδος, διότι κρατά το βρέφος κοντά στο πρόσωπο που το φροντίζει, βελτιώνοντας τις πιθανότητες επιβίωσης του, αλλά και την ικανότητα προσαρμογής του στο περιβάλλον, ενώ παράλληλα επηρεάζει την κοινωνική εξέλιξη του ατόμου διότι συντελεί καθοριστικά στη δημιουργία της αυτοεικόνας και της αυτοαντίληψης του (Bowlby, 1969).

Με βάση την θεωρία του δεσμού προσκόλλησης έχουν πραγματοποιηθεί σειρά ερευνών που αφορούσαν την επίδραση του στην προσωπικότητα του ατόμου, τις επιδράσεις του στην ψυχική υγεία (π.χ. Bowlby, 1951. van IJzendoorn et al., 1995), στη διαμόρφωση σχέσεων στη βρεφική (π.χ. Ainsworth et al., 1978. Crittenden, 1985. Main & Solomon, 1986), στην παιδική (π.χ. Cassidy & Marvin 1987, 1992. Bretherton et al., 1990. Erickson et al., 1985), στην εφηβική ηλικία (π.χ. Cobb, 1996. Kobak et al., 1988), και στην ενήλικη ζωή (Main et al., 1985), ενώ τονίζεται η συμβολή της θεωρίας και στην ατομική και οικογενειακή ψυχοθεραπεία (π.χ. Goldberg, 1995). Επιπρόσθετα, οι σύγχρονες έρευνες που εστιάζουν στην επιρροή των τύπων δεσμού προσκόλλησης υποστηρίζουν ότι παρατηρούνται μοτίβα που συσχετίζονται μαζί τους στην ενήλικη ζωή των ατόμων, όπως για παράδειγμα στην επιλογή συντρόφων

(Paetzold, Rholes & Kohn, 2015), στο γονεϊκό στυλ ανατροφής (Perris & Andersson, 2000), αλλά και εμφάνισης ψυχοπαθολογίας (Dozier, Stovall-McClough & Albus, 2008).

Είναι, λοιπόν, σημαντικό να αναφερθούν οι τύποι δεσμού προσκόλλησης για την κατανόηση της σημασίας και συνεισφοράς τους στα πλαίσια της εξέλιξης του προβληματισμού της παρούσας μελέτης. Σύμφωνα με την Scharfe (2017), μία από τις πιο ερευνητικά σημαντικές συνεισφορές της Ainsworth και των συνεργατών της (1978) στη θεωρία και την έρευνα του δεσμού της προσκόλλησης είναι ο τρόπος λειτουργίας των τύπων δεσμού των βρεφών με τους φροντιστές τους. Συγκεκριμένα με βάση την παρατήρησή τους εντόπισαν τέσσερις (4) διαφορετικούς τύπους δεσμού: τον ασφαλή δεσμό, τον ανασφαλή/αποφευκτικό δεσμό, τον ανασφαλή/αμφιθυμικό δεσμό, καθώς και τον τέταρτο που εντοπίστηκε μεταγενέστερα από τον Main και τους συνεργάτες του (1985), τον ανασφαλή/αποδιοργανωμένο δεσμό.

Το έργο της Ainsworth (1978) παρείχε τόσο τη θεωρητική όσο και την εμπειρική βάση για δεκαετίες έρευνας αναφορικά με τον δεσμό προσκόλλησης των βρεφών βρέφους – γονέα ή φροντιστή, ενώ αξίζει να σημειωθεί πως με βάση τις αντιδράσεις-αλληλεπιδράσεις των παιδιών σε μια πειραματική μελέτη παρατήρησης γνωστή ως «συνθήκη με τον ξένο» (strange situation) κατάφερε να περιγράψει συγκεκριμένα μοτίβα που αντιστοιχούν στους δεσμούς προσκόλλησης. Η συνθήκη αυτή περιελάμβανε τέσσερα στάδια παρατήρησης, τα οποία αποτελούνταν από την αρχική παρατήρηση αλληλεπίδρασης βρέφους – φροντιστή, που στην συγκεκριμένη έρευνα ήταν η μητέρα, σε δεύτερο στάδιο την παρατήρηση των αντιδράσεων του βρέφους όταν η μητέρα εγκατέλειπε το δωμάτιο και στην συνέχεια όταν ένας φιλικός άγνωστος έμπαινε στο δωμάτιο, ενώ τέλος την παρατήρηση αλληλεπίδρασης βρέφους – φροντιστή όταν η μητέρα επέστρεφε στο δωμάτιο χαιρετώντας το παιδί της. Οι παρατηρήσεις του πειράματος ανέδειξαν ότι η αλληλεπίδραση της μητέρας με το βρέφος επηρεάζει τον τρόπο που αντιλαμβάνεται το παιδί τον εαυτό του, το περιβάλλον και τις προσδοκίες που έχει από τους άλλους (Ainsworth et al., 1978, 2015) και με βάση αυτήν την μελέτη τα μοτίβα των δεσμών κατηγοριοποιούνται σε μία από τις ακόλουθες τέσσερις κατηγορίες:

1. Τα παιδιά που έχουν αναπτύξει με τον φροντιστή τους ασφαλή τύπο δεσμό προσκόλλησης έχουν αναπτύξει εμπιστοσύνη στη διαθεσιμότητα και την ανταπόκριση των φροντιστών τους στις ανάγκες τους και αντιδρούν στο άγχος της αποχώρησης με τρόπους που αναδεικνύουν τις θετικές προσδοκίες τους. Συγκεκριμένα, τα παιδιά αυτά αναζητούν εγγύτητα όταν επανενώνονται με τους φροντιστές και μπορούν να επιστρέψουν στο παιχνίδι όταν ανακουφιστούν. Στις περιπτώσεις που τα παιδιά είχαν αναπτύξει αυτόν τον τύπο δεσμού με

τον φροντιστή τους, ήταν χαρούμενα και είχαν παράλληλα την περιέργεια - επιθυμία να εξερευνήσουν τον χώρο, όταν οι φροντιστές τους ήταν παρόντες.

2. Τα παιδιά που έχουν αναπτύξει με τον φροντιστή τους ανασφαλή/ αποφευκτικό τύπο δεσμού προσκόλλησης έχουν αναπτύξει την πεποίθηση ότι δεν μπορούν ή δεν τα βοηθά να στραφούν στους φροντιστές τους για παρηγοριά, διότι οι φροντιστές τους δεν ανταποκρίνονται άμεσα ή ανταποκρίνονται με δυσαρέσκεια στις ανάγκες των παιδιών τους. Η πεποίθηση αυτή έχει ως αποτέλεσμα κατά τη διάρκεια της αποχώρησης να μην αντιδρούν και συνήθως να αποφεύγουν τον φροντιστή κατά την επανένωσή τους. Επίσης φαίνεται να ελέγχουν, αλλά όχι να ρυθμίζουν τα αρνητικά τους συναισθήματα, καθώς στις περιπτώσεις που τα παιδιά είχαν αναπτύξει αυτόν τον τύπο δεσμού με τον φροντιστή τους, ήταν φοβισμένα κατά την αποχώρηση του φροντιστή τους και δεν έδειχναν προθυμία να εξερευνήσουν το περιβάλλον ούτε υπό την παρουσία της μητέρας τους.

3. Τα παιδιά που έχουν αναπτύξει με τον φροντιστή τους ανασφαλή/ αμφιθυμικό τύπο δεσμού προσκόλλησης έχουν μάθει ότι η φροντίδα θα είναι απρόβλεπτη, καθώς οι φροντιστές τους δεν ανταποκρίνονται με σταθερότητα στις ανάγκες τους, οπότε αντίστοιχα και κατά τη διάρκεια του αποχωρισμού αναζητούν παρηγοριά ασυνεπώς, συχνά μεταβαίνοντας από προσκόλληση και κλάμα σε απόσυρση και θυμό. Επίσης, δεν μπορούν να παρηγορηθούν μετά την επανένωση και δεν επιστρέφουν για να παίξουν με τα διαθέσιμα παιχνίδια. Στις περιπτώσεις που τα παιδιά είχαν αναπτύξει αυτόν τον τύπο δεσμού με τον φροντιστή τους, είχαν αντιφατικές αντιδράσεις, καθώς αναζητούσαν την παρουσία του φροντιστή τους, αλλά κατά την παρουσία του τον απομάκρυναν ή τον απέφευγαν.

4. Τέλος όπως αναφέρθηκε, ο ανασφαλής/ αποδιοργανωμένος τύπος δεσμού προσκόλλησης προστέθηκε από τον Main και τους συνεργάτες (1985) που επέκτειναν την εξέταση της προσκόλλησης γονέα - παιδιού σε πληθυσμούς υψηλού κινδύνου. Τα παιδιά που έχουν αναπτύξει με τον φροντιστή τους ανασφαλή/ αποδιοργανωμένο τύπο δεσμού προσκόλλησης βρίσκονται συχνά υπό τη φροντίδα γονέων που είναι κακοποιοί (σωματικά, συναισθηματικά ή/και σεξουαλικά) και ως απάντηση στο ακραίο άγχος της ζωής τους στο σπίτι, αυτά τα παιδιά δεν παρουσιάζουν μια συνεκτική στρατηγική προσκόλλησης κατά τη διάρκεια του αποχωρισμού. Για παράδειγμα μπορεί να παγώσουν και να μην αναζητήσουν την εγγύτητα. Στις περιπτώσεις που τα παιδιά είχαν αναπτύξει αυτόν τον τύπο δεσμού με τον φροντιστή τους, δεν παρατηρήθηκε σταθερή συμπεριφορά, εκτός από το γεγονός ότι όταν ήταν αναστατωμένα παρηγορούνταν με μεγάλη δυσκολία.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη τα παραπάνω και την ερευνητική προσπάθεια για τη μελέτη των πρώιμων δεσμών προσκόλλησης, παρακάτω γίνεται προσπάθεια εστίασης στον πατρικό γονεϊκό δεσμό προσκόλλησης και τον δικό του ρόλο.

1.1.1 Ο πατρικός γονεϊκός δεσμός προσκόλλησης

Οι περισσότερες έρευνες εστίαζαν, αρχικά, στον δεσμό προσκόλλησης του παιδιού με την μητέρα του, αλλά πολύ σύντομα οι ερευνητές στράφηκαν προς την παρατήρηση των συμπεριφορών προσκόλλησης με όλους τους «σημαντικούς για το παιδί άλλους», οι οποίοι συνήθως ήταν οι δύο γονείς του, όταν δεν υπήρξε κάποιο τρίτο άτομο ως φροντιστής. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι το ενδιαφέρον για τον δεσμό προσκόλλησης του παιδιού με τον πατέρα του υπήρξε από τα αρχικά στάδια της έρευνας παρόλο που η υπόσταση του πατέρα δεν αναφερόταν στην τριλογία του εμπνευστή της θεωρίας της προσκόλλησης (Bowlby, 1969, 1973, 1980). Αναλυτικότερα, όπως αναφέρεται στην ανασκόπηση της Bretherton (2010), οι έρευνες της Ainsworth (1963, 1967) και των Schaffer και Emerson (1964) αναφέρθηκαν στην παρατήρηση ότι τα βρέφη εκτός του δεσμού προσκόλλησης με το κυρίαρχο πρόσωπο (principal attachment figure), το οποίο ήταν η μητέρα τους, επέδειξαν συμπεριφορές προσκόλλησης και ως προς τον πατέρα χαρακτηρίζοντας τον ως συν-κυρίαρχο πρόσωπο προσκόλλησης (co-principal attachment figure), γεγονός το οποίο αρχικά ο Bowlby αμφισβήτησε. Στην συνέχεια, όμως, έπειτα από τις έρευνες του Lamb (1976, 1977 a & b) και των Main and Weston (1981), όπου τα ευρήματά τους υποστήριξαν την ύπαρξη δεσμών προσκόλλησης και με τους δύο γονείς και τη δυνατότητα δημιουργίας διαφορετικού τύπου δεσμού προσκόλλησης με τον καθένα, ο Bowlby (1982) αναγνώρισε στην 2η έκδοση της τριλογίας του την συνεπίδραση των δεσμών προσκόλλησης και με τους δυο γονείς στην μετέπειτα δημιουργία σχέσεων στη ζωή του ατόμου (Bretherton, 2010).

Στην πιο σύγχρονη ανασκόπηση για τον πατρικό δεσμό προσκόλλησης των Ahnert και Schorpe-Sullivan (2020) αναφέρεται ότι παρόλη την έμφαση που έχει δοθεί από την αρχή στην σημαντικότητα της μελέτης του δεσμού πατέρα – βρέφους, οι έρευνες παραμένουν να είναι ολιγάριθμες, ενώ ο λόγος αποδίδεται σε έναν βαθμό στην επικρατέστερη κοινωνική κατασκευή που ορίζει την μητέρα ως βασικό φροντιστή του βρέφους, περιορίζοντας άμεσα και έμμεσα την εμπλοκή του πατέρα. Η αιτιοκρατική αυτή σύνδεση υποστηρίζεται και από άλλες έρευνες, αλλά περισσότερες λεπτομέρειες για τους παράγοντες επιρροής του πατρικού ρόλου και πατρικού δεσμού θα αναφερθούν παρακάτω στο αντίστοιχο κεφάλαιο. Παρόλη, όμως, την

παραπάνω παραδοχή οφείλει να αναφερθεί, ότι οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές και η κοινωνική εξέλιξη τόσο της θέσης της γυναίκας όσο και των οικογενειακών σχέσεων έχει συμβάλει σε μια εξαιρετική αύξηση της εμπλοκής των πατέρων στη φροντίδα και στην ανάπτυξη των παιδιών τους σε αρκετές κοινωνίες, γεγονός το οποίο υποστηρίζουν και ερευνητικά στοιχεία που παρουσιάζουν από τη μία πλευρά τη διατήρηση του χρόνου ενασχόλησης της μητέρας με τα παιδιά τους, παρότι είναι πλέον στην πλειοψηφία τους εργαζόμενες, και από την άλλη τονίζουν την σημαντική αύξηση του χρόνου ενασχόλησης των πατέρων με τα παιδιά τους (Bianchi, 2000). Παρόμοια ευρήματα παρουσιάζουν στην έρευνά τους και οι Cabrera και συνεργάτες (2000), οι οποίοι κάνουν λόγο για την σημασία της ποιότητας, και όχι της διάρκειας, των διαφορετικών τρόπων πατρικής εμπλοκής και αναδεικνύουν την αναγκαιότητα ευρύτερης μελέτης της συμβολής της πατρικής εμπλοκής, αλλά και του δεσμού πατέρα – βρέφους στην εξελικτική ανάπτυξη του ατόμου (Ahnert & Schoppe-Sullivan, 2020).

Σε αντίθεση, λοιπόν, με ευρήματα όπου ξεχωρίζουν την σημαντικότητα του πατρικού και του μητρικού δεσμού, παρατηρείται ότι αρκετοί ερευνητές τείνουν προς το συμπέρασμα ότι και οι δύο γονείς μπορούν να αναπτύξουν όλους τους τύπους δεσμού προσκόλλησης με τα παιδιά τους από πολύ νωρίς, άρα και να συμβάλουν με τον δικό τους τρόπο ανάλογα με το είδος του δεσμού στην πολύπλευρη ανάπτυξη των παιδιών τους (Steenhoff, Tharner & Væver, 2019). Συμπληρωματικά, ευρήματα μίας μακροχρόνιας γερμανικής έρευνας υποστηρίζουν ότι η ευαισθησία και αυθόρμητη υποστηρικτικότητα που δείχνουν οι πατέρες στο παιχνίδι τους με τα παιδιά ευνοεί τη δημιουργία ενός ποιοτικά καλύτερου συναισθηματικού δεσμού προσκόλλησης πατέρα - βρέφους σε αντίθεση με τον ασφαλή τύπο πατρικού δεσμού που προτείνεται σε αρκετές έρευνες, ενώ αναφέρουν ότι η επίτευξή του επηρεάζεται από την επιτρεπτικότητα της μητέρας για να καταφέρει να δημιουργηθεί (Grossmann et al., 2002). Παρόμοια ευρήματα είχαν και οι Bureau και συνεργάτες (2017), οι οποίοι βρήκαν ότι οι φροντιστές που παραμένουν ευαίσθητοι φαίνεται να έχουν περισσότερες πιθανότητες να έχουν παιδιά που αναπτύσσουν καλής ποιότητας ασφαλής προσκόλλησης μαζί τους και τονίζουν ότι ειδικά η ευαισθησία του πατρικού παιχνιδιού φαίνεται να συσχετίζεται με την ποιότητα του δεσμού παιδιού – πατέρα, όταν οι συνθήκες ευνοούν τη δημιουργία του.

Εστιάζοντας στον δεσμό πατέρα – βρέφους, οι μελέτες των Lamb (1977a) και Parke (1996) παρουσίασαν ευρήματα ότι τα βρέφη μπορούν να συνδεθούν και με τους δύο γονείς και ότι οι πατέρες είναι ικανοί να ανταποκρίνονται με ευαισθησία στα βρέφη τους. Παράλληλα ο Lamb υποστήριξε ότι ο πατρικός γονεϊκός δεσμός δεν αποτελεί υποκατάστατο του μητρικού, αλλά είναι εξίσου σημαντικός, καθώς τα ευρήματα της έρευνάς του υπέδειξαν ότι οι

αλληλεπιδράσεις των πατέρων με τα παιδιά τους είναι ποιοτικά διαφορετικές, διότι δεν εστιάζουν τόσο στην φροντίδα του βρέφους όπως οι μητέρες, αλλά στη ψυχαγωγία και το παιχνίδι, γεγονός το οποίο επηρεάζει θετικά έμμεσα και άμεσα και τις αλληλεπιδράσεις μητέρας - βρέφους. Αναλυτικότερα, υποστηρίζεται ότι οι πατέρες μέσω της οικονομικής, σωματικής και συναισθηματικής υποστήριξης της μητέρας και της οικογένειάς τους συμβάλλουν στην ανάπτυξη ποιοτικά και ποσοτικά καλύτερων αλληλεπιδράσεων μητέρας – βρέφους και μέσω του παιχνιδιού τους με το παιδί λειτουργούν ενθαρρυντικά προς τις μητέρες, ώστε να επιδείξουν και οι ίδιες τέτοιες παιγνιώδεις αλληλεπιδράσεις (Lamb, 1977b).

Επιπρόσθετα, στην σύνθεση ερευνών την οποία πραγματοποίησαν οι Freeman, Newland και Coyl (2010) τονίζεται ότι οι πατέρες φαίνεται να συμβάλουν στην ανάπτυξη μιας περισσότερο ποιοτικής ασφαλούς προσκόλλησης πατέρα – παιδιού με τρόπους που είναι μοναδικοί και συμπληρωματικοί με εκείνους των μητέρων διευρύνοντας τους έως τώρα παραδοσιακούς δεσμούς που έχουν καταγραφεί σύμφωνα με τη θεωρία της προσκόλλησης. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα ευρήματα της έρευνας των Goodsell και Meldrum (2010), οι οποίοι μελέτησαν τη δημιουργία πατρικού δεσμού προσκόλλησης σε περιπτώσεις που οι μητέρες έδειχναν να απομακρύνονται συναισθηματικά από τα βρέφη τους υποστηρίζοντας ότι η διαφοροποίηση των συνθηκών και των αναγκών που κλήθηκαν να καλύψουν οι πατέρες λειτούργησαν ως κίνητρο στην μετάβαση στον καινούριο ρόλο τους και συνέβαλαν στο να αναπτύξουν με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση έναν αντισταθμιστικό, αποδοτικό και φροντιστικό πατρικό ρόλο και ως επακόλουθο έναν πιο άμεσο δεσμό με τα παιδιά τους. Η ερευνητική συζήτηση γύρω από τον πατρικό γονεϊκό δεσμό προσκόλλησης φαίνεται να επεκτείνεται παρά τον μικρό αριθμό των ερευνών που εστιάζουν σε αυτόν και να διεγείρει συνεχώς επιπλέον ερωτήματα και προβληματισμούς για τους παράγοντες που επηρεάζουν τη δημιουργία του, την σημαντικότητα που του έχει αποδοθεί ή δε του έχει έως σήμερα αναγνωριστεί.

1.1.2 Η σημασία του πατρικού δεσμού προσκόλλησης στην ανάπτυξη του παιδιού

Μέσω της παρατήρησης των γονεϊκών αλληλεπιδράσεων με το παιδί και της πληθώρας ερευνών γύρω από την ανάπτυξη των παιδιών γνωρίζουμε ότι η αλληλεπίδραση και η σχέση με τους γονείς τους είναι ιδιαίτερα σημαντική για όλη την πορεία της ζωής του ατόμου. Τα ευρήματα αυτά υποστηρίζονται από όλους τους τομείς ερευνών, καθώς ακόμη και η έρευνα σχετικά με την ανάπτυξη του βρεφικού εγκεφάλου έχει καταλήξει σε συμπεράσματα, όπως ότι το περιβάλλον του νεογέννητου, οι πρώιμες αλληλεπιδράσεις, εμπειρίες, συναισθηματικές

συνδέσεις, αλλά και η οικογενειακή αλληλεπίδραση των γονέων επηρεάζουν την μελλοντική ανάπτυξη και συμπεριφορά των παιδιών (Hedenbro, 2019). Συμπληρωματικά, σύμφωνα με τη θεωρία της προσκόλλησης του Bowlby (1988) οι πρώιμες εμπειρίες του παιδιού και η ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον κάθε γονέα κατέχουν σημαντική θέση στην μετέπειτα ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξή του, καθώς το είδος του δεσμού προσκόλλησης που θα αναπτυχθεί κατά την πρώιμη βρεφική ηλικία επηρεάζει την ικανότητα σύναψης σχέσεων του ατόμου σε όλη του τη ζωή.

Οι περισσότερες έρευνες για την ανάπτυξη του παιδιού εστίαζαν, αρχικά, την προσοχή τους στην μητέρα: στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, στις αντιδράσεις της, στην σωματική και ψυχολογική υγεία της, τόσο κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και τα πρώτα χρόνια ζωής των παιδιών, όσο και γενικότερα στην συμβολή της στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού παραγκωνίζοντας με αυτόν τον τρόπο τον ρόλο του πατέρα. Πιο συγκεκριμένα, σε έρευνες που εξέτασαν την χρονική περίοδο της μετάβασης στην πατρότητα αναφέρεται ότι η συμμετοχή των πατέρων από την αρχή της εγκυμοσύνης αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός για όλη την οικογένεια και ειδικά για τη ζωή του παιδιού, καθώς μπορεί να προβλέψει την συμμετοχή του πατέρα κατά την ανάπτυξη των παιδιών από την παιδική ηλικία ως την εφηβεία υποστηρίζοντας παράλληλα και τις μητέρες (Bakermans-Kranenburg et al., 2019). Ο ρόλος του πατέρα και η συμμετοχή του σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης του παιδιού φαίνεται, λοιπόν, να αναδεικνύεται εξαιρετικά σημαντικός, αντίθετα με την πεποίθηση που ίσως επικρατεί ακόμη στην κοινωνία μας και όπως αναφέρεται και στο βιβλίο του Lamb (2010) οι τρόποι συμβολής του πατέρα είναι πολυάριθμοι, έμμεσοι, άμεσοι και ευδιάκριτοι τόσο από την παρατήρηση της ανάπτυξης των παιδιών που βιώνουν την ενεργή εμπλοκή του πατέρα, όσο και από την παρατήρηση των ποικίλων δυσκολιών (αναπτυξιακές, ψυχολογικές, σχολικής επίδοσης, ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, ελέγχου της επιθετικότητας και του θυμού τους, ανάπτυξης αισθήματος ασφάλειας, ταυτότητας φύλου κα.) που εμφανίζονται στα παιδιά που βιώνουν την απουσία πατρικής εμπλοκής είτε λόγω απώλειας, είτε λόγω διαζυγίων.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η πατρότητα αρχίζει να αποκτά έναν πιο ενεργητικό ρόλο στην κοινωνία και στις έρευνες λόγω της ανάδειξης της συμβολής της πατρικής γονεϊκής φροντίδας στο παιδί, ενώ παράλληλα αναδεικνύεται και η επιρροή της σχέσης των γονέων μεταξύ τους ως επιρόσθετος παράγοντας επιρροής κι αλληλεπίδρασης για τη δημιουργία δεσμού (Parke, 2002). Λαμβάνοντας ως δεδομένη τη δυνατότητα συναισθηματικής εμπλοκής και των δύο γονέων με το παιδί τους, αλλά και τα πολυάριθμα ευρήματα ερευνών που αναδεικνύουν την σημασία της πατρικής συμμετοχής στην συναισθηματική, σωματική, ψυχοκοινωνική και

γνωστικοσυμπεριφορική ανάπτυξη του παιδιού θα γίνει αναφορά σε έρευνες που ασχολήθηκαν με διαφορετικές περιοχές της παιδικής ανάπτυξης. Στην έρευνα των Cabrera, Shannon και Tamis-LeMonda (2007) όπου ερευνήθηκε η επίδραση της υποστηρικτικής απέναντι στο παιδί πατρικής εμπλοκής υποστηρίζεται ότι σε οικογένειες όπου οι πατέρες είχαν δεσμευτεί να έχουν ενεργή εμπλοκή με τα παιδιά τους παρατηρήθηκαν σημαντικές θετικές επιδράσεις στη γνωστική επεξεργασία και την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών έως την ηλικία των 2 και 3 ετών (24 και 36 μήνες), αλλά και στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών τους από το πρώτο έτος έως και την ηλικία που πήγαν στο νηπιαγωγείο.

Αντίστοιχα, η παρατήρηση της σχέσης γονέα - παιδιού εστιάζει ερευνητικά την προσοχή της και στον ρόλο του παιχνιδιού στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου, καθώς οι ποιοτικές αλλαγές στο παιχνίδι γονέα - παιδιού συνοδεύουν την πρόοδο των γνωστικών και κοινωνικών ικανοτήτων του. Αναλυτικότερα, κατά τη διάρκεια του συμβολικού παιχνιδιού με τους γονείς, τα παιδιά ενεργούν σύμφωνα με τα βιώματα και τις συναισθηματικές εμπειρίες τους εντός της ασφάλειας που τους παρέχει το οικογενειακό περιβάλλον τους, όπου μαθαίνουν να διαπραγματεύονται, να εσωτερικεύουν κανόνες και κοινωνικές πρακτικές επικοινωνίας δοκιμάζοντας κοινωνικούς ρόλους (Tamis-LeMonda, Uzgis & Bornstein, 2002). Με αυτόν τον τρόπο, οι γονείς και συγκεκριμένα ο καθένας με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο, αλλά και η οικογένεια ως σύστημα, συμβάλλουν στην προετοιμασία του παιδιού, ώστε στην συνέχεια να μπορεί να είναι σε θέση να δοκιμάσει τις γνώσεις του σε ένα λιγότερο φιλικό περιβάλλον και μέσω του συνόλου της ποικιλίας αλληλεπιδράσεων να αναπτύξει εξωοικογενειακές σχέσεις. Οι Lewis και Lamb (2003) υποστηρίζουν ότι η πατρική εμπλοκή και επιρροή έχει διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά από της μητέρας και μακροπρόθεσμες επιρροές στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών έως και την ενήλικη ζωή τους. Παρόμοια ήταν και τα ευρήματα έρευνας, όπου αναδεικνύεται η επιρροή της αγάπης και της ευαισθησίας του πατέρα στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, καθώς φαίνεται να συμβάλει στην κοινωνική, συναισθηματική, γνωστική ανάπτυξη και λειτουργία του ατόμου σε συστήματα, οπότε συνεπαγωγικά και στην ψυχολογική ευημερία του ατόμου (Rohner & Veneziano, 2001).

Η επίδραση και των δύο γονέων στο παιδί τους είναι εξαιρετικά σύνθετη, πολυεπίπεδη και πολύπλοκη, γι' αυτό οι περισσότερες μελέτες αδυνατώντας να μελετήσουν παράλληλα όλα τα φαινόμενα αλληλεπίδρασης εστιάζουν σε έναν συγκεκριμένο παράγοντα προσπαθώντας να εντοπίσουν μικροαλληλεπιδράσεις, οι οποίες είναι σημαντικές και καθοριστικές στην πορεία της ζωής του ατόμου. Ο γονεϊκός δεσμός, όμως, φαίνεται να είναι διαπολιτισμικά ένας παράγοντας που επηρεάζει την έκβαση των αλληλεπιδράσεων και τη νοηματοδότησή τους. Οι

Rohner, Khaleque και Cournoyer (2005) αναφέρουν ότι σχεδόν κάθε μελέτη που έχει χρησιμοποιήσει μετρήσεις της γονεϊκής αποδοχής/απόρριψης ανεξάρτητα από τις φυλετικές, πολιτισμικές, γλωσσικές, γεωγραφικές και άλλου είδους διαπολιτισμικών επιρροών, έχει καταλήξει στο ίδιο συμπέρασμα: δηλαδή ότι η εμπειρία της γονεϊκής αποδοχής (ή απόρριψης) τείνει να συσχετιστεί με την μορφή της ψυχολογικής προσαρμογής (ή δυσλειτουργίας) του ατόμου, γεγονός που έρχεται σε συμφωνία και με τη θεωρία της προσωπικότητας. Αντίστοιχα, στην σύγχρονη αρθρογραφία δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην ικανότητα της αυτορρύθμισης, η οποία παρότι θεωρείται ότι έχει και γενετική βάση, ευρήματα έρευνας με δείγμα υιοθετημένα παιδιά υποστηρίζει ότι ως κύριος παράγοντας ανάπτυξης της αυτορρύθμισης αναδείχθηκε η γονεϊκή φροντίδα και ενεργή γονεϊκή εμπλοκή, όταν αυτές προέρχονται και από τους δύο γονείς τονίζοντας ότι δεν παρατηρήθηκαν διαφορές σημαντικότητας μεταξύ της μητρικής και της πατρικής συμβολής (Bridgett et al., 2018). Τα ευρήματα αυτά αναδεικνύουν την σημασία της σχέσης πατέρα – παιδιού και της εξισορροπητικής ιδιότητας του ρόλου του πατέρα στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.

Η σημασία της ενεργής συμμετοχής και εμπλοκής του πατέρα και της μητέρας αναδεικνύεται σε πλήθος ερευνών, όπως και σε αυτήν για την ακαδημαϊκή απόδοση των παιδιών, όπου υποστηρίζεται ότι η συμβολή και των δύο ήταν εξίσου σημαντική ανεξαρτήτως του φύλου του παιδιού (Flouri & Buchanan, 2004), στοιχείο πολύ σημαντικό διότι πολλές έρευνες υποστηρίζουν ότι η σχέση πατέρα - παιδιού επηρεάζεται από το φύλο του (Allen & Daly, 2007). Αντίστοιχα, σε έρευνες που επικεντρώνονται στην κοινωνικοσυναισθηματική και γενικά την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, δίνεται έμφαση στην συμβολή και των δύο γονέων, καθώς θεωρούνται ως συνδιαμορφωτές των ατομικών διαφορών του ατόμου τόσο στον τομέα του χαρακτήρα του και της συμπεριφοράς του, όσο και στην έκφραση και την ρύθμιση των συναισθημάτων του. Συγκεκριμένα, στην αρθρογραφία τονίζεται ότι συνειδητά ή μη, όλοι οι γονείς αλληλοεπιδρούν και επηρεάζουν τα παιδιά τους από πολύ νωρίς, γεγονός το οποίο αναδεικνύεται ερευνητικά από την σύνδεση της γονεϊκής ανταπόκρισης στις ανάγκες του βρέφους στην μετέπειτα διαμόρφωση της σχέσης γονέα-παιδιού, των ατομικών διαφορών του κάθε ατόμου, του αισθήματος ασφάλειας, της ικανότητάς να ρυθμίζει τα συναισθήματά του, αλλά και της στάσης του απέναντι στην πρόσληψη τροφής (Frankel et al., 2012). Παρατηρείται, δηλαδή, ότι το ερευνητικό ενδιαφέρον έχει μετακινηθεί σε μία πιο ολιστική προσέγγιση της επιρροή της οικογένειας και του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη των ανθρώπων και οι έρευνες εστιάζουν την προσοχή τους και στους δύο γονείς.

1.1.3 Η ανάπτυξη του γονεϊκού ρόλου για την επίτευξη της δημιουργίας δεσμού

Επίκεντρο των ερευνών συνεχίζει να αποτελεί ο δεσμός, η σχέση και το είδος προσκόλλησης που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας και παιδιού, ενώ παράλληλα, η εξέλιξη της γενετικής και της νευροεπιστήμης προκάλεσε καινούρια ερωτήματα και ένα καινούριο πεδίο μελετών, το οποίο εστιάζει στον γονεϊκό ρόλο και δίνει καινούρια δεδομένα για τις σωματικές αλλαγές που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στην έρευνα της Feldman (2007) αρκετές μελέτες έχουν εξετάσει τα αναπτυξιακά αποτελέσματα της μητρικής συμπεριφοράς πριν και μετά τον τοκετό αναφέροντας ευρήματα που αποδεικνύουν ότι η συμπεριφορά της μητέρας υποστηρίζεται από ορμονικά συστήματα, τα οποία υφίστανται αλλαγές κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, με σκοπό να επιτευχθεί η ευαισθητοποίηση της μητέρας απέναντι στο βρέφος και να επιτευχθεί ο επιθυμητός συντονισμός βρέφους – μητέρας. Στην ίδια έρευνα γίνεται αναφορά στο διαφορετικό μονοπάτι δημιουργίας του συντονισμού πατέρα – βρέφους, το οποίο υποστηρίζεται από διαφορετικά ορμονικά συστήματα του αντρικού σώματος έχοντας όμως τον ίδιο σκοπό (Feldman, 2007). Επιπρόσθετα, από έρευνες που αφορούν προς το παρόν κυρίως τον μητρικό γονεϊκό ρόλο προέκυψαν τα ευρήματα αλλαγών στην πλαστικότητα και τη χημεία του εγκεφάλου από την επικοινωνία με τα βρέφη, που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της συναισθηματικής ευαισθησίας και υποστηρίζοντας ότι αυτές οι αλλαγές πραγματοποιούνται και στον εγκέφαλο των βρεφών συνδιαμορφώνοντάς τον (Fleming, O'Day & Kraemer, 1999).

Αντίστοιχα, ενδιαφέρον είναι τα ευρήματα της έρευνας των Abraham και συνεργάτες (2014), στην οποία διερεύνησαν τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στον ανδρικό εγκέφαλο κατά την αλληλεπίδραση με τα νεογέννητα παιδιά τους και την ανάληψη της φροντίδας τους (caregining experiences). Αναλυτικότερα, στα ευρήματά τους αναφέρεται ότι όπως στις μητέρες έτσι και στους πατέρες παρατηρούνται ορμονικές αλλαγές και προσαρμογές στον εγκέφαλό τους, οι οποίες υπογραμμίζεται ότι έχουν κοινή νευρολογική βάση και στόχο την ανάπτυξη της μητρικής ή πατρικής φροντίδας, καθώς πραγματοποιούν παρόμοιες, δηλαδή με κοινή αρχή και αποτέλεσμα αλλά όχι ίδιες διαδρομές μεταξύ εγκεφάλου-ορμόνης-συμπεριφοράς, ώστε να υποστηρίξουν τον γονεϊκό τους ρόλο (Abraham et al., 2014). Παράλληλα, οι ερευνητές/τριες τονίζουν ότι τα ευρήματά της έρευνάς τους αναδεικνύουν ένα καθολικό νευρολογικό μονοπάτι διαμόρφωσης της ανθρώπινης γονεϊκότητας, καθώς δεν βρέθηκαν διαφορές μεταξύ γυναικών, ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων αντρών του δείγματος, ενώ το μονοπάτι αυτό συνεπιδρά με την συναισθηματική εγκεφαλική επεξεργασία των βιωμάτων και την νοηματοδότηση αυτών, κατά την οποία επιβάλλεται να ληφθούν υπόψη

οι εκάστοτε κοινωνικές επιρροές και η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης του ατόμου (Abraham et al., 2014).

Συνοψίζοντας, τα ευρήματα της παραπάνω έρευνας έχουν εξαιρετική σημασία για την μελέτη της πατρικής γονεϊκότητας, διότι συμπεριλαμβάνουν όλες τις παραμέτρους επιρροής της ανάπτυξής της, σωματικές, κοινωνικές και ψυχολογικές, ασκούν κριτική στην έως τώρα σύνηθες τακτική των ερευνών να διερευνούν την γονεϊκότητα με ίδιες μεθόδους μετρήσεων ανάμεσα στις γυναίκες και τους άντρες και αναδεικνύουν την σημαντικότητα της διερεύνησης με μία σύγχρονη και ολιστική ματιά. Παράλληλα η έρευνα των Fleming, O'Day και Kraemer, (1999) τονίζει την σημαντικότητα των πρώιμων βιωμάτων αλληλεπίδρασης του βρέφους (ή την απουσία αυτών) ανεξαρτήτως φύλου υποστηρίζοντας ότι μπορούν να επηρεάσουν τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίνονται τα άτομα στα δικά τους βρέφη όταν γίνουν γονείς, μέσω ενός ψυχοβιολογικού μηχανισμού μετάδοσης των τρόπων ανταπόκρισης μεταξύ των γενεών. Με λίγα λόγια οι έρευνες υποστηρίζουν ότι οι πρώιμες αλληλεπιδράσεις γονέων – βρεφών προκαλούν αλλαγές τόσο στον οργανισμό του γονέα, όσο και των βρεφών, επηρεάζοντας την μελλοντική δυνατότητα του ατόμου να ανταποκριθεί ψυχολογικά και σωματικά με ευαισθησία απέναντι στο παιδί του. Τα ευρήματα αυτά συνδυαστικά με τις διαφορές ανατροφής και συναισθηματικής ανταπόκρισης απέναντι στα κορίτσια και τα αγόρια θα μπορούσαν να προκαλέσουν έναν προβληματισμό για τη διαμόρφωση του πατρικού γονεϊκού ρόλου, τους παράγοντες επιρροής, αλλά και τους τρόπους υποστήριξης που πιθανόν θα συμβάλλουν στην συνειδητοποίηση της διαγενειακής αναπαραγωγής πατρικών προτύπων και δεσμών.

Εστιάζοντας στην σύνδεση της επιρροής του γονεϊκού δεσμού προσκόλλησης με τη διαμόρφωση της μελλοντικής γονεϊκότητας στους ανθρώπους ουσιαστικά πρέπει να γίνει κατανοητός ο κοινός άξονας που κυμαίνονται τα ευρήματα των ερευνών της νευροψυχολογίας και της εξελικτικής διάστασης και σημασίας του δεσμού γονέα – βρέφους. Όπως αναφέρθηκε, ο δεσμός προσκόλλησης είναι ένα έμφυτο ψυχοβιολογικό σύστημα που παρακινεί τα άτομα να αναζητήσουν ή να προκαλέσουν εγγύτητα για να υποστηρίξουν άλλους σε περιόδους που τους χρειάζονται. Ο τύπος δεσμού προσκόλλησης που δημιουργείται, λοιπόν, κατά τις πρώιμες εμπειρίες του ατόμου δεν τελειώνει στην παιδική ηλικία, αλλά συνεχίζει να επηρεάζει το άτομο γνωστικά, συναισθηματικά και συμπεριφορικά σε όλη του τη ζωή, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι ο εκάστοτε τύπος δεσμού που έχει δημιουργηθεί επηρεάζει τον τρόπο που οι άνθρωποι επεξεργάζονται γνωστικά και νοηματοδοτούν τις περιβαλλοντικές πληροφορίες και τα συναισθηματικά ερεθίσματα που δέχονται, οπότε συνεπαγωγικά και τον τρόπο που θα επιλέξουν να αντιδράσουν σε αυτά (Szepeswol & Simpson, 2019).

Στη γνωστικοσυμπεριφορική θεωρία τα εσωτερικά φαινόμενα που διαδραματίζονται και επηρεάζουν την συμπεριφορά ενός ατόμου κατά την εξέλιξή του και την προσπάθεια να αναπτύξει τρόπους προσαρμογής και ανταπόκρισης στα ερεθίσματα που δέχεται έχει αποδοθεί ως σχήμα (Young, Klosko & Weishaar, 2003) και στην περίπτωση της ανάπτυξης του γονεϊκού ρόλου ως γονεϊκό σχήμα. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της γνωστικοσυμπεριφορικής κατεύθυνσης οι τρόποι διαπαιδαγώγησης και ανατροφής των παιδιών φαίνεται ότι επηρεάζουν την δημιουργία σχημάτων, τα οποία συνοδεύουν τα παιδιά σε όλη την διάρκεια της ζωής τους και δεν αφορούν μόνο το συναισθηματικό δέσιμο με τους γονείς τους, αλλά και με όλους τους ανθρώπους γύρω τους (Clifton, 1995).

1.2 Πατρότητα

Οι κοινωνικές αλλαγές και η συνεχόμενη αλλαγή των ρόλων στην σύγχρονη κοινωνία έχουν ως αποτέλεσμα και την αλλαγή των οικογενειακών συστημάτων όπου τόσο οι μητέρες, όσο και οι πατέρες προσαρμόστηκαν για να ανταπεξέλθουν στους πολλαπλούς ρόλους τους. Σε αντίθεση, λοιπόν με το παρελθόν όπου η φροντίδα των παιδιών αποτελούσε σχεδόν αποκλειστικό καθήκον της μητέρας, σήμερα όλο και περισσότεροι πατέρες συμμετέχουν ενεργά σε αυτήν και στην ανατροφή των παιδιών τους. Η συμβολή της πατρότητας και του πατέρα σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης του παιδιού εμφανίζεται βιβλιογραφικά σε πολύ μικρότερο βαθμό και αρχικά οι μελέτες αναφερόντουσαν και εστίαζαν σε μονομερή οφέλη, όπως τον εξισορροπητικό ρόλο του πατέρα στην οικογένεια, την παροχή ασφάλειας, αλλά και οικονομικής υποστήριξης. Στην σύγχρονη βιβλιογραφία, όμως, η παραπάνω άποψη για τον πατρικό ρόλο χαρακτηρίζεται ως στερεοτυπική και παραδοσιακή, καθώς αντανακλά μία εποχή όπου οι πατέρες δεν συμμετείχαν ενεργά στη φροντίδα των παιδιών τους, συγκριτικά με την αυξανόμενη τάση πατρικής εμπλοκής και γι' αυτόν τον λόγο διαχωρίζεται από τον νέο ρόλο του πατέρα και την σημασία που του αποδίδεται (Parke, 1996).

Αναλυτικότερα, οι ερευνητές που ασχολήθηκαν ενεργά με την νέα προσέγγιση της πατρότητας υποστηρίζουν ότι η πιο σύγχρονη κοινωνική αντίληψη της ενεργής πατρικής συμμετοχής επιτυγχάνεται μέσω της συνύπαρξης τριών συνιστωσών: τη δέσμευση στον πατρικό ρόλο που συνεπάγεται την ενεργή αλληλεπίδραση μέσω της φροντίδας, του παιχνιδιού ή άλλων δραστηριοτήτων πατέρα - παιδιού, τη φυσική προσβασιμότητα στο παιδί για τη διαμόρφωση της δυαδικής σχέσης και την καλλιέργεια της γονεϊκής ευθύνης, η οποία τονίζεται ότι διαφέρει από τη φροντίδα, διότι περιλαμβάνει και την παροχή πόρων για τις ανάγκες του

παιδιού (Lamb, Pleck & Levine, 1985). Συμπληρωματικά, θα λέγαμε ότι στην σύγχρονη βιβλιογραφία ο ορισμός της πατρότητας δε διαφέρει από τον όρο της γονεϊκότητας. Πιο συγκεκριμένα, η γονεϊκότητα σύμφωνα με το βιβλίο των Harkness και Super (2002) είναι ένας όρος που εκφράζει την συναισθηματική, συμπεριφορική, νοητική και οργανική στάση των ανθρώπων που αποκτούν έναν νέο ρόλο στη ζωή τους, ο οποίος περιλαμβάνει τη γονεϊκή θεσμοθετημένη ευθύνη (νομική, ηθική, πολιτιστική, παιδαγωγική) ενός ή περισσότερων παιδιών, αλλά και κοινωνικών προνομίων και επιδομάτων, ανεξαρτήτως αν είναι μητέρες, πατέρες ή αν είναι οι φυσικοί γονείς του παιδιού. Ο νέος αυτός ρόλος παρακινεί τους γονείς να απαντήσουν στις ανάγκες του παιδιού τους, ενώ παράλληλα αποτελεί μια ατέρμονη αναπτυξιακή διαδικασία που αφορά εξίσου τον γονέα και το παιδί, έχει δια βίου θετικές και αρνητικές συναισθηματικές επιπτώσεις στους γονείς, καθώς συνοδεύεται από τη δημιουργία πληθώρας συναισθημάτων χαράς, ευχαρίστησης, φόβων, άγχους κ.α. και επηρεάζεται τόσο από ατομικούς παράγοντες του γονέα, όπως η ψυχοσωματική κατάσταση υγείας του, το επαγγελματικό και κοινωνικό στάτους του, αλλά και η οικογενειακή του κατάσταση, όσο και από τις κοινωνικοπολιτιστικές συνθήκες και αντιλήψεις (Harkness & Super, 2002).

Ο όρος πατρότητα χρησιμοποιείται στην ελληνική βιβλιογραφία ως όρος ομπρέλα για την ορολογία που αναφέρεται ερευνητικά στην πατρική γονεϊκότητα (fatherhood, paternity) και στο σύνολο των συμπεριφορών που εκφράζουν την πατρική φροντίδα, τόσο κατά τη μετάβαση του στον γονεϊκό ρόλο, όσο και κατά την δια βίου εξέλιξη του ρόλου του (fathering, being a father). Ο Lamb (2002) που αποτέλεσε μεταξύ άλλων πρωτεργάτης των μελετών για την πατρική συμβολή και τον ρόλο του πατέρα αναφέρεται σε όλους τους όρους που χρησιμοποιούνται στα γραπτά και τις μελέτες του υποστηρίζοντας ότι οι διαφορές τους είναι αμελητέες, αρκεί όποιος τις χρησιμοποιεί να μπορεί να αντιληφθεί και να συμπεριλαμβάνει τους κυριότερους άξονες επιρροής στην πατρότητα, οι οποίοι είναι η δυναμική των σχέσεων της κάθε οικογένειας, η κοινωνία στο σύνολό της και το εκάστοτε πολιτισμικό, κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται ο ρόλος του πατέρα που επιδιώκεται να ερευνηθεί.

1.2.1 Παράγοντες επιρροής της διαμόρφωσης του πατρικού ρόλου

Όπως αναφέρεται στην έρευνα των McBride, Schoppe και Rane (2002) η ερευνητική συζήτηση για την πατρική συμμετοχή στην ανατροφή των παιδιών τους έχει καταλήξει στο συμπέρασμα της πολυπαραγοντικής επιρροής εξωτερικών και εσωτερικών παραμέτρων, με αποτέλεσμα να καταβάλλεται σε πολλές έρευνες η προσπάθεια διερεύνησής τους ξεχωριστά,

όπως για παράδειγμα την μελέτη της σχέσης μεταξύ της πατρικής εμπλοκής και της στάσης των ανδρών απέναντι στον πατρικό ρόλο (McBride, Schoppe & Rane, 1997. Perry-Jenkins & Crouter, 1990), της συσχέτισης με την ηλικία του παιδιού (DeLuccie & Davis, 1991), αλλά και το φύλο του (Marsiglio, 1995), της συσχέτισης με το προκαλούμενο άγχος από το επάγγελμα του πατέρα (Grimm-Thomas & Perry-Jenkins, 1994), τις αντιλήψεις για την ποιότητα του γάμου τους (Belsky et al., 1991), αλλά και τις αντιλήψεις για την συνεπιμέλεια και την συμμαχία μεταξύ των γονέων (McBride & Rane, 1998). Στην δική τους έρευνα, οι McBride, Schoppe και Rane (2002) παρουσιάζουν ευρήματα όπου υποστηρίζεται η επιρροή των χαρακτηριστικών του παιδιού στην ενεργή εμπλοκή και των δύο γονέων, παρατηρώντας διαφορές στα χαρακτηριστικά που φαίνεται να επηρεάζουν τους πατέρες σε σύγκριση με αυτά που επηρεάζουν την εμπλοκή των μητέρων, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στην επιρροή των κοινωνικών αντιλήψεων που επικρατούν για τα εκάστοτε χαρακτηριστικά του παιδιού (πχ. κοινωνικότητα, ζωηράδα), καθώς επηρεάζουν και τη στάση των γονέων. Παρόμοια ευρήματα παρουσιάζονται και στο άρθρο των Freeman, Newland και Coyl (2010), όπου αναδεικνύεται η σύνδεση της ποιότητας του δεσμού προσκόλλησης που αναπτύσσεται μεταξύ πατέρα και παιδιού και η πολυπλοκότητα κατανόησης του δεσμού αυτού, καθώς συχνά είναι λιγότερο άμεσος και επηρεάζεται από διαφορετικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο του παιδιού, την ιδιοσυγκρασία του, την εργασιακή του δραστηριότητα, αλλά και από οικογενειακούς και πολιτιστικούς παράγοντες (Freeman, Newland & Coyl, 2010). Έρευνες έχουν διεξαχθεί και για τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των γονέων και την επιρροή τους στις συμπεριφορές τους στο σπίτι και την επιλογή μοντέλου διαπαιδαγώγησης. Συγκεκριμένα, αποτελεί καθολική αποδοχή ότι όλες οι αλληλεπιδράσεις του ατόμου επηρεάζουν τη συμπεριφορά του, πόσο μάλλον η επαγγελματική ζωή που καταλαμβάνει συνήθως τη μεγαλύτερη διάρκεια της μέρας ενός πατέρα, γεγονός το οποίο φαίνεται ότι επηρεάζει τη συμπεριφορά του, άρα εμμέσως και την επίδραση που αυτή έχει στην σχέση του με το παδί του (Stewart & Barling, 1996).

Στην προσπάθεια βιβλιογραφικής ανασκόπησης και εννοιολογικής τοποθέτησης της πατρικής γονεϊκότητας, οι Doherty, Kouneski και Erickson (1998) παρουσιάζουν ακόμη ένα εννοιολογικό μοντέλο επιρροών για την πατρότητα τονίζοντας την ευαισθησία που παρουσιάζει στις κοινωνικές και διαπροσωπικές στάσεις, αντιλήψεις και επιρροές. Πιο συγκεκριμένα, η πατρότητα παρουσιάζεται ως μία πολυμερής σχέση που δέχεται επιδράσεις τόσο από τις προσδοκίες, τη συμπεριφορά της μητέρας, την ποιότητα της σχέσης των γονέων, ιδίως στο πλαίσιο της συνεπιμέλειας και συνεργασίας για το σύνολο των αναγκών του παιδιού, όσο και από κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, όπως η θεσμοθέτηση των δικαιωμάτων του

πατέρα, η συμπερίληψή του σε επαγγελματικά κατοχυρωμένες παροχές και η δυνατότητα λήψης οικονομικής ενίσχυσης (Doherty, Kouneski & Erickson, 1998). Επιπρόσθετα, όπως υποστηρίζεται από ποικιλία μελετών, η πατρότητα έχει τη δική της μοναδική συμβολή στην ανάπτυξη των παιδιών, όμως παράλληλα είναι ευαίσθητη λόγω των επιρροών που δέχεται από τις δυαδικές και τριαδικές διαπροσωπικές σχέσεις πατέρα – παιδιού – μητέρας (Doherty, Kouneski, & Erickson, 1998). Όπως υποστηρίζουν τα ευρήματα της ίδιας μελέτης η πατρότητα είναι ουσιαστικά μια πολυμερής σχέση κι όχι μόνο δυαδική, διότι εκτός των επιρροών που αναφέρθηκαν συμπεριλαμβάνει και τις προσδοκίες των μητέρων, ενώ η ποιότητα της εξαρτάται από οικονομικούς παράγοντες, θεσμικές πρακτικές και τις εργασιακές συνθήκες του πατέρα. Όλοι αυτοί οι παράγοντες διαμορφώνουν την αναγνώριση της πατρότητας και την προθυμία των ίδιων να παρίστανται και να συμμετέχουν ενεργά σε όλα τα επίπεδα και τις ανάγκες του παιδιού, ενώ όταν αυτοί οι παράγοντες δεν υποστηρίζουν τον δεσμό πατέρα-παιδιού, τότε μόνο η υψηλή ταύτιση με τον ρόλο του, η ισχυρή δέσμευση και η ύπαρξη καλών γονεϊκών δεξιοτήτων μπορούν να συμβάλουν στη διατήρηση της ενεργής εμπλοκής του (Doherty, Kouneski, & Erickson, 1998).

Σε σύμπνοια με τα συμπεράσματα αυτής της ανασκόπησης έρχονται και ευρήματα άλλων ερευνών, όπου αναδεικνύονται διαφορετικές πτυχές των επιδράσεων που δέχεται η διαμόρφωση του ρόλου του πατέρα και οι επιδράσεις των παραγόντων αυτών στον δεσμό πατέρα - παιδιού και την διατήρηση και εξέλιξή του κατά τη διάρκεια ζωής του παιδιού. Για παράδειγμα στην πρόσφατη έρευνα των Schaber και συνεργάτες (2021) αναδείχθηκε η σημασία της λήψης ικανοποίησης από την συζυγική σχέση στην δημιουργία του πατρικού γονεϊκού δεσμού και παράλληλα όταν οι συνθήκες ευνοούσαν την σύνδεση με τα βρέφη φάνηκε ότι οι πατέρες που είχαν τη δυνατότητα λήψης πατρικής γονεϊκής άδειας, περνούσαν παραπάνω χρόνο με τα παιδιά τους, γεγονός που ευνόησε τον δεσμό μαζί τους. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι αρκετές έρευνες αναδεικνύουν την σημαντικότητα της κατοχύρωσης της πατρικής γονεϊκής άδειας για την ανάπτυξη του δεσμού πατέρα – παιδιού, την μετάβαση στον γονεϊκό ρόλο και για τους δύο γονείς, αλλά και την πολυεπίπεδη υποστήριξη που προσφέρει στις μητέρες (Feldman, Sussman & Zigler, 2004). Επίσης, έρευνες στην Σουηδία και την Νορβηγία, όπου η πατρική γονεϊκή άδεια είναι θεσμικά κατοχυρωμένη από το 1995 και 1993 αντίστοιχα, υποστηρίζουν οφέλη τόσο για την οικογένεια, το παιδί, την ποιότητα της μητρικής και πατρικής γονεϊκότητας και της πατρικής εμπλοκής, όσο και κοινωνικά, όπως την ισότητα των φύλων και την επαγγελματική εξίσωσή τους (Johansson, 2011).

Παράλληλα οι πολιτικοκοινωνικοοικονομικές επιδράσεις δεν επηρεάζουν την πατρική εμπλοκή μόνο άμεσα, αλλά και έμμεσα αν λάβουμε υπόψιν τη δυνατότητα που δίνεται στους πατέρες να έχουν ποιοτικό χρόνο με τα παιδιά τους και τα συναισθήματά τους για τον πατρικό ρόλο τους, τα οποία επηρεάζονται εξίσου από τις προσδοκίες των άλλων και κατ' επέκταση και των ίδιων για τον ρόλο τους. Ως παράδειγμα τα ευρήματα ερευνών υποστηρίζουν ότι ο ρόλος του πατέρα ως οικονομικό στήριγμα της οικογενείας συνεχίζει να υφίσταται, συνδυαστικά με τα κοινωνικά στερεότυπα που συνοδεύουν το φύλου του (Williams, 2008), γεγονός το οποίο αλληλοεπιδρά με τις προσδοκίες για την αποτελεσματικότητα στον ρόλο του, αλλά και την ικανοποίηση που λαμβάνει ο ίδιος από αυτόν (Madden-Derdich & Leonard, 2000). Για παράδειγμα, από ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζεται ότι ως βασικοί παράγοντες πρόγνωσης θετικών επιρροών της πατρικής εμπλοκής στην ανάπτυξη του παιδιού αναδείχθηκαν οι οικονομικές απολαβές του πατέρα και το επίπεδο εκπαίδευσής του, στοιχεία που έδειξαν να οδηγούν σε θετικότερη στάση και υποστήριξη του παιδιού σε αναπτυξιακά στάδια, ενώ παράλληλα συνέβαλαν σε μικρότερη τάση προς αυταρχική και παρεμβατική μορφή διαπαιδαγώγησης (Cabrerá, Shannon & Tamis-LeMonda, 2007).

Για ακόμη μια φορά, δηλαδή, τονίζεται η ανάγκη ολιστικής προσέγγισης της γονεϊκότητας και συγκεκριμένα της πατρότητας, καθώς εκτός από τα χαρακτηριστικά του παιδιού και όλων όσων αναφέρονται, οι πατέρες συνεχίζουν να αποτελούν μέλη της κοινωνίας, να ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των σημαντικών άλλων και του κοινωνικού περίγυρου, να δρουν με βάση την δική τους προσωπικότητα και νοηματοδοτούν τον ρόλο τους με βάση τα δικά τους βιώματα και την μοναδική δυνατότητα του κάθε ανθρώπου να αλληλοεπιδρά με το πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται. Από την μία πλευρά ο κάθε πατέρας διαμορφώνει τον γονεϊκό του ρόλο σύμφωνα με την μοναδικότητα της δικής του ύπαρξης, τις στάσεις, τις αντιλήψεις του, τον χαρακτήρα του και την νοηματοδότηση των ατομικών του βιωμάτων. Από την άλλη πλευρά τα κοινά χαρακτηριστικά που εντοπίζονται και ερευνητικά στηρίζονται στις κοινωνικές κατασκευές, που όλοι υπηρετούμε ή μη και επηρεαζόμαστε ως μέλη ενός συνόλου και έχουν συχνά διαγενειακές επιρροές. Πιο συγκεκριμένα, ο διαγενειακός χαρακτήρας της πατρότητας (generative fathering) που αποτελεί μέρος της αναπτυξιακής θεωρίας του Erikson, αναφέρεται στην ψυχοκοινωνική τάση του πατέρα μέσω των παιδιών του να προσφέρει στο σύνολο και στις επόμενες γενιές, γεγονός το οποίο συνοδεύεται από μία εσωτερική ανάγκη, μία προσωπική επιλογή και μία ευθύνη που δρουν πολυπαραγοντικά στη διαμόρφωση του ρόλου του ως πατέρα, κουβαλώντας παράλληλα ως παρακαταθήκη επιθυμίες, προσδοκίες και αντιλήψεις του δικού τους πατέρα και ως συνεπαγωγή συνειδητά ή μη και των προηγούμενων

πατέρων της οικογένειά του (Hawkins & Dollahite, 1997). Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι οι πατέρες που βιώνουν μεγαλύτερη αναγνώριση για τον πατρικό ρόλο τους από τον κοινωνικό, επαγγελματικό και οικογενειακό τους περίγυρο ανταποκρινόμενοι στις προσδοκίες τους, τείνουν να έχουν μεγαλύτερη ενεργή εμπλοκή στη φροντίδα του παιδιού τους υιοθετώντας παράλληλα καλύτερες μεθόδους διαπαιδαγώγησης που διευκολύνουν την υγιή ψυχοκοινωνική και γνωστική ανάπτυξη τους και δημιουργώντας ποιοτικά καλύτερα δεσμούς προσκόλλησης με τα παιδιά τους.

1.2.2 Δεδομένα και έρευνες για τους πατέρες στην Ελλάδα

Οι υφιστάμενες μελέτες στον Ελλαδικό πληθυσμό αναφορικά με το συγκεκριμένο ζήτημα είναι περιορισμένες, ενώ συγκεκριμένα δεν έχει βρεθεί μέχρι τώρα καμία ερευνητική μελέτη που να έχει διεξαχθεί στον ελληνικό πληθυσμό η οποία να διερευνά τη συμμετοχή των πατέρων στην ανάπτυξη και τη φροντίδα των παιδιών τους, καθώς επίσης και τη συσχέτιση του δεσμού αυτού με τον δεσμό που είχαν αναπτύξει οι ίδιοι με τους δικούς τους πατέρες αντίστοιχα. Επίσης, δε βρέθηκε καμία έρευνα που να εστιάζει στον πατρικό δεσμό και να αφορά τις ηλικίες 0-6 ετών, δηλαδή στις πρώιμες αλληλεπιδράσεις πατέρα – παιδιού, καθώς η πλειοψηφία τους έχει διεξαχθεί σε εφήβους.

Συγκεκριμένα, οι Βουλγαρίδου και Κόκκινος (Voulgaridou & Kokkinos, 2020) διεξήγαγαν μία μελέτη που διερεύνησε τις βραχυπρόθεσμες διαχρονικές συσχετίσεις μεταξύ της προσκόλλησης πατέρα και μητέρας, και πιο συγκεκριμένα την εξάρτηση και την διαθεσιμότητα, και την σχεσιακή επιθετικότητα, με τη φιλική ζήλια και το άγχος ως πιθανούς μεσολαβητές αυτής της συσχέτισης. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η υψηλότερη εξάρτηση και διαθεσιμότητα από τον πατέρα και η χαμηλότερη εξάρτηση και διαθεσιμότητα από τη μητέρα σχετιζόντουσαν με υψηλότερη σχεσιακή επιθετικότητα. Επίσης, οι επιπτώσεις της διαθεσιμότητας του πατέρα, της διαθεσιμότητας της μητέρας, και της εξάρτησης από τη μητέρα στη σχεσιακή επιθετικότητα μέσω της φιλικής ζήλιας ήταν σημαντικές. Τέλος, σημαντικές ήταν και οι επιπτώσεις της διαθεσιμότητας του πατέρα, της εξάρτησης από τον πατέρα, της διαθεσιμότητας της μητέρας, της εξάρτησης από τη μητέρα στη σχεσιακή επιθετικότητα μέσω άγχους (Voulgaridou & Kokkinos, 2020). Τα συγκεκριμένα ευρήματα παρέχουν μια κατανόηση της σχεσιακής επιθετικότητας κατά την εφηβεία, δίνοντας έμφαση στο ρόλο τόσο των κοινωνικών παραμέτρων όσο και των συναισθηματικών χαρακτηριστικών

των ατόμων, ωστόσο δεν παρέχει πληροφορίες για τον ρόλο της συσχέτισης του ίδιου του πατέρα με τον πατέρα του.

Μία άλλη μελέτη εξέτασε τη σχέση μεταξύ των αντιλήψεων των προ-εφήβων αναφορικά με το γονεϊκό στυλ των πατέρων τους, της σφαιρικής τους αυτοεκτίμησης και της ενσυναίσθησής τους. Τα αποτελέσματα της μελέτης αυτής υποδεικνύουν μια σημαντική σχέση μεταξύ του πατρικού γονεϊκού στυλ όπως αυτό γίνεται αντιληπτό από τους προ-εφήβους, και την ενσυναίσθηση και αυτοεκτίμηση τους. Συγκεκριμένα, τα άτομα έτειναν να αντιλαμβάνονται τους πατέρες τους ως κυρίως υποστηρικτικούς, ενώ οι αντιλήψεις για τον εαυτό και την ενσυναίσθηση ήταν αρκετά υψηλές. Τέλος, η αντίληψη τους για το γονεϊκό στυλ του πατέρα τους ήταν ένας σημαντικός παράγοντας στην πρόβλεψη της αυτοεκτίμησης και της ενσυναίσθησής τους και στην έρευνα των Antonopoulou, Alexopoulos και Maridaki-Kassotaki (2012). Τα ευρήματα αυτά επίσης υποδεικνύουν την σημαντικότητα της σχέσης του πατέρα με το παιδί, ωστόσο το ερωτηματικό παραμένει για τη συμβολή του πατρικού δεσμού στη διαμόρφωση της συναισθηματικής εμπλοκής, του πιθανόν εσωτερικευμένου πατρικού γονεϊκού ρόλου, καθώς και των πρακτικών ανατροφής των δικών τους παιδιών αντιστοίχως.

Μία τρίτη μελέτη διερεύνησε τις σχέσεις μεταξύ της μητρικής και πατρικής ανταπόκρισης, της απαίτησης και της χορήγησης αυτονομίας και της υποκειμενικής ευημερίας των εφήβων στην Ελλάδα, τη Νορβηγία, την Πολωνία και την Ελβετία (Filus et al., 2019). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι και στις τέσσερις χώρες, η χορήγηση και η ανταπόκριση της μητρικής και πατρικής αυτονομίας είχαν θετική συσχέτιση με την ευημερία των εφήβων. Επιπλέον, η μελέτη διαπίστωσε ότι η ψυχολογική και λειτουργική σύνδεση με τις μητέρες και η οικονομική σύνδεση με τους πατέρες εξηγούν εν μέρει τις συσχετίσεις μεταξύ των γονεϊκών συμπεριφορών και της ευημερίας των εφήβων. Συνεπώς, η μελέτη αυτή επισημαίνει ότι η μητρική και η πατρική ανατροφή μπορεί να διαδραματίζουν διαφορετικούς ρόλους στα τέλη της εφηβείας (Filus et al., 2019). Επιπροσθέτως, τα ευρήματα αυτά ενώ δείχνουν την διαφορά στην ανταπόκριση, δεν υπολογίζουν τον δεσμό και το πώς αυτός δημιουργήθηκε.

Συμπληρωματικά, στην έρευνα των Κυργερίδου, Βόρρια και Κιοσέογλου (2014), η οποία είχε ως στόχο τη διερεύνηση της συσχέτισης του τύπου δεσμού προσκόλλησης που είχαν αναπτύξει οι συμμετέχοντες ως παιδιά με τη μητέρα τους με την ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσουν με τον/ την σύντροφό τους στις ερωτικές τους σχέσεις, βρέθηκαν συνδέσεις τόσο στις γυναίκες όσο και στους άντρες συμμετέχοντες. Αναλυτικότερα, βρέθηκε ότι τόσο η ύπαρξη ασφαλή όσο και μη ασφαλή δεσμού συνδεόταν με συμπεριφορές των συμμετεχόντων στην ερωτική σχέση τους και την ποιότητα αυτής, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευρήματά

τους που αφορούν τους συνδυασμούς των δεσμών προσκόλλησης του κάθε μέλους του ζευγαριού και ο τρόπος αλληλεπίδρασής τους στη διαμόρφωση της μεταξύ τους σχέσεως (Κυργερίδου, Βόρρια & Κιοσέογλου, 2014). Σημαντικό για την παρούσα έρευνα είναι ότι βρέθηκε συσχέτιση του παιδικού δεσμού προσκόλλησης με μία από τις σημαντικές σχέσεις που αναπτύσσει το άτομο στην ενήλικη ζωή του.

1.2.3 Προβληματική της παρούσας έρευνας

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση το βρέφος και ο βασικός φροντιστής του αναπτύσσουν έναν συναισθηματικό δεσμό, ενώ αυτός ο δεσμός φαίνεται να είναι το πρότυπο συσχέτισης με το οποίο το άτομο συνεχίζει να σχετίζεται με τα άτομα γύρω του καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Ενώ αρχικά το μεγαλύτερο κομμάτι του ερευνητικού ενδιαφέροντος στον τομέα αυτό, είχε εναποτεθεί πάνω στην σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του βρέφους και της μητέρας του, πλέον η παρατήρηση της προσκόλλησης διερευνάται στο πλαίσιο των ατόμων που ορίζονται ως «σημαντικοί για το παιδί άλλοι». Παρόλα αυτά, η σύγχρονη βιβλιογραφία παραμένει ελλιπής αναφορικά με το ποια είναι τελικά η συμμετοχή των πατέρων στην ανάπτυξη και τη φροντίδα των παιδιών τους, πως σχετίζεται αυτός ο δεσμός με τον δεσμό που είχαν αναπτύξει οι ίδιοι με τους πατέρες τους, καθώς επίσης και ποια είναι τελικά η συμβολή του πατρικού δεσμού στη διαμόρφωση της συναισθηματικής εμπλοκής, του πιθανόν εσωτερικευμένου πατρικού γονεϊκού ρόλου και των πρακτικών ανατροφής (Grossmann et al., 2002. Hedenbro, 2019. Kışla & Çetin, 2022.)

Αξίζει επίσης σε αυτό το σημείο να αναφερθεί πως η αιτιολόγηση του φαινομένου έγκειται σε μεγάλο βαθμό στην υφιστάμενη κοινωνική δομή η οποία ορίζει τους έμφυλους ρόλους σε συγκεκριμένα πλαίσια δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο και συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία τελικά διαμορφώνουν και την υφιστάμενη βιβλιογραφία (Rohner & Veneziano, 2001. Ahnert & Schoppe-Sullivan, 2020). Δεδομένου λοιπόν πως υπάρχουν ερευνητικά ευρήματα τα οποία υποστηρίζουν πως και οι δύο γονείς μπορούν να αναπτύξουν όλους τους δεσμούς με το παιδί τους, και πως τα βρέφη συγκεκριμένα έχουν την ικανότητα να συνδεθούν και με τους δύο γονείς, και πως ο δεσμός αυτός φέρνει ποικίλα αποτελέσματα στην ζωή του παιδιού συναισθηματικά, ενώ ταυτόχρονα εντοπίζεται μεγάλο φάσμα ερευνών για τον μητρικό δεσμό, αλλά περιορισμένος αριθμός μελετών έχει ασχοληθεί με τον πατρικό δεσμό, εγείρονται κάποια ερωτήματα (Feldman, 2007. Bridgett et al., 2018).

Συγκεκριμένα, η παρούσα ερευνητική μελέτη, στοχεύει στο να καλύψει το ερευνητικό κενό του πατρικού γονεϊκού ρόλου, της σχέσης του δεσμού αυτού με τον δεσμό που είχαν αναπτύξει οι ίδιοι με τον πατέρα τους, καθώς επίσης και στο να διερευνήσει τη συμβολή του πατρικού δεσμού στη διαμόρφωση της πατρικής εμπλοκής στον ελληνικό πληθυσμό, του πιθανόν εσωτερικευμένου πατρικού γονεϊκού ρόλου και των πρακτικών ανατροφής. Ακόμη, επιδιώκεται η διερεύνηση πιθανών συσχετίσεων του γονεϊκού δεσμού και των συμπεριφορών εμπλοκής με το φύλο του παιδιού (Flouri & Buchanan, 2004), αλλά και με τη λήψη πατρικής άδειας (Johansson, 2011). Αξίζει επίσης σε αυτό το σημείο να αναφερθεί πως ειδικά στην Ελλάδα, το κενό στην γνώση είναι ακόμα μεγαλύτερο, καθώς όπως συζητήθηκε και παραπάνω δεν έχουν εντοπιστεί σχετικές έρευνες σε πληθυσμό Ελλήνων, και ακόμα και οι λίγες μελέτες που έχουν διεξαχθεί εναποθέτουν τα ερωτήματα τους κυρίως στις άμεσες επιδράσεις του δεσμού χωρίς να διερευνούν το πως αυτός δημιουργήθηκε ή/και ποια είναι η σημασιολογική έννοια της συγκεκριμένης συνθήκης στην ευρύτερη προσπάθεια κατανόησης και διαμόρφωσης υγιών δεσμών.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που παρουσιάστηκε, διαμορφώθηκαν οι ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας έρευνας, οι οποίες συνέβαλαν και στην καταγραφή των ερευνητικών ερωτημάτων της. Αναλυτικότερα, η πρώτη ερευνητική υπόθεση είναι ότι οι σύγχρονοι Έλληνες πατέρες θα εμφανίσουν υψηλής συχνότητας πατρική εμπλοκή στη ζωή των παιδιών τους. Επίσης, αναμένεται ότι οι η ενεργή πατρική εμπλοκή θα εμφανίσει θετική συσχέτιση με τη δημιουργία ασφαλή τύπων πατρικού γονεϊκού δεσμού και αντίστοιχα αρνητική με τη δημιουργία μη ασφαλή τύπων πατρικού γονεϊκού δεσμού. Επιπρόσθετα, αναμένεται ότι η ενεργή πατρική εμπλοκή θα επηρεάζεται θετικά από την ύπαρξη ασφαλή πατρικού παιδικού δεσμού, ενώ αρνητικά από την ύπαρξη μη ασφαλή πατρικού παιδικού δεσμού. Αντίστοιχα, αναμένεται ότι η ύπαρξη ασφαλή τύπου πατρικού παιδικού δεσμού θα συσχετίζεται θετικά με τη δημιουργία ασφαλή τύπου πατρικού γονεϊκού δεσμού και αντίστοιχα η ύπαρξη μη ασφαλή τύπου πατρικού παιδικού δεσμού θα συσχετιστεί με τη δημιουργία μη ασφαλή τύπου πατρικού γονεϊκού δεσμού. Ολοκληρώνοντας τις ερευνητικές υποθέσεις και τα σύγχρονα ερευνητικά ευρήματα αναμένεται ότι το φύλο του παιδιού δε θα επηρεάσει την ύπαρξη ενεργής πατρικής εμπλοκής, ούτε θα συσχετιστεί με τους τύπους πατρικών παιδικών και γονεϊκών δεσμών. Αντίθετα, αναμένεται ότι η λήψη πατρικής άδειας θα συσχετιστεί θετικά με την συχνή και ενεργή πατρική εμπλοκή, αλλά και με τους ασφαλή τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού, ενώ θα συσχετιστεί αρνητικά με τους τύπους μη ασφαλή τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν από τις ερευνητικές υποθέσεις είναι τα εξής:

1. Σε τι συχνότητα ως προς τις διάφορες μορφές εμπλοκής του πατέρα στη ζωή του παιδιού του, συμμετέχουν οι σύγχρονοι πατέρες;
2. Σε τι βαθμό συνδέονται οι βαθμολογίες στους τύπους πατρικού παιδικό δεσμού με τους τύπους πατρικού γονεϊκού δεσμού;
3. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού δεσμού ως προς τη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής στη ζωή του παιδιού;
4. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού γονεϊκού δεσμού ως προς τη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής στη ζωή του παιδιού;
5. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού ως προς το φύλο του παιδιού;
6. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής ως προς το φύλο του παιδιού;
7. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού ως προς τη λήψη πατρικής άδειας;
8. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής ως προς τη λήψη πατρικής άδειας;

Κεφάλαιο 2^ο: Μεθοδολογία

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της παρούσα έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η περιγραφή του δείγματος των πατέρων που συλλέχθηκε και η διαδικασία συλλογής του δείγματος. Επίσης, γίνεται περιγραφή των σταδίων της ερευνητικής διαδικασίας και παρουσίαση των εργαλείων μέτρησης που χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της έρευνας και αποτελούνται από το ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων, το ερωτηματολόγιο για την πατρική εμπλοκή, το ερωτηματολόγιο μέτρησης του πατρικού παιδικού δεσμού και το ερωτηματολόγιο μέτρησης του πατρικού γονεϊκού δεσμού.

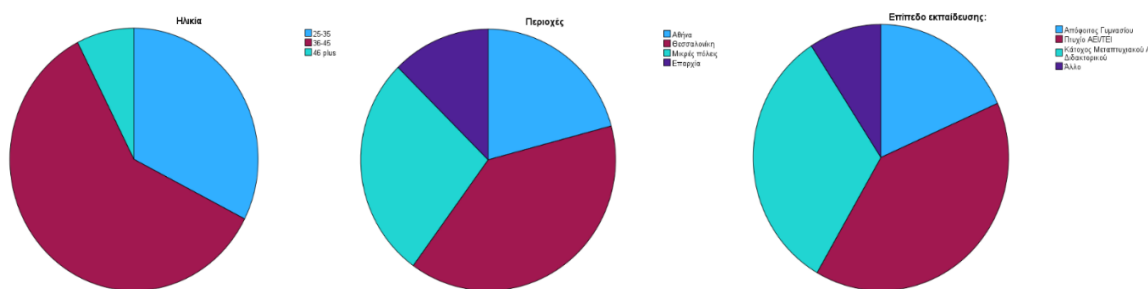
Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα δύο ψυχομετρικά εργαλεία, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την μέτρηση των πατρικών παιδικών και γονεϊκών τύπων δεσμού παρουσιάζονται μετά την μετάφραση τους στα Ελληνικά και την προσαρμογή τους στις ανάγκες της έρευνας. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε για την προσαρμογή αυτή αποτελούνταν από τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο περιελάμβανε την μετάφρασή τους από την ερευνήτρια και τη διόρθωση της μετάφρασης αυτής από τρία δίγλωσσα άτομα του φιλικού της περιβάλλοντος, τα οποία διαμένουν και εργάζονται στην Αγγλία, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους στην Ελλάδα. Στην συνέχεια, και σε συνεργασία με την επιβλέπουσα καθηγήτρια, τα εργαλεία προσαρμόστηκαν στις ανάγκες της έρευνας, δηλαδή στην ελληνική ορολογία που χρησιμοποιείται για τους ψυχολογικούς όρους, αλλά και στην ηλικία των παιδιών 0-6 ετών. Τέλος, το ερωτηματολόγιο δόθηκε σε 20 άντρες του περίγυρου της ερευνήτριας και της επιβλέπουσας καθηγήτριας, με στόχο να λάβουν ανατροφοδότηση για την κατανόηση των ερωτήσεων του συνολικού ερωτηματολογίου της έρευνας, πριν αυτό χορηγηθεί για τους ερευνητικούς της σκοπούς.

2.1 Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 120 πατέρες, οι οποίοι ήταν γονείς παιδιών ηλικιακού φάσματος από τη γέννηση μέχρι την ηλικία των 6 ετών. Συγκεκριμένα, οι πατέρες που είχαν περισσότερα από ένα τέκνα αυτής της ηλικίας, τους ζητήθηκε να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο για το μεγαλύτερο παιδί τους, το οποίο ανήκει σε αυτήν την ηλικιακή ομάδα. Δεν υπήρξαν κριτήρια αποκλεισμού για το δείγμα, καθώς η συμμετοχή ήταν εθελοντική και το δείγμα τυχαίο, αλλά οι συμμετέχοντες έπρεπε να πληρούν τις προϋποθέσεις της έρευνας.

Από το σύνολο των ερωτηματολογίων που συλλέγηκαν, που ήταν 126, αποκλείστηκαν 6 απαντήσεις συμμετεχόντων, διότι σύμφωνα με το έτος γέννησης του παιδιού τους, που δόθηκε στην αντίστοιχη ερώτηση, τα παιδιά τους δεν ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα του δείγματος σύμφωνα με την περίοδο συλλογής των δεδομένων.

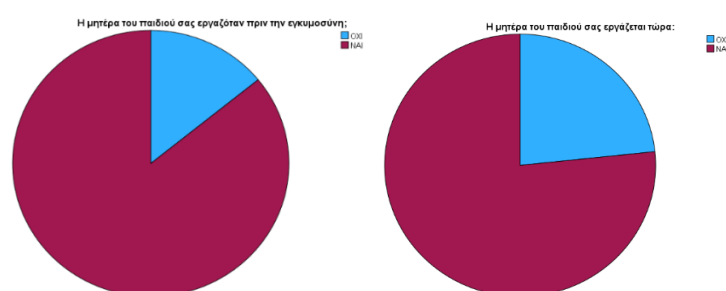
Αναλυτικά, σύμφωνα με τους περιγραφικούς δείκτες του δείγματος, οι πατέρες που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν στο μεγαλύτερο ποσοστό (60%) ηλικίας από 36 έως 45 ετών και με ποσοστό 32,5% ηλικίας 25-35 ετών, ενώ μόνο το 7,5% είναι άνω των 46 ετών. Επίσης, οι περισσότεροι πατέρες ήταν κάτοικοι αστικών κέντρων και μικρών πόλεων στην Ελλάδα, με τη Θεσσαλονίκη να κατέχει την πρώτη θέση με ποσοστό 39,2%, ακολουθούν με ποσοστό 27,5% οι κάτοικοι μικρών πόλεων (πχ. Λάρισα, Βόλος, Αλεξανδρούπολη, Τρίκαλα, Χανιά, Λαμία κ.α.), η Αθήνα με 20,8% και οι κάτοικοι επαρχιακών περιοχών (πχ. Κέρκυρα, Λέσβος, Έβρος, Χαλκιδική κ.α.) αντιπροσωπεύονται με ποσοστό 12,5%. Ως προς το ακαδημαϊκό επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτηθέντων, το υψηλότερο ποσοστό σημειώθηκε από τους κατόχους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και συγκεκριμένα πτυχίου ΑΕΙ/ ΤΕΙ (40%) και των κατόχων Μεταπτυχιακού/Διδακτορικού διπλώματος (32,5%), ενώ με ποσοστό 18,3% αντιπροσωπεύονται στο δείγμα οι πατέρες με απολυτήριου Γυμνασίου/Λυκείου και με 9,2% εκείνοι που επέλεξαν την επιλογή άλλο, που για κάποια άλλη εξειδίκευση ή επίπεδο εκπαιδεύσεως. Παρακάτω παρουσιάζονται και οι πίτες που αντιπροσωπεύουν οπτικά με την ίδια σειρά, τα τρία αυτά δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος:

Διάγραμμα 1. Παρουσίαση ποσοστών των δημογραφικών στοιχείων της ηλικίας των συμμετεχόντων, των περιοχών κατοικίας και του επιπέδου εκπαίδευσης τους

Ως προς την εργασιακή κατάσταση των συμμετεχόντων στην έρευνα, η πλειοψηφία του δείγματος (98,3%) αποτελείται από εργαζόμενους πατέρες, με μόνο 2 (1,7%) να δηλώνουν άνεργοι. Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών εργάζονται σε πλήρη απασχόληση των 40 ωρών την

εβδομάδα (56,7%) ή και περισσότερες ώρες με ποσοστό 25,8%, ενώ το 15% δήλωσε ότι εργάζεται λιγότερο από 40 ώρες εβδομαδιαία και υπάρχουν και 3 συμμετέχοντες (2,5%), που δεν απάντησαν, οι 2 επειδή ανήκουν στο ποσοστό των ανέργων και ο τρίτος πιθανόν να μην έχει σταθερό ωράριο εργασίας. Παράλληλα, το 96,7% των πατέρων του δείγματος απάντησαν ότι διαμένουν κάτω από την ίδια στέγη με το παιδί τους και μόλις 4 (3,3%) απάντησαν αρνητικά. Αντίστοιχα, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για την εργασιακή κατάσταση της μητέρας του παιδιού τους, για το οποίο συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο. Από τις απαντήσεις τους προκύπτει ότι το 85,8% των γυναικών εργαζόταν πριν την εγκυμοσύνη τους, ενώ το 14,2% δεν εργαζόταν, με το 55% των εργαζομένων μητέρων να εργαζόταν σε καθεστώς πλήρης απασχόλησης (40 ώρες/ εβδομαδιαίως), το 25% εργαζόταν λιγότερο από 40 ώρες εβδομαδιαίως και το 3,3% περισσότερο από 40 ώρες, ενώ στο 16,7% που δεν απάντησαν, ανήκουν το ποσοστό των ανέργων γυναικών πριν την κύηση και το υπόλοιπο ποσοστό στις γυναίκες που πιθανόν να μην είχαν σταθερό ωράριο εργασίας. Οι πατέρες κλήθηκαν να απαντήσουν και για την εργασιακή κατάσταση των μητέρων, όταν πραγματοποιήθηκε η συλλογή των δεδομένων. Όπως παρατηρείται από τα αποτελέσματα το ποσοστό των εργαζομένων μητέρων μειώθηκε στο 76,7% και τα αντίστοιχα ποσοστά των ωρών εργασίας κυμάνθηκαν ως εξής: 36,6% πλήρη απασχόληση, 37,5% μερική απασχόληση, 1,7% υπεραπασχόληση και 24,2% ανεργίας ή μη σταθερού ωραρίου. Στα παρακάτω διαγράμματα παρουσιάζεται η οπτική αποτύπωση των ποσοστών εργαζομένων και μη, μητέρων πριν την κύηση και την περίοδο της συλλογής των δεδομένων:

Διάγραμμα 2: Παρουσίαση των ποσοστών των εργαζόμενων μητέρων των παιδιών των πατέρων πριν την κύηση και στο διάστημα συλλογής των δεδομένων

Ως προς τον αριθμό παιδιών των πατέρων του δείγματος, το 49,2% δήλωσε ότι έχει ένα παιδί, το 42,5% ότι έχει δύο και το 8,3% ότι έχει τρία, ενώ ως προς το φύλο του παιδιού για το οποίο συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο (δηλαδή το μεγαλύτερο τέκνο τους ηλικίας έως 6

ετών), το 53,3% δήλωσε αγόρι και το 46,7% δήλωσε κορίτσι. Επίσης, ως προς τη σειρά γεννήσεως των παιδιών τους το 80,8% συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο για το πρωτότοκο παιδί του, το 16,7% για το δευτερότοκο, το 0,8% για το τριτότοκο και το 1,7% επέλεξε την επιλογή «άλλο», στοιχείο το οποίο ερμηνεύεται πιθανόν ως πολύτεκνη γέννηση.

Με ποσοστό 31,7% οι πατέρες απάντησαν ότι έλαβαν γονεϊκή άδεια για το παιδί τους, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό (68,3%) δήλωσε ότι δεν έλαβε, παρότι ένα αντίστοιχα μεγάλο ποσοστό των πατέρων (68,3%) δήλωσε ότι ο εργοδότης τους υποστηρίζει τον οικογενειακό τους προγραμματισμό και το 31,7% ότι δε τον υποστηρίζει. Παράλληλα το 61,7% των πατέρων δήλωσε ότι είχε τη δυνατότητα λήψης γονεϊκής, έναντι του 38,3% που δήλωσε ότι δεν είχε την επιλογή αυτή. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το ποσοστό (45%) των πατέρων που δήλωσε ότι βρισκόταν στο δωμάτιο του τοκετού, έναντι του 14,2% που δε παρευρισκόταν και του 40,8% που δήλωσε ότι δεν επιτρεπόταν.

2.2 Εργαλεία μέτρησης

2.2.1 Ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων

Οι ερωτήσεις που κλήθηκαν να απαντήσουν οι συμμετέχοντες και αποτέλεσαν το ερωτηματολόγιο των δημογραφικών στοιχείων εντάσσονται σε δύο κατηγορίες, οι οποίες είναι τα προσωπικά στοιχεία και τα στοιχεία για την οικογένειά τους, δηλαδή τα παιδιά τους και τη μητέρα των παιδιών τους. Αναλυτικά, στα προσωπικά στοιχεία ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να συμπληρώσουν την ηλικία τους, την πόλη ή/και τον νομό διαμονής τους, το επίπεδο εκπαίδευσής τους, αν εργάζονται και πόσες ώρες εβδομαδιαίως. Επίσης, για το παιδί που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο κλήθηκαν να απαντήσουν στο αν συγκατοικούν, αν η μητέρα του παιδιού εργαζόταν πριν και μετά την κύηση του παιδιού και αντίστοιχα τις ώρες εργασίας της ανά εβδομάδα. Ως προς τα στοιχεία της οικογένειας οι ερωτήσεις αποτελούνταν από τον αριθμό των παιδιών του πατέρα, το φύλο του παιδιού για το οποίο συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο, το έτος γέννησής του και τη σειρά γέννησής του, αλλά και αν έλαβε γονεϊκή άδεια για το συγκεκριμένο παιδί. Ακόμη, οι πατέρες κλήθηκαν να απαντήσουν αν πιστεύουν ότι ο εργοδότης τους, τους υποστηρίζει στον οικογενειακό προγραμματισμό τους, αν είχαν τη δυνατότητα να λάβουν γονεϊκή άδεια, αν έλαβαν γονεϊκή άδεια για το παιδί που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο και αν παρευρίσκονταν στο δωμάτιο του τοκετού του παιδιού τους.

2.2.2 Ερωτήσεις για την ενεργή εμπλοκή των πατέρων στη ζωή των παιδιών τους

Οι ερωτήσεις που αποτέλεσαν το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη διερεύνηση της ενεργής εμπλοκής του πατέρα ήταν δέκα και στηρίχθηκαν στη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε για την επιρροή της συμμετοχής των πατέρων, τόσο στην περίοδο της κύησης του παιδιού τους, όσο και μετά στην φροντίδα του και την ανάπτυξη του πατρικού τους ρόλου. Συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις ήταν οι παρακάτω:

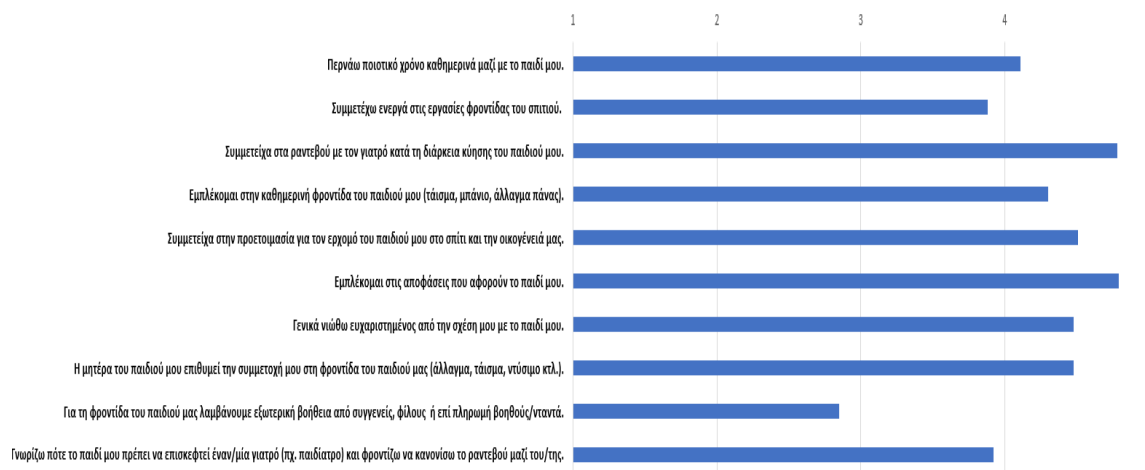
1. Περνάω ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου.
2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού.
3. Συμμετείχα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια κύησης του παιδιού μου.
4. Εμπλέκομαι στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού μου (τάισμα, μπάνιο, αλλαγμα πάνας).
5. Συμμετείχα στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού μου στο σπίτι και την οικογένειά μας.
6. Εμπλέκομαι στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί μου.
7. Γενικά νιώθω ευχαριστημένος από την σχέση μου με το παιδί μου.
8. Η μητέρα του παιδιού μου επιθυμεί την συμμετοχή μου στη φροντίδα του παιδιού μας (άλλαγμα, τάισμα, ντύσιμο κτλ.).
9. Για τη φροντίδα του παιδιού μας λαμβάνουμε εξωτερική βοήθεια από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/νταντά.
10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.

Σύμφωνα με τους Cabrera και συνεργάτες (2000), η μελέτης της συμβολής της πατρικής εμπλοκής, αλλά και του δεσμού πατέρα – βρέφους στην εξελικτική ανάπτυξη του παιδιού οφείλει να στηριχθεί στην ποιότητα του χρόνου που περνάνε μαζί και όχι στη διάρκειά του (Ahnert & Schoppe-Sullivan, 2020). Παράλληλα, ευρήματα μίας μακροχρόνιας γερμανικής έρευνας υποστηρίζουν ότι η ευαισθησία και αυθόρμητη υποστηρικτικότητα που δείχνουν οι πατέρες στο παιχνίδι τους με τα παιδιά ευνοεί τη δημιουργία ενός ποιοτικά καλύτερου συναισθηματικού δεσμού προσκόλλησης πατέρα – βρέφους, η επίτευξή του οποίου επηρεάζεται από την επιτρεπτικότητα της μητέρας για να καταφέρει να δημιουργηθεί (Grossmann et al., 2002). Εστιάζοντας στους παράγοντες που επηρεάζουν την ενεργή πατρική

συμμετοχή οι έρευνες καταλήγουν στην συνύπαρξη τριών συνιστωσών: τη δέσμευση στον πατρικό ρόλο που συνεπάγεται την ενεργή αλληλεπίδραση μέσω της φροντίδας, του παιχνιδιού ή άλλων δραστηριοτήτων πατέρα - παιδιού, τη φυσική προσβασιμότητα στο παιδί για τη διαμόρφωση της δυαδικής σχέσης και την καλλιέργεια της γονεϊκής ευθύνης, η οποία τονίζεται ότι διαφέρει από τη φροντίδα, διότι περιλαμβάνει και την παροχή πόρων για τις ανάγκες του παιδιού (Lamb, Pleck & Levine, 1985). Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η προσβασιμότητα επηρεάζεται, τόσο από την κοινή διαβίωση με το παιδί ή την συνεπιμέλεια, όσο και από την σχέση των γονέων μεταξύ τους, στοιχείο που αναφέρεται ως επιπρόσθετος παράγοντας επιρροής κι αλληλεπίδρασης για τη δημιουργία του πατρικού δεσμού (Parke, 2002).

Η σημασία της πατρικής εμπλοκής κατά την περίοδο της κύησης αναδύθηκε από τα ευρήματα της έρευνών, όπου υποστηρίζεται ότι οι πρώιμες αλληλεπιδράσεις γονέων – βρεφών προκαλούν αλλαγές τόσο στον οργανισμό του γονέα, όσο και των βρεφών, επηρεάζοντας την μελλοντική δυνατότητα του ατόμου να ανταποκριθεί ψυχολογικά και σωματικά με ευαισθησία απέναντι στο παιδί του. Για παράδειγμα, όπως αναφέρθηκε στο θεωρητικό σκέλος ο πατρικός γονεϊκός δεσμός υποστηρίζεται από διαφορετικά ορμονικά συστήματα του αντρικού σώματος, σε σύγκριση με τον μητρικό, έχοντας όμως τον ίδιο σκοπό (Feldman, 2007). Αντίστοιχα, τα ευρήματα της έρευνας των Abraham και συνεργάτες (2014), αναφέρουν ότι παρατηρούνται ορμονικές αλλαγές και προσαρμογές στον εγκέφαλό των αντρών, οι οποίες στοχεύουν στην ανάπτυξη του πατρικού ρόλου μέσω της παροχής φροντίδας. Λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές, την ενεργή επαγγελματική ζωή των γυναικών και τις αλλαγές που παρατηρούνται στα σύγχρονα ζευγάρια και στη σχέση τους, οι ερωτήσεις εμπλουτίστηκαν με την συμβολή των αντρών στη γενικότερη φροντίδα του σπιτιού, αλλά και τη λήψη ευθυνών και αποφάσεων.

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων των συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής, που θα αναλυθούν περαιτέρω στο κεφάλαιο των αποτελεσμάτων (βλ. 3.2) προέκυψε ότι το δείγμα πατέρων που συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο της έρευνας αποτελείται από γονείς που έχουν κατά πλειοψηφία ενεργό γονεϊκό ρόλο, τόσο πριν τον ερχομό του παιδιού, όσο και μετά στην καθημερινότητα και στη φροντίδα του παιδιού τους. Στο διάγραμμα 3. παρουσιάζονται οι δηλώσεις των πατέρων για τη συχνότητα που εμφανίζονται οι μορφές εμπλοκής με αύξουσα απεικόνιση, δηλαδή ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στη δήλωση ποτέ, ο αριθμός 2 στη δήλωση σπάνια, ο αριθμός 3 στη δήλωση μερικές φορές, ο αριθμός 4 στη δήλωση συχνά και ο αριθμός 5 στη δήλωση σχεδόν πάντα.

Διάγραμμα 3. Παρουσίαση των απαντήσεων των πατέρων για τη συχνότητα των μορφών πατρικής εμπλοκής

2.2.3 Κλίμακα μέτρησης του γονεϊκού δεσμού για ενήλικες – σύντομη φόρμα ASPA-SF (Adult Scale of Parental Attachment-Short Form) – Μέτρηση του πατρικού παιδικού δεσμού.

Ο πατρικός παιδικός δεσμός αξιολογήθηκε με την σύντομη φόρμα της κλίμακας μέτρησης γονεϊκού (στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιείται ο όρος πατρικού παιδικού) δεσμού ASPA-SF. Η κλίμακα αυτή είναι μία κλίμακα αυτοαναφοράς που αξιολογεί τις ατομικές αντιλήψεις των ενήλικων ατόμων για τον δεσμό που είχαν αναπτύξει με τους γονείς τους κατά την παιδική τους ηλικία, ενώ οι μετρήσεις μπορούν να αφορούν τόσο τον δεσμό με την μητέρα όσο και με τον πατέρα. Για την δημιουργία της συνοπτικής μορφής της κλίμακας ASPA-SF, η οποία αποτελείται από 20 ερωτήσεις, χρησιμοποιήθηκε η ερευνητική ανάλυση παραγόντων (EFA) και οι αρχειοθετημένες απαντήσεις από την αρχική έρευνα για την ανάπτυξη της κλίμακας ASPA που αποτελείται από 40 ερωτήσεις (Michael & Snow, 2019). Αναλυτικότερα, οι ερωτήσεις ομαδοποιούνται σε πέντε παράγοντες μέτρησης του γονεϊκού δεσμού, οι οποίοι είναι: η ασφάλεια, η εξάρτηση, η ταύτιση με τον γονέα, ο φόβος και η αποστασιοποίηση. Περαιτέρω επαλήθευση της κλίμακας ASPA-SF πραγματοποιήθηκε μέσω μίας επιβεβαιωτικής παραγοντικής ανάλυσης (CFA), από την οποία καθορίστηκε η εγκυρότητα της κλίμακας σε σχέση με το εργαλείο Parental Bonding Instrument (PBI) των Parker και των συνεργατών (1979), που πραγματοποιήθηκε με ξεχωριστό δείγμα 250 συμμετεχόντων (Michael & Snow, 2019). Ως εκ τούτου, με βάση τη μελέτη των ερευνητών παρέχονται στοιχεία που αποδεικνύουν ότι το ASPA-SF έχει την ικανότητα να είναι ένα αξιόπιστο όργανο μέτρησης,

τόσο για την διατύπωση θεωριών όσο και την εξέτασή τους, διότι δίνει στοιχεία για την ύπαρξη ασφαλή ή ανασφαλή γονεϊκού δεσμού (Michael & Snow, 2019).

Οι ερευνητές όρισαν και περιέγραψαν τις υποκλίμακες ως εξής:

- Ασφάλειας: Οι συγγραφείς ανέφεραν αυτήν την υποκλίμακα ως μέτρηση του βαθμού στον οποίο το παιδί ένιωσε ότι η σχέση παρείχε άνεση και ασφάλεια. Ένα παιδί με ένα ασφαλές πρότυπο σχέσης μπορεί να έχει βιώσει εμπιστοσύνη στη διαθεσιμότητα και την υποστήριξη του γονέα.
- Εξάρτησης: Οι ερευνητές θεώρησαν αυτήν την υποκλίμακα ως μέτρηση του βαθμού στον οποίο το παιδί ένιωσε την ανάγκη να είναι διαθέσιμος ο γονέας. Ένα παιδί με εξαρτημένο τύπο δεσμού μπορεί να έχει βιώσει αδυναμία και αβεβαιότητα όταν ο γονέας δεν ήταν διαθέσιμος.
- Ταύτισης με τον γονέα: Οι συγγραφείς σημείωσαν αυτήν την υποκλίμακα ως μέτρηση του βαθμού στον οποίο το παιδί ένιωσε υπεύθυνο για την κάλυψη των αναγκών του γονέα. Ένα παιδί με έναν τέτοιο τύπο δεσμού μπορεί να έχει βιώσει συναισθήματα σπουδαιότητας και να του άρεσε να είναι χρήσιμο.
- Φοβικός - Αγχώδης: Οι ερευνητές ανέφεραν αυτήν την υποκλίμακα ως μέτρηση του βαθμού στον οποίο το παιδί βίωσε φόβο εγκατάλειψης και την πεποίθηση ότι ο γονέας δεν θα ήταν διαθέσιμος για υποστήριξη. Ένα παιδί με έναν τέτοιο τύπο δεσμού μπορεί να έχει βιώσει θυμό προς τον γονέα του ή απογοήτευση από αυτόν.
- Αποστασιοποίησης: Οι συγγραφείς ανέφεραν αυτήν την υποκλίμακα ως μέτρηση του βαθμού στον οποίο το παιδί βίωσε απογοήτευση από την υποστήριξη και τη διαθεσιμότητα του γονέα. Ένα παιδί με τέτοιο τύπο δεσμού μπορεί να έχει βιώσει την ανάγκη να αποστασιοποιηθεί από τον γονέα και μπορεί να έχει βιώσει θυμό για αυτόν.

Σύμφωνα με τους Michael και Snow (2019) που δημιούργησαν την σύντομη έκδοση της κλίμακας, παρόλο που απαιτείται περισσότερη έρευνα για να εξεταστεί η συνοχή και εγκυρότητά της μεταξύ των πληθυσμών, θεωρούν ότι τα αποτελέσματα της μελέτης τους έχουν παράσχει επαρκή στοιχεία για να υποστηρίξουν τη χρήση της ως εργαλείο μέτρησης του γονεϊκού δεσμού, καθώς όπως και η αρχική κλίμακα ASPA, η ASPA-SF είναι ένα μοναδικό εργαλείο αυτοαναφοράς που αξιολογεί τον γονεϊκό δεσμό του ενήλικα με τους φροντιστές του όταν ήταν στην παιδική ηλικία, γεγονός που επιτρέπει την χρήση της κλίμακας ώστε να προσδιοριστεί ο εσωτερικευμένος γονεϊκός δεσμός με στόχο να βοηθηθεί ο εκάστοτε πελάτης που βρίσκεται και σε μια συμβουλευτική διαδικασία να κατανοήσει τους τρόπους με τους

οποίους συσχετίζεται με τους σημαντικούς για αυτόν άλλους. Συμπερασματικά, η κλίμακα ASPA-SF φαίνεται να προσφέρει σε συμβούλους και πελάτες χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τα πρότυπα σχέσης των πελατών με τους φροντιστές από την παιδική ηλικία και επιτρέπει τη διερεύνηση του πώς αυτά τα πρότυπα μπορούν να επηρεάσουν την αίσθηση του εαυτού και του εαυτού τους σε σχέση με τους άλλους (Michael & Snow, 2019).

Στην παρούσα έρευνα η σύντομη έκδοση της κλίμακας μέτρησης του γονεϊκού δεσμού για ενήλικες χρησιμοποιήθηκε για την ανάκληση του πατρικού παιδικού δεσμού των πατέρων με τους πατέρες τους κατά την παιδική ηλικία και μεταφράστηκε από την ερευνήτρια στην ελληνική γλώσσα για την χρήση στον ελληνικό πληθυσμό.

Πίνακας 1. Πίνακας σύντομης παρουσίασης για τη σύντομη φόρμα της κλίμακας μέτρησης του πατρικού παιδικού δεσμού (ASPA-SF). Υποκλίμακες, απόδοση στα Ελληνικά και ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην κάθε υποκλίμακα

Κατηγορία κλίμακας	Ελληνική απόδοση	Ερωτήσεις που αντιστοιχούν
Safe	Ασφαλής	21, 27, 33, 37
Fearful	Φοβικός - Αγχώδης	22, 26, 31, 36
Parentified	Ταύτισης	23, 29, 32, 38
Distant	Αποστασιοποιημένος	24, 28, 34, 39
Dependent	Εξαρτητικός	25, 30, 35, 40

Πίνακας 2. Πίνακας αναλυτικής παρουσίασης της σύντομης φόρμας της κλίμακας μέτρησης του πατρικού παιδικού δεσμού ASPA-SF. Ερωτήσεις στα Αγγλικά και στα Ελληνικά και υποκλίμακες

Αρχικές ερωτήσεις	Μεταφρασμένες Ερωτήσεις	Υποκλίμακες
21. I turned to my father for many things including comfort and reassurance.	21. Απευθυνόμουν στον πατέρα μου για αρκετά θέματα, όπως και όταν είχα ανάγκη να με παρηγορήσει και να με καθησυχάσει.	Ασφαλής
22. I felt abandoned when my father was away for a few days.	22. Ένιωθα εγκαταλελειμμένος, όταν ο πατέρας μου έλειπε για λίγες μέρες.	Φοβικός - Αγχώδης
23. I put my father's needs before my own.	23. Έβαζα τις ανάγκες του πατέρα μου πάνω από τις δικές μου.	Ταύτισης
24. I worried my father would let me down	24. Ανησυχούσα ότι ο πατέρας μου θα με απογοητεύσει.	Αποστασιοποιημένος
25. I often felt too dependent on my father.	25. Ένιωθα συχνά εξαρτημένος από τον πατέρα μου.	Εξαρτητικός

26. I resented my father spending time away from me.	26. Ένιωθα δυσαρέσκεια ή/και πικρία, όταν ο πατέρας μου περνούσε χρόνο μακριά μου.	Φοβικός - Αγχώδης
27. It was easy for me to be affectionate with my father.	27. Ήταν εύκολο για μένα να είμαι στοργικός με τον πατέρα μου.	Ασφαλής
28. I wish there was less anger in my relationship with my father.	28. Εύχομαι να υπήρχε λιγότερος θυμός στη σχέση μου με τον πατέρα μου.	Αποστασιοποιημένος
29. I sacrificed my own needs for the benefit of my father.	29. Θυσίασα δικές μου ανάγκες προς όφελος του πατέρα μου.	Ταύτισης
30. I felt it was best to depend on my father.	30. Ένιωθα ότι ήταν προς όφελός μου να εξαρτώμαι από τον πατέρα μου.	Εξαρτητικός
31. I got frustrated when my father left me alone.	31. Ένιωθα αναστατωμένος, όταν ο πατέρας μου με άφηνε μόνο μου.	Φοβικός - Αγχώδης
32. It was hard for me to get on with my work if my father had a problem.	32. Ήταν δύσκολο για μένα να συνεχίσω αυτό που έκανα, όταν ο πατέρας μου εμφανιζόταν με κάποιο πρόβλημα.	Ταύτισης
33. I talked things over with my father.	33. Κουβέντιαζα διάφορα θέματα με τον πατέρα μου.	Ασφαλής
34. I often felt angry with my father without knowing why	34. Ένιωθα συχνά θυμωμένος με τον πατέρα μου χωρίς να ξέρω τον λόγο.	Αποστασιοποιημένος
35. I needed my father to take care of me.	35. Ένιωθα την ανάγκη να με φροντίζει ο πατέρας μου.	Εξαρτητικός
36. I had a terrible fear that my relationship with my father would end.	36. Είχα έναν έντονο φόβο ότι η σχέση μου με τον πατέρα μου θα τελείωνε.	Φοβικός - Αγχώδης
37. I usually discussed my problems and concerns with my father.	37. Συνήθως συζητούσα τα προβλήματα και τις ανησυχίες μου με τον πατέρα μου.	Ασφαλής
38. I enjoyed taking care of my father.	38. Μου άρεζε να φροντίζω τον πατέρα μου.	Ταύτισης
39. I felt there was something wrong with me because I was distant from my father.	39. Αισθανόμουν ότι κάτι δεν πήγαινε καλά μαζί μου, γιατί ήμουν απόμακρος από τον πατέρα μου.	Αποστασιοποιημένος
40. I was never certain about what I should do until I talked to my father	40. Δεν ήμουν σίγουρος για το τι έπρεπε να κάνω μέχρι να μιλήσω με τον πατέρα μου.	Εξαρτητικός

Για τις ανάγκες της δικής μας έρευνας, και στο πλαίσιο της προσαρμογής του ερωτηματολογίου σε ελληνικά δεδομένα, στον υπολογισμό των βαθμολογιών στις επιμέρους κλίμακες του ASPA-SF, πραγματοποιήσαμε παραγοντική ανάλυση κύριων αξόνων με περιστροφή Promax και κανονικοποίηση Kaiser (Principal Axis Factoring) από την οποία προέκυψαν 5 παράγοντες, με ιδιοτιμή > 1 , οι οποίοι ερμηνεύουν το 56,40% της συνολικής

διακύμανσης των απαντήσεων στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Ο 1ος παράγοντας ερμηνεύει το 24,78% της συνολικής διακύμανσης, ο 2ος το 20,29%, ο 3ος το 4,96%, ο 4ος το 3,27% και ο 5ος το 3,10% .

Ο πίνακας 3 παρουσιάζει τις φορτίσεις με τιμές > 3 και την ομαδοποίηση των ερωτήσεων όπως προέκυψε μετά από την μέθοδο περιστροφής Promax με Kaiser Normalization. Στην έρευνά μας χρησιμοποιήθηκαν 5 υποκλίμακες, όχι όπως προτείνουν οι κατασκευαστές της, αλλά με βάση τη δομή των παραγόντων που παρουσιάζεται στον πίνακα 3, όπου φαίνεται ότι στον ελληνικό πληθυσμό ο ασφαλής δεσμός αποτελείται από επιπλέον ερωτήσεις, οι οποίες με βάση τους κατασκευαστές εντάσσονται στους δεσμούς ταύτισης και εξάρτησης. Αντίστοιχα, αυτοί οι τύποι δεσμού αποτελούνται από λιγότερες ερωτήσεις.

Πίνακας 3. Φορτίσεις παραγόντων με βάση τα αποτελέσματα της παραγοντοποίησης κύριων αξόνων (Principal Axis Factoring) με Promax περιστροφή, και δείκτες εσωτερικής συνέπειας α του Cronbach για τη σύντομη φόρμα της κλίμακας μέτρησης του πατρικού παιδικού δεσμού ASPA-SF

Ερωτήσεις	Φορτίσεις	α του Cronbach
1^{ος} τύπος Ασφαλής		0.86
37. Συνήθως συζητούσα τα προβλήματα και τις ανησυχίες μου με τον πατέρα μου.	0.89	
21. Απευθυνόμουν στον πατέρα μου για αρκετά θέματα, όπως και όταν είχα ανάγκη να με παρηγορήσει και να με καθησυχάσει.	0.84	
33. Κουβέντιαζα διάφορα θέματα με τον πατέρα μου.	0.81	
27. Ήταν εύκολο για μένα να είμαι στοργικός με τον πατέρα μου.	0.53	
40. Δεν ήμουν σίγουρος για το τι έπρεπε να κάνω/αποφασίσω μέχρι να μιλήσω με τον πατέρα μου.	0.46	
35. Ένιωθα την ανάγκη να με φροντίζει ο πατέρας μου.	0.44	
38. Μου άρεζε να φροντίζω τον πατέρα μου.	0.43	
2^{ος} τύπος Φοβικός -Αγχώδης		0.82
22. Ένιωθα εγκαταλελειμμένος, όταν ο πατέρας μου έλειπε για λίγες μέρες.	0.77	
31. Ένιωθα αναστατωμένος, όταν ο πατέρας μου με άφηνε μόνο μου.	0.72	
26. Ένιωθα δυσαρέσκεια ή/και πικρία, όταν ο πατέρας μου περνούσε χρόνο μακριά μου.	0.68	
36. Είχα έναν έντονο φόβο ότι η σχέση μου με τον πατέρα μου θα τελείωνε.	0.56	
3^{ος} τύπος Αποστασιοποιημένος		0.79
34. Ένιωθα συχνά θυμωμένος με τον πατέρα μου χωρίς να ξέρω τον λόγο.	0.73	

28. Εύχομαι να υπήρχε λιγότερος θυμός στην σχέση μου με τον πατέρα μου.	0.59	
24. Ανησυχούσα ότι ο πατέρας μου θα με απογοητεύσει.	0.53	
39. Αισθανόμουν ότι κάτι δεν πήγαινε καλά μαζί μου, γιατί ήμουν απόμακρος από τον πατέρα μου.	0.47	
4^{ος} τύπος Ταύτισης		0.70
23. Έβαζα τις ανάγκες του πατέρα μου πάνω από τις δικές μου.	0.80	
29. Θυσίαζα δικές μου ανάγκες προς όφελος του πατέρα μου.	0.69	
32. Ήταν δύσκολο για μένα να συνεχίσω αυτό που έκανα, όταν ο πατέρας μου εμφανιζόταν με κάποιο πρόβλημα.	0.41	
5^{ος} τύπος Εξαρτητικός		0.68
30. Ένιωθα ότι ήταν προς όφελός μου να εξαρτώμαι από τον πατέρα μου.	0.87	
25. Ένιωθα πολύ εξαρτημένος από τον πατέρα μου.	0.61	

2.2.4 Αναθεωρημένη κλίμακα αυτοαναφοράς γονεϊκού δεσμού R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment) - Μέτρηση του πατρικού γονεϊκού δεσμού

Ο πατρικός γονεϊκός δεσμός, δηλαδή η σχέση του πατέρα με το παιδί του αξιολογήθηκε με την αναθεωρημένη κλίμακα αυτοαναφοράς γονεϊκού δεσμού R-IPA (Revised Inventory of Parent Attachment) των Johnson και των συνεργατών του (2003), η οποία μεταφράστηκε στα ελληνικά από την ερευνήτρια και προσαρμόστηκε στα δεδομένα της έρευνας. Το αρχικό ερωτηματολόγιο IPPA (Inventory of Parent and Peer Attachment) ήταν μια κλίμακα που δημιουργήθηκε από τους Armsden και Greenberg το 1987 για να μετρήσει την αντίληψη των εφήβων για την σχέση προσκόλλησης γονέα-παιδιού. Ο Johnson και οι συνεργάτες του (2003) θέλησαν να δημιουργήσουν μια κλίμακα (R-IPA) που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με την IPPA, ώστε να μετρήσουν τις αντιλήψεις των γονέων για την σχέση προσκόλλησης γονέα-παιδιού αποτυπώνοντας έτσι μια αμφίδρομη μέτρηση της σχέσης προσκόλλησης γονέα-παιδιού.

Η κλίμακα R-IPA αποτελούταν αρχικά με βάση τους σχεδιαστές της από 30 ερωτήσεις. Ωστόσο, έπειτα από μια παραγοντική ανάλυση όπου φάνηκε ότι μόνο τα 22 στοιχεία μέτρησαν τους δύο παράγοντες στόχους της κλίμακας, δηλαδή την εμπιστοσύνη/αποφυγή και την επικοινωνία, η κλίμακα μειώθηκε στην τελική της μορφή σε 22 ερωτήσεις. Επιπλέον, η κλίμακα μετρά την συχνότητα με την οποία εμφανίζονται τα σενάρια εμπιστοσύνης/αποφυγής και επικοινωνίας μεταξύ γονέα και παιδιού στην μεταξύ τους σχέση προσκόλλησης (Johnson et al., 2003). Αναλυτικότερα, η υποκλίμακα εμπιστοσύνης/αποφυγής περιέχει 16 ερωτήσεις

και στην αρχική μελέτη είχε δείκτη Cronbach's alpha 0,91, γεγονός το οποίο υποδηλώνει υψηλή εσωτερική συνέπεια (Johnson et al., 2003).

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκαν οι ερωτήσεις και από τις δύο υποκλίμακες πραγματοποιώντας μικρές αλλαγές κυρίως στις ερωτήσεις που αφορούσαν την υποκλίμακα επικοινωνίας με στόχο να αντιστοιχούν περισσότερο στις εμπειρίες και τις δυνατότητες επικοινωνίας που έχουν τα μικρότερα παιδιά με τους γονείς τους. Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι η κλίμακα R-IPA που χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα για την μέτρηση της προσκόλλησης δεν ερμηνεύει ρητά ποιες βαθμολογίες μπορεί να σχετίζονται με ποιον από τους τέσσερις κύριους τύπους προσκόλλησης. Ωστόσο, στη χρήση της μέτρησης που βασίζεται στην εμπιστοσύνη, υπονοείται ότι οι υψηλότερες βαθμολογίες αποτυπώνουν έναν πιο ασφαλή τύπο προσκόλλησης και οι χαμηλότερες βαθμολογίες απεικονίζουν έναν ανασφαλή τύπο προσκόλλησης.

Η κλίμακα R-IPA χρησιμοποιεί για τις πιθανές απαντήσεις των γονέων μία πενταβαθμιαία κλίμακα Likert για να μετρήσει τις αντιλήψεις των γονέων για το πόσο αληθινές είναι γι' αυτούς και τη σχέση τους με το παιδί τους διάφορες δηλώσεις που αντιστοιχούν στην σχέση προσκόλλησης γονέα-παιδιού. Οι πιθανές απαντήσεις είναι: 1 (σχεδόν ποτέ ή ποτέ), 2 (όχι πολύ συχνά αληθές), 3 (μερικές φορές αληθές), 4 (συχνά αληθές) και 5 (σχεδόν πάντα ή πάντα αληθές). Οι ερωτήσεις της κλίμακας R-IPA που αντιστοιχούν στην υποκλίμακα εμπιστοσύνης/αποφυγής περιλαμβάνουν δηλώσεις όπως «Νιώθω ότι το παιδί μου είναι καλό παιδί», «Εύχομαι να είχα ένα διαφορετικό παιδί.», «Εμπιστεύομαι το παιδί μου.» και «Γίνομαι ευερέθιστος, όταν το παιδί μου είναι τριγύρω μου.». Αντίστοιχα, οι ερωτήσεις από την υποκλίμακα επικοινωνίας περιλαμβάνουν δηλώσεις όπως «Νιώθω ότι μπορώ να μιλήσω στο παιδί μου για τις δυσκολίες μου (τώρα ή στο μέλλον).» και «Το παιδί μου μπορεί να καταλάβει πότε είμαι αναστατωμένος σχετικά με κάτι.».

Όπως αναφέρθηκε η κλίμακα R-IPA σχεδιάστηκε αρχικά για γονείς εφήβων παιδιών, γεγονός το οποίο καθιστά κάποιες ερωτήσεις ακατάλληλες για γονείς μικρότερων παιδιών και συγκεκριμένα βρεφών για αυτό τον λόγο επιλέχθηκε η παραλλαγή αυτών των ερωτήσεων και ο χαρακτηρισμός συγκεκριμένα τεσσάρων ερωτήσεων ως κατάλληλων μόνο για γονείς που έχουν παιδιά ηλικίας 4-6 ετών. Σε αυτές τις ερωτήσεις προστέθηκε διευκρίνιση για την ηλικία των παιδιών και δόθηκε η δυνατότητα επιλογής της απάντησης: Δεν έχω παιδί σε αυτήν την ηλικία, για παράδειγμα η ερώτηση «Μιλάω στο παιδί μου για τα προβλήματά μου. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)». Επιπρόσθετα, όπως αναφέρθηκε στην περιγραφή του δείγματος, ζητήθηκε από τους γονείς να σκεφτούν και να απαντήσουν τις ερωτήσεις με βάση το

μεγαλύτερο παιδί τους που ανήκει στην ηλικιακή ομάδα στόχο, αντίθετα με τις οδηγίες της κλίμακας όπου ζητείται από τους γονείς να επιλέξουν το παιδί με το οποίο έχουν την πιο προβληματική σχέση με βάση την αντίληψή τους.

Πίνακας 4. Πίνακας σύντομης παρουσίασης της αναθεωρημένης κλίμακας αυτοαναφοράς γονεϊκού δεσμού (R-IPA). Υποκλίμακες, απόδοση στα Ελληνικά και ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην κάθε υποκλίμακα

Υποκλίμακες	Ελληνική απόδοση	Ερωτήσεις που αντιστοιχούν
1. Trust/avoidance	Εμπιστοσύνη/αποφυγή	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
2. Communication	Επικοινωνία	11, 17, 18, 19, 20, 21, 22

Πίνακας 5. Πίνακας αναλυτικής παρουσίασης της αναθεωρημένης κλίμακας αυτοαναφοράς γονεϊκού δεσμού (R-IPA). Ερωτήσεις στα Αγγλικά και στα Ελληνικά και υποκλίμακες

Αρχικές Ερωτήσεις	Μεταφρασμένες Ερωτήσεις	Κατηγορία κλίμακας
1. I get frustrated with my child.	1. Νιώθω αναστάτωση με απογοήτευση για το παιδί μου.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
2. I am constantly yelling and fighting with my child.	2. Φωνάζω συνεχώς και μαλώνω με το παιδί μου.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
3. My child trusts my judgment.	3. Νιώθω ότι το παιδί μου με εμπιστεύεται.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
4. I trust my child.	4. Εμπιστεύομαι το παιδί μου .	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
5. My child respects my feelings.	5. Το παιδί μου μοιάζει να καταλαβαίνει τα συναισθήματά μου.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
6. I feel angry with my child.	6. Νιώθω θυμωμένος με το παιδί μου.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
7. I get upset easily around my child.	7. Γίνομαι ευερέθιστος με το παιδί μου τριγύρω μου.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
8. My child understands me.	8. Το παιδί μου με καταλαβαίνει	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
9. My child cares about my point of view.	9. Το παιδί μου μοιάζει να νοιάζεται για μένα.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
10. I don't like being around my child.	10. Δε νιώθω άνετα να βρίσκομαι κοντά στο παιδί μου.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
11. When I am angry my child often understands.	11. Όταν είμαι θυμωμένος, το παιδί μου μοιάζει να το καταλαβαίνει.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή & Επικοινωνία
12. I don't get much attention or credit from my child.	12. Δεν λαμβάνω αρκετή προσοχή ή αναγνώριση από το παιδί μου.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή

13. I feel my child is good.	13. Νιώθω ότι το παιδί μου είναι ένα καλό παιδί.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
14. My child accepts me as I am.	14. Νιώθω ότι το παιδί μου με δέχεται όπως είμαι.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
15. My child expects too much of me.	15. Το παιδί μου έχει πάρα πολλές απαιτήσεις από εμένα.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
16. I wish I had a different child.	16. Εύχομαι να είχα ένα διαφορετικό παιδί.	Εμπιστοσύνη/αποφυγή
17. I talk to my child about my difficulties.	17. Νιώθω ότι μπορώ να μιλήσω στο παιδί μου για τις δυσκολίες μου. (τώρα ή στο μέλλον)	Επικοινωνία
18. If my child knows something is bothering me they ask me about it.	18. Όταν το παιδί μου καταλαβαίνει ότι κάτι με ενοχλεί, με ρωτάει γι' αυτό. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	Επικοινωνία
19. I tell my child about my problems.	19. Μιλώ στο παιδί μου για τα προβλήματά μου. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	Επικοινωνία
20. I can count on my child when I need to get something off my chest.	20. Νιώθω ότι μπορώ να βασίζομαι στο παιδί μου, όταν χρειάζομαι να βγάλω κάτι από μέσα μου. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	Επικοινωνία
21. My child can tell when I'm upset about something.	21. Το παιδί μου μπορεί να καταλάβει πότε είμαι αναστατωμένος σχετικά με κάτι.	Επικοινωνία
22. I like to get my child's point of view on things I am concerned about.	22. Μου αρέσει να ζητώ τη γνώμη του παιδιού μου για θέματα, που νοιάζομαι και με αφορούν. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	Επικοινωνία

Για τις ανάγκες της δικής μας έρευνας, και στο πλαίσιο της προσαρμογής του ερωτηματολογίου σε ελληνικά δεδομένα, στον υπολογισμό των βαθμολογιών στις επιμέρους κλίμακες του R-IPA, πραγματοποιήσαμε ανάλυση κύριων συνιστωσών (Principal Component Analysis) με πλάγια περιστροφή (Oblimin) και κανονικοποίηση Kaiser από την οποία προέκυψαν 5 παράγοντες, με ιδιοτιμή (eigenvalue) >1, οι οποίοι ερμηνεύουν το 63,48% της συνολικής διακύμανσης των απαντήσεων στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Ο 1ος παράγοντας ερμηνεύει το 28,56% της συνολικής διακύμανσης, ο 2ος το 14,51%, ο 3ος το 49,46%, ο 4ος το 5,68% και ο 5ος το 5,27% .

Πίνακας 6. Αποτελέσματα ανάλυσης κύριων συνιστωσών με πλάγια περιστροφή αξόνων και δείκτες εσωτερικής συνέπειας α του Cronbach για την αναθεωρημένη κλίμακα αυτοαναφοράς γονεϊκού δεσμού (R-IPA)

Ερωτήσεις R-IPA	Φορτίσεις	α του Cronbach
1^{ος} τύπος Ασφάλειας - Εμπιστοσύνης		0.71
14. Νιώθω ότι το παιδί μου με δέχεται όπως είμαι.	0.81	
13. Νιώθω ότι το παιδί μου είναι ένα καλό παιδί.	0.73	
9. Το παιδί μου μοιάζει να νοιάζεται για μένα.	0.58	
3. Νιώθω ότι το παιδί μου με εμπιστεύεται.	0.53	
2^{ος} τύπος Επικοινωνίας		0.95
20. Νιώθω ότι μπορώ να βασίζομαι στο παιδί μου, όταν χρειάζομαι να βγάλω κάτι από μέσα μου. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	0.98	
19. Μιλάω στο παιδί μου για τα προβλήματά μου. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	0.98	
22. Μου αρέσει να ζητώ τη γνώμη του παιδιού μου για θέματα, που νοιάζομαι και με αφορούν. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	0.97	
18. Όταν το παιδί μου καταλαβαίνει ότι κάτι με ενοχλεί, με ρωτάει γι' αυτό. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)	0.86	
3^{ος} τύπος Ταύτισης		0.74
21. Το παιδί μου μπορεί να καταλάβει πότε είμαι αναστατωμένος σχετικά με κάτι.	0.80	
11. Όταν είμαι θυμωμένος, το παιδί μου μοιάζει να το καταλαβαίνει.	0.71	
8. Το παιδί μου με καταλαβαίνει.	0.71	
5. Το παιδί μου μοιάζει να καταλαβαίνει τα συναισθήματά μου.	0.70	
4^{ος} τύπος Αποστασιοποίησης		0.75
7. Γίνομαι ευερέθιστος, όταν το παιδί μου είναι τριγύρω μου.	0.80	
10. Δε νιώθω άνετα να βρίσκομαι κοντά στο παιδί μου.	0.74	
2. Φωνάζω συνεχώς και μαλώνω με το παιδί μου.	0.73	
6. Νιώθω θυμωμένος με το παιδί μου.	0.56	
5^{ος} τύπος Απόρριψης → εξαιρέθηκε		0.24
15. Νιώθω ότι το παιδί μου έχει πάρα πολλές απαιτήσεις από εμένα.	0.67	
16. Εύχομαι να είχα ένα διαφορετικό παιδί.	0.46	
1. Νιώθω αναστάτωση - απογοήτευση για το παιδί μου.	-0.436	εξαιρέθηκε
4. Εμπιστεύομαι το παιδί μου.		εξαιρέθηκε
12. Δεν λαμβάνω αρκετή προσοχή ή αναγνώριση από το παιδί μου.	-0.606	εξαιρέθηκε
17. Νιώθω ότι μπορώ να μιλήσω στο παιδί μου για τις δυσκολίες μου (τώρα ή στο μέλλον).		εξαιρέθηκε

Όπως φαίνεται και στον πίνακα 6, στον 5^ο τύπο του πατρικού γονεϊκού δεσμού ο δείκτης αξιοπιστίας α του Cronbach σημείωσε πολύ χαμηλή τιμή και ως εκ τούτου εξαιρέθηκε από την ανάλυση καθώς δεν φάνηκε να συνδέονται με άλλες ερωτήσεις ώστε να δημιουργείται κάποιο μοτίβο.

Στη συνέχεια, με βάση τα αποτελέσματα της ανάλυσης κύριων συνιστωσών, χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνά μας ως επιμέρους κλίμακες της R-IPA οι τύποι του γονεϊκού πατρικού δεσμού 1, 2, 3 και 4 (Ασφάλειας - Εμπιστοσύνης, Επικοινωνίας, Ταύτισης, Αποστασιοποίησης) στους οποίους οι δείκτες αξιοπιστίας α του Cronbach κινήθηκαν σε επίπεδα που επιτρέπουν τον υπολογισμό τους ως άθροισμα των επιμέρους θεμάτων (τιμές α του Cronbach > 0,7· βλ. Cronbach, 1951).

2.3 Διαδικασία και συλλογή δεδομένων της έρευνας

Η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε στην παρούσα έρευνα εντάσσεται στην ποσοτική μέθοδο, η οποία επιλέχθηκε διότι θεωρείται η καταλληλότερη για την εύρεση συσχετίσεων μεταξύ διαφόρων μεταβλητών ενός φαινομένου και του ελέγχου ερευνητικών υποθέσεων. Η ερευνητική στρατηγική που επιλέχθηκε να ακολουθηθεί ορίζεται ως συγχρονική συσχετική και η μέθοδος συλλογής δεδομένων ήταν τα ερωτηματολόγια αυτό-αναφοράς και δημογραφικών στοιχείων για τους ίδιους, τα παιδιά τους και τις μητέρες των παιδιών τους, τα οποία κλήθηκαν να συμπληρώσουν εθελοντικά οι συμμετέχοντες. Η μέθοδος ανάλυσης δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος στατικής ανάλυσης SPSS. Τα ερευνητικά εργαλεία που επιλέχθηκαν και παρουσιάστηκαν αναλυτικά παραπάνω (βλ. 2.2 έως 2.4) μεταφράστηκαν και προσαρμοστήκαν, όπως αναφέρθηκε, για τις ανάγκες της έρευνας. Δεν πραγματοποιήθηκε στάθμιση των εργαλείων στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας, αλλά πριν τη δημοσίευση του ολοκληρωμένου ερωτηματολογίου δόθηκαν σε αντρικό ελληνικό πληθυσμό, ώστε η ερευνήτρια να σιγουρευτεί για την κατανόηση τους.

Για τη συλλογή των δεδομένων η ερευνήτρια απευθύνθηκε σε νηπιαγωγεία και εκπαιδευτικά κέντρα στα οποία φοιτούν παιδιά ηλικίας 0-6 ετών, ώστε να προσεγγίσει τους πατέρες των παιδιών. Επίσης, απευθύνθηκε σε μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, αλλά και του Παιδαγωγικού Τμήματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου ζητώντας την άδεια και στέλνοντας ηλεκτρονικό ταχυδρομείο με τον σύνδεσμο του ερωτηματολογίου. Παράλληλα, προσπάθησε να προσελκύσει πατέρες από όλες τις περιοχές της Ελλάδος, ώστε το δείγμα να είναι περισσότερο αντιπροσωπευτικό του

ελληνικού πληθυσμού. Κατά την προσπάθειά της αυτή, έγινε μέλος σε κλειστές και ανοιχτές διαδικτυακές ομάδες γονέων και πατέρων, επικοινώνησε με τους συντονιστές τους και ζήτησε την άδεια δημοσίευσης του στόχο της έρευνας και του συνδέσμου του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου τόσο σε μέσα δικτύωσης, σελίδες γονέων και συλλόγους γονέων, όσο μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στα μέλη των ομάδων.

Σημαντικό αναφοράς είναι ότι η συλλογή των δεδομένων ήταν εξαιρετικά δύσκολη να πραγματοποιηθεί αυτοπροσώπως όχι μόνο λόγω της χιλιομετρικής απόστασης και τη δυσκολία να ταξιδέψει η ερευνήτρια σε όλα τα μέρη της Ελλάδος, αλλά και λόγω της υγειονομικής πανδημίας και των περιοριστικών μέτρων που είχαν ληφθεί. Λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς αυτούς, το σύνολο των ερωτηματολογίων συλλέχθηκε Διαδικτυακά, έχοντας όμως με αυτόν τον τρόπο το θετικό αποτέλεσμα ενός μεγάλου εύρους περιοχών καταγωγής – διαμονής των συμμετεχόντων. Κλείνοντας, μέσω του ενημερωτικού σκέλους, που υπήρχε στην αρχή του ερωτηματολογίου, όλοι οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν αν θέλουν να συμμετέχουν εθελοντικά, ενημερώθηκαν για την ανωνυμία τους, αλλά και την επιλογή να μην ολοκληρώσουν την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Επίσης, δόθηκε η επιλογή στους συμμετέχοντες να συμπληρώσουν την ηλεκτρονική τους διεύθυνση στην περίπτωση που ενδιαφέρονται να ενημερωθούν για τα αποτελέσματα της έρευνας.

Κεφάλαιο 3^ο: Αποτελέσματα

3.1 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Η παρούσα εργασία βασίστηκε στον σχεδιασμό μιας ποσοτικής συσχετιστικής έρευνας και η ανάλυση των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα που παρέχεται στους/στις φοιτητές/τριες του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για τις Κοινωνικές Επιστήμες. Στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο που πραγματοποιήθηκε η έρευνα ήταν το SPSS 29.0. Για να απαντήσουμε στα ερευνητικά μας ερωτήματα πραγματοποιήσαμε μια σειρά από στατιστικές αναλύσεις περιγραφικής (ανάλυση συχνοτήτων, μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις) και επαγωγικής στατιστικής (ANOVA για σύγκριση ΜΟ και δείκτες στατιστικής συσχέτισης Pearson r). Επίσης, εφαρμόζεται έλεγχος χ^2 , όπου το επίπεδο σημαντικότητας που χρησιμοποιείται είναι $p < 0,05$.

3.2 Περιγραφικές αναλύσεις

Το 1^ο ερευνητικό μας ερώτημα αφορούσε την εξέταση του βαθμού της συχνότητας εμφάνισης διάφορων συμπεριφορών εμπλοκής των σύγχρονων πατέρων. Οι πίνακες 7 και 8 παρουσιάζουν τα αποτελέσματα των στατιστικών αναλύσεων που αφορούν στο ερώτημα αυτό.

Αρχικά εξετάσαμε την κατανομή των απαντήσεων των πατέρων αναφορικά με τον βαθμό εμπλοκής στη ζωή και τη φροντίδα του παιδιού τους. Στον πίνακα 7 παρατίθενται οι απόλυτες και οι σχετικές κατανομές συχνότητας των απαντήσεων των πατέρων ως προς τις ερωτήσεις για την πατρική εμπλοκή.

Πίνακας 7. Απόλυτες και σχετικές (100%) συχνότητες κατανομής των απαντήσεων των πατέρων ως προς τον βαθμό εμπλοκής στη ζωή του παιδιού (N=120)

Ερωτήσεις πατρικής εμπλοκής	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Σχεδόν πάντα
1. Περνάω ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου.	0	4 3.3%	26 21.7%	39 32.5%	51 42.5%
2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού.	3 2.5%	11 9.2%	24 20.0%	40 33.3%	42 35%
3. Συμμετείχα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια κύησης του παιδιού μου.	1 0.8%	1 0.8%	3 2.5%	11 9.2%	104 86.7%

4. Εμπλέκομαι στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού μου (τάισμα, μπάνιο, αλλαγμα πάνας).	0	3 2.5%	20 16.7%	33 27.5%	64 53.3%
5. Συμμετείχα στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού μου στο σπίτι και την οικογένειά μας.	1 0.8%	4 3.3%	7 5.9%	30 25.0%	78 65.0%
6. Εμπλέκομαι στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί μου.	0	3 2.5%	0	13 10.8%	104 86.7%
7. Γενικά νιώθω ευχαριστημένος από την σχέση μου με το παιδί μου.	0	2 1.7%	8 6.7%	37 30.8%	73 60.8%
8. Η μητέρα του παιδιού μου επιθυμεί την συμμετοχή μου στη φροντίδα του παιδιού μας (άλλαγμα, τάισμα, ντύσιμο κτλ.).	1 0.8%	4 3.3%	9 7.5%	25 20.8%	81 67.6%
9. Για τη φροντίδα του παιδιού μας λαμβάνουμε εξωτερική βοήθεια από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/νταντά.	23 19.2%	32 26.6%	24 20.0%	23 19.2%	18 15.0%
10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.	8 6.7%	9 7.5%	18 15.0%	32 26.7%	53 44.1%

Αναλυτικά ως προς τις συμπεριφορές της πατρικής εμπλοκής, στη δήλωση «1. Περνώ ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου», το 3,3% δήλωσε ότι το κάνει σπάνια, το 21,7% μερικές φορές, το 32,5% συχνά και το 42,5% σχεδόν πάντα. Στη δήλωση «2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού» το 2,5% δήλωσε ότι δε το κάνει ποτέ, το 9,2% ότι το κάνει σπάνια, το 20% ότι το κάνει μερικές φορές, το 33,3% ότι το κάνει συχνά και το 35% ότι το κάνει σχεδόν πάντα. Στη δήλωση «3. Συμμετείχα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια κύησης του παιδιού μου» οι αντίστοιχες συχνότητες ήταν 0,8%, 0,8%, 2,5%, 9,2% και 86,7%. Επίσης, στη δήλωση «4. Εμπλέκομαι στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού μου (τάισμα, μπάνιο, αλλαγμα πάνας)» το 2,5% δήλωσε ότι το κάνει σπάνια, το 16,7% ότι το κάνει μερικές φορές, το 27,5% ότι το κάνει συχνά και το 53,3% ότι το κάνει σχεδόν πάντα. Ενώ στη δήλωση «5. Συμμετείχα στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού μου στο σπίτι και την οικογένειά μας» το 0,8% δήλωσε ότι δεν το έκανε ποτέ, το 3,3% ότι το έκανε σπάνια, το 5,9% ότι το έκανε μερικές φορές, το 25% ότι το έκανε συχνά και το 65% ότι συμμετείχε σχεδόν πάντα. Ως προς τη δήλωση «6. Εμπλέκομαι στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί μου» το 2,5% δήλωσε ότι το κάνει σπάνια, το 10,8% ότι το κάνει συχνά και το 86,7% ότι το κάνει σχεδόν πάντα. Στη δήλωση «7. Γενικά νιώθω ευχαριστημένος από την σχέση μου με το παιδί μου» το 1,7% των πατέρων δήλωσε ότι είναι ευχαριστημένοι σπάνια, το 6,7% ότι είναι μερικές

φορές, το 30,8% ότι είναι ευχαριστημένοι συχνά και το 60,8% ότι είναι σχεδόν πάντα. Ως προς τη δήλωση «8. Η μητέρα του παιδιού μου επιθυμεί την συμμετοχή μου στη φροντίδα του παιδιού μας (άλλαγμα, τάισμα, ντύσιμο κτλ.)» το 0,8% δήλωσε ότι δε το κάνει ποτέ, το 3,3% ότι το κάνει σπάνια, το 7,5% ότι το κάνει μερικές φορές, το 20,8% ότι το κάνει συχνά και το 67,6% ότι το κάνει πάντα, ενώ αντίστοιχα στη δήλωση «9. Για τη φροντίδα του παιδιού μας λαμβάνουμε εξωτερική βοήθεια από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/νταντά» οι αντίστοιχες συχνότητες ήταν 19,2%, 26,6%, 20%, 19,2% και 15%. Τέλος, στη δήλωση «10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της» το 6.7% δήλωσε ότι δε το κάνει ποτέ, το 7.5% ότι το κάνει σπάνια, το 15.0% ότι το κάνει μερικές φορές, το 26.7% ότι το κάνει συχνά και το 44.1% ότι το κάνει σχεδόν πάντα.

Στη συνέχεια, για να αναδειχθεί πιο ξεκάθαρα η συχνότητα εμφάνισης των συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής ομαδοποιήσαμε σε δύο κατηγορίες τον βαθμό εμπλοκής, όπου οι απαντήσεις «ποτέ», «σπάνια» και «μερικές φορές» κατηγοριοποιήθηκαν ως «χαμηλή συχνότητα εμπλοκής», ενώ οι απαντήσεις «συχνά» και «σχεδόν πάντα» κατηγοριοποιήθηκαν ως «υψηλή συχνότητα εμπλοκής». Ο πίνακας 8 παρουσιάζει τις απόλυτες και σχετικές συχνότητες εμπλοκής των πατέρων όπως ταξινομήθηκαν εκ νέου στις δύο κατηγορίες.

Πίνακας 8. Απόλυτες και σχετικές (100%) συχνότητες κατανομής των απαντήσεων των πατέρων ως προς τον βαθμό εμπλοκής στη ζωή του παιδιού με χαμηλή και υψηλή συχνότητα πατρικής εμπλοκής μετά την ομαδοποίηση των απαντήσεων

Ερωτήσεις πατρικής εμπλοκής	Χαμηλή	Υψηλή
1. Περνάω ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου.	30 25.0%	90 75.0%
2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού.	38 31.7%	82 68.3%
3. Συμμετείχα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια κύησης του παιδιού μου.	5 4.2%	115 95.8%
4. Εμπλέκομαι στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού μου (τάισμα, μπάνιο, άλλαγμα πάνας).	23 19.2%	97 80.8%
5. Συμμετείχα στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού μου στο σπίτι και την οικογένειά μας.	12 10.0%	108 90.0%
6. Εμπλέκομαι στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί μου.	3 2.5%	117 97.5%

7. Γενικά νιώθω ευχαριστημένος από την σχέση μου με το παιδί μου.	10 8.3%	110 91.7%
8. Η μητέρα του παιδιού μου επιθυμεί την συμμετοχή μου στη φροντίδα του παιδιού μας (άλλαγμα, τάισμα, ντύσιμο κτλ.).	14 11.7%	106 88.3%
9. Για τη φροντίδα του παιδιού μας λαμβάνουμε εξωτερική βοήθεια από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/νταντά.	79 65.8%	41 34.2%
10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.	35 29.2%	85 70.8%

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων την ομαδοποίηση τους παρουσιάζεται με βάση τη φθίνουσα κατάταξη των ποσοστών που εμφανίζονται στην υψηλή συχνότητα εμπλοκής των πατέρων. Αναλυτικά, η μεγαλύτερη συχνότητα πατρικής εμπλοκής εμφανίζεται στη λήψη αποφάσεων για το παιδί τους (ερ. 6), όπου από το 97,5% των πατέρων δηλώθηκε υψηλή συχνότητα εμπλοκής, ενώ η χαμηλή δηλώθηκε από το 2,5%. Εξίσου υψηλή είναι και η συχνότητα εμπλοκής στη συμμετοχή του πατέρα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια της κύησης του παιδιού του (ερ. 3), με ποσοστό 95,8%, ενώ η χαμηλή συχνότητα συγκέντρωσε 4,2%. Το 91,7% των πατέρων δήλωσε ότι νιώθουν ευχαριστημένοι από τη σχέση τους με το παιδί τους (ερ. 7) σε υψηλή συχνότητα, ενώ σε χαμηλή το 8,3%. Αντίστοιχα, το 90% των πατέρων δήλωσε υψηλό βαθμό συχνότητας στη συμμετοχή κατά την προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού στην οικογένεια τους (ερ. 5), ενώ το 10% δήλωσε χαμηλή. Ακολουθεί, το 88,3% των πατέρων που δήλωσε υψηλή συχνότητα στον βαθμό που η μητέρα επιθυμεί τη συμμετοχή του πατέρα στη φροντίδα του παιδιού (ερ. 8), έναντι του 11,7% που δήλωσε χαμηλή συχνότητα. Το ποσοστό των πατέρων που δήλωσε σε υψηλή συχνότητα ότι εμπλέκεται καθημερινά στη φροντίδα του παιδιού (ερ. 4) ήταν 80,8% με υψηλή συχνότητα εμπλοκής και 19,2% με χαμηλή. Αντίστοιχα, η υψηλή συχνότητα εμπλοκής με ποσοστό 75% των πατέρων να περνάει καθημερινά ποιοτικό χρόνο με το παιδί του (ερ. 1), έναντι του 25% στη χαμηλή. Ακολουθεί με υψηλή συχνότητα με ποσοστό 70,8% των πατέρων η δήλωση «Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της» (ερ. 10), έναντι της χαμηλής με 19,2% και η δήλωση «Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού» (ερ. 2), με ποσοστό υψηλής εμπλοκής 68,3% και χαμηλής 31,7%. Αντίθετα στην ερώτηση 9 που αφορά τη λήψη εξωτερικής βοήθειας από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/νταντά, η πλειοψηφία των πατέρων (65,8%) δήλωσε χαμηλή συχνότητα στη λήψη εξωτερικής βοήθειας για τη φροντίδα του παιδιού τους, έναντι του 34,2% που δήλωσε υψηλή. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στην ερώτηση 9, η συχνότητα

εμπλοκής των πατέρων θα μπορούσε να υπολογιστεί αντίστροφα, καθώς όσο μεγαλύτερη η συχνότητα λήψης εξωτερικής βοήθειας, τόσο μικρότερη η πιθανότητα να αυξηθεί η συχνότητα της πατρικής εμπλοκής.

Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι έχουν υψηλή συχνότητα πατρικής εμπλοκής στις συμπεριφορές εμπλοκής που εξετάστηκαν. Οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται στην εμπλοκή του πατέρα ήδη πριν από τη γέννηση του παιδιού, αλλά και στη λήψη αποφάσεων και ευθύνης για τα ιατρικά ραντεβού του παιδιού, ενώ υψηλό ποσοστό των πατέρων δηλώνουν ευχαριστημένοι με τη σχέση με το παιδί τους και ότι αφιερώνουν καθημερινά χρόνο μαζί του και στη φροντίδα του. Επίσης, η πλειοψηφία των μητέρων επιθυμούν την ενεργή πατρική εμπλοκή στη φροντίδα των παιδιών τους και αντίθετα εμφανίζονται χαμηλά ποσοστά στη λήψη εξωτερικής βοήθειας για τη φροντίδα του.

Στη συνέχεια, με βάση τους τύπους των πατρικών δεσμών, γονεϊκού και παιδικού, όπως αυτή υπολογίστηκε με βάση τα ψυχομετρικά εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε (βλ. κεφ. 2.2), και προκειμένου να απαντήσουμε στο 2^ο ερευνητικό μας ερώτημα, «σε τι βαθμό συνδέονται οι βαθμολογίες στους τύπους πατρικού παιδικό δεσμού με τους τύπους πατρικού γονεϊκού δεσμού» πραγματοποιήσαμε μια σειρά αναλύσεων, τόσο περιγραφικής όσο και επαγωγικής στατιστικής. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της περιγραφικής στατιστικής υπολογίσαμε μέσους όρους και τυπικές αποκλίσεις των βαθμολογιών των πατέρων σε κάθε τύπο πατρικού δεσμού (παιδικού και γονεϊκού) και στη συνέχεια, στο πλαίσιο της επαγωγικής στατιστικής, προβήκαμε στον υπολογισμό των γραμμικών δεικτών συσχέτισης r του Pearson. Στους Πίνακες 9, 10 και 11 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των στατιστικών υπολογισμών που πραγματοποιήσαμε για την απάντηση στο 2^ο ερευνητικό μας ερώτημα.

Με βάση το ερωτηματολόγιο ASPA-SF (βλ. κεφ. 2.3) υπολογίστηκαν οι μέσοι όροι (Μ.Ο.) και οι τυπικές αποκλίσεις (Τ.Α.) για κάθε τύπο πατρικού παιδικού δεσμού και παρουσιάζονται στον πίνακα 9 αναλυτικά.

Πίνακας 9. Μέσοι όροι (Μ.Ο.), τυπικές αποκλίσεις (Τ.Α.), ελάχιστη και μέγιστη τιμή για τους τύπους του πατρικού παιδικού δεσμού με βάση το ASPA-SF

Τύποι πατρικού παιδικό δεσμού (N= 120)	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Μ.Ο.	Τ.Α.
Ασφαλής (7 ερ.)	7	34	19.71	5.85
Αγχώδης (4 ερ.)	4	20	7.73	3.35

Αποστασιοποιημένος (4 ερ.)	4	18	8.03	3.57
Ταύτισης (3 ερ.)	3	15	7.53	2.51
Εξαρτητικός (2 ερ.)	2	10	4.59	2.01

Όπως φαίνεται στον πίνακα 9, ο πρώτος τύπος πατρικού παιδικού δεσμού «Ασφαλής» που μετά τις στατιστικές αναλύσεις συμπεριελάμβανε επτά ερωτήσεις (βλ. κεφ. 2.3) σημείωσε Μ.Ο. 19,71 και Τ.Α. 5,85. Αντίστοιχα, ο δεύτερος τύπος «Αγχώδης» που αποτελείται από τέσσερις ερωτήσεις σημείωσε Μ.Ο. 7,73 και Τ.Α. 3,35. Ως προς τον τρίτο τύπο πατρικού παιδικού δεσμού «Αποστασιοποιημένος», που αποτελείται επίσης από τέσσερις ερωτήσεις παρουσίασε Μ.Ο. 8,03 και Τ.Α. 3,57. Ο τέταρτος τύπος «Ταύτισης» με σύνολο τριών ερωτήσεων σημείωσε Μ.Ο. 7,53 και Τ.Α. 2,51, ενώ ο πέμπτος τύπος «Εξαρτητικός» με δύο ερωτήσεις σημείωσε Μ.Ο. 4,59 και Τ.Α. 2,01.

Αντίστοιχα για εξαγωγή των τύπων του πατρικού γονεϊκού δεσμού στο παρόν (του δεσμού δηλ. που έχει αναπτύξει ο πατέρας με το παιδί του στο παρόν). Με βάση το ερωτηματολόγιο R-IPA (βλ. κεφ. 2.2) υπολογίστηκαν οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις για κάθε τύπο πατρικού γονεϊκού δεσμού και παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα 10.

Πίνακας 10. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις, ελάχιστη και μέγιστη τιμή για τους τύπους του πατρικού γονεϊκού δεσμού με βάση R-IPA

Τύποι πατρικού γονεϊκού δεσμού (N= 120)	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Μ.Ο.	Τ.Α.
Ασφάλειας-Εμπιστοσύνης (4 ερ.)	9	20	18.08	2.20
Επικοινωνίας (4 ερ.)	4	24	17.56	6.93
Ταύτισης (4 ερ.)	7	20	15.44	2.98
Αποστασιοποίησης (4 ερ.)	4	16	6.73	2.68

Όπως φαίνεται στον πίνακα 10, ο πρώτος τύπος πατρικού γονεϊκού δεσμού «Ασφάλειας - Εμπιστοσύνης» που μετά τις στατιστικές αναλύσεις συμπεριελάμβανε τέσσερις ερωτήσεις (βλ. κεφ. 2.2) σημείωσε Μ.Ο. 18,08 και Τ.Α. 2,20. Αντίστοιχα, ο δεύτερος τύπος «Επικοινωνίας» που αποτελείται εξίσου από τέσσερις ερωτήσεις σημείωσε Μ.Ο. 17,56 και Τ.Α. 6,93. Ως προς τον τρίτο τύπο πατρικού γονεϊκού δεσμού «Ταύτισης», που αποτελείται

επίσης από τέσσερις ερωτήσεις παρουσίασε Μ.Ο. 15,44 και Τ.Α. 2,98, ενώ ο τέταρτος τύπος «Αποστασιοποίησης» με σύνολο τεσσάρων ερωτήσεων σημείωσε Μ.Ο. 6,73 και Τ.Α. 2,68.

3.3 Επαγωγικές Αναλύσεις

Στη συνέχεια συγκρίναμε τον βαθμό συσχέτισης ανάμεσα στις βαθμολογίες των τύπων του πατρικού παιδικού δεσμού με τις βαθμολογίες στους τύπους του πατρικού γονεϊκού δεσμού. Για τον υπολογισμό των συσχετίσεων χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση Pearson r μονής κατεύθυνσης.

Πίνακας 11. Πίνακας συσχετίσεων Pearson r ανάμεσα στις βαθμολογίες των τύπων δεσμών από τον παιδικό πατρικό δεσμό με τον γονεϊκό πατρικό δεσμό

Πατρικός Παιδικός Δεσμός	Πατρικός Γονεϊκός Δεσμός			
	Ασφάλειας-Εμπιστοσύνης	Επικοινωνίας	Ταύτισης	Αποστασιοποίησης
Ασφαλής	- .01	-.08	.15	.06
Αγχώδης	- .24**	-.10	.08	.35**
Αποστασιοποιημένος	- .18*	-.08	.04	.29**
Ταύτισης	- .17*	-.05	.08	.46**
Εξαρτητικός	- .27**	- .18*	-.04	.28**

Σημείωση: * $p < .05$ ** $p < .01$

Με βάση τον πίνακα 11 ο ασφαλής πατρικός παιδικός δεσμός δεν εμφάνισε στατιστικά σημαντική συσχέτιση με κανέναν τύπο πατρικού γονεϊκού δεσμού. Ο αγχώδης πατρικός παιδικός δεσμός συνδέθηκε με στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης ($r = -.24$) και με στατιστικά σημαντική σχέση θετικής φοράς με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της αποστασιοποίησης ($r = .35$). Με άλλα λόγια, οι πατέρες που αναφέρουν αγχώδη παιδικό δεσμό με τον δικό τους πατέρα, δηλώνουν και χαμηλό βαθμό εμπιστοσύνης και ασφάλειας στον δεσμό που έχουν κάνει με το δικό τους παιδί στο παρόν, καθώς και υψηλό βαθμό αποστασιοποίησης στη σχέση με το παιδί τους.

Ο αποστασιοποιημένος πατρικός παιδικός δεσμός του πατέρα με τον πατέρα του συνδέθηκε με στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης ($r = -.18$) και με στατιστικά σημαντική σχέση θετικής φοράς

με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της αποστασιοποίησης ($r = .29$). Με άλλα λόγια, οι πατέρες που αναφέρουν αποστασιοποιημένο παιδικό δεσμό με τον δικό τους πατέρα, δηλώνουν και χαμηλό βαθμό εμπιστοσύνης και ασφάλειας στον δεσμό που έχουν κάνει με το δικό τους παιδί στο παρόν, καθώς και υψηλό βαθμό αποστασιοποίησης στη σχέση με το παιδί τους.

Ο πατρικός παιδικός δεσμός ταύτισης μεταξύ του πατέρα με τον πατέρα του συνδέθηκε με στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης ($r = -.17$) και με στατιστικά σημαντική σχέση θετικής φοράς με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της αποστασιοποίησης ($r = .46$). Με άλλα λόγια, οι πατέρες που αναφέρουν παιδικό δεσμό ταύτισης με τον δικό τους πατέρα, δηλώνουν χαμηλό βαθμό εμπιστοσύνης και ασφάλειας στον δεσμό που έχουν κάνει με το δικό τους παιδί στο παρόν, καθώς και υψηλό βαθμό αποστασιοποίησης στη σχέση τους μαζί του.

Ο εξαρτητικός πατρικός παιδικός δεσμός του πατέρα με τον πατέρα του συνδέθηκε με στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης ($r = -.27$) και με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της επικοινωνίας ($r = -.18$). Αντίθετα, συνδέθηκε με στατιστικά σημαντική σχέση θετικής φοράς με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό της αποστασιοποίησης ($r = .28$). Με άλλα λόγια, οι πατέρες που αναφέρουν εξαρτητικό παιδικό δεσμό με τον δικό τους πατέρα, δηλώνουν και χαμηλό βαθμό εμπιστοσύνης και ασφάλειας και επικοινωνίας στον πατρικό δεσμό με το δικό τους παιδί, καθώς και υψηλό βαθμό αποστασιοποίησης στη σχέση με το παιδί τους.

Στη συνέχεια, ασχοληθήκαμε με το 3^ο και το 4^ο ερευνητικό μας ερώτημα, που αφορούσαν στη διερεύνηση «των διαφορών ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού δεσμού ως προς τη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής στη ζωή του παιδιού» και στη διερεύνηση «των διαφορών ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού γονεϊκού δεσμού ως προς τη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής στη ζωή του παιδιού», αντίστοιχα. Αναφορικά με τη συχνότητα εμφάνισης της πατρικής εμπλοκής, χρησιμοποιήθηκε η κωδικοποίηση των απαντήσεων των πατέρων στις κατηγορίες της χαμηλής και της υψηλής εμπλοκής. Αυτή χρησιμοποιήθηκε στις αναλύσεις ως η κατηγορική μεταβλητή και οι βαθμολογίες των πατέρων στους τύπους των πατρικών δεσμών ως η συνεχής. Για τις συγκρίσεις αυτές πραγματοποιήσαμε ανάλυση μονής διακύμανσης ANOVA, η οποία αν και προτιμάται κανονικά όταν οι κατηγορίες είναι >2 , είναι ισοδύναμη του T-test και προσφέρει το πλεονέκτημα της επιλογής αυτόματου υπολογισμού από το SPSS και των μεγεθών επίδρασης η^2 . Ο Πίνακας 12 παραθέτει τα αποτελέσματα των στατιστικών

αναλύσεων για την απάντηση στο 3^ο ερώτημα και ο πίνακας 13 τα αποτελέσματα για την απάντηση στο 4^ο ερώτημα.

Για τη σύγκριση των διαφορών ανάμεσα στις δύο κατηγορίες συχνότητας της πατρικής εμπλοκής στην ζωή του παιδιού με τις βαθμολογίες στους τύπους του παιδικού πατρικού δεσμού (δηλ. του δεσμού του πατέρα με τον πατέρα του, όταν ήταν παιδί), πραγματοποιήθηκε σύγκριση των μέσων όρων των δύο ομάδων (της υψηλής και της χαμηλής πατρικής εμπλοκής) με την ανάλυση μονής διακύμανσης ANOVA.

Πίνακας 12. Παρουσίαση αποτελεσμάτων ανάλυσης Anova (Μ.Ο., Τ.Α., κριτήριο $F_{df=1,118}$ και μέγεθος επίδρασης η^2) για τη σύγκριση των βαθμολογιών στους τύπους του πατρικού παιδικού δεσμού ανάμεσα στις δύο κατηγορίες της χαμηλής και υψηλής συχνότητας πατρικής εμπλοκής στη ζωή του παιδιού

Ερωτήσεις για την εμπλοκή του πατέρα	Εμπλοκή	Ασφαλής Δεσμός		Αγχώδης Δεσμός		Αποστασιο - ποιημένος Δεσμός		Ταύτισης Δεσμός		Εξαρτητικός Δεσμός	
		Μ.Ο. (Τ.Α.)	F (η^2)	Μ.Ο. (Τ.Α.)	F (η^2)	Μ.Ο. (Τ.Α.)	F (η^2)	Μ.Ο. (Τ.Α.)	F (η^2)	Μ.Ο. (Τ.Α.)	F (η^2)
1. Περνάω ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου.	Χαμηλή	19.57 (5.70)	n.s.	9.47 (4.46)	11.77** (.091)	9.23 (3.67)	4.67* (.038)	8.43 (2.76)	5.31* (.043)	5.23 (2.24)	4.18* (.034)
	Υψηλή	19.76 (5.93)		7.14 (2.68)		7.63 (3.46)		7.23 (2.37)		4.38 (1.89)	
2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού.	Χαμηλή	19.11 (6.16)	n.s.	8.74 (4.21)	5.25* (.043)	8.39 (3.47)	n.s.	8.08 (2.90)	n.s.	4.66 (2.28)	n.s.
	Υψηλή	19.99 (5.72)		7.26 (2.78)		7.87 (3.62)		7.28 (2.29)		4.56 (1.89)	
3. Συμμετείχα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια κύησης του παιδιού μου.	Χαμηλή	17.80 (6.61)	n.s.	8.80 (4.32)	n.s.	8.20 (2.59)	n.s.	7.80 (4.44)	n.s.	6.20 (2.59)	n.s.
	Υψηλή	19.79 (5.83)		7.68 (3.32)		8.03 (3.61)		7.52 (2.43)		4.52 (1.97)	
4. Εμπλέκομαι στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού μου (τάισμα, μπάνιο, αλλαγμα πάνας).	Χαμηλή	19.09 (6.43)	n.s.	8.87 (4.31)	n.s.	8.61 (3.22)	n.s.	8.56 (2.89)	4.96* (.040)	5.22 (2.41)	n.s.
	Υψηλή	19.86 (5.73)		7.45 (3.04)		7.90 (3.65)		7.29 (2.37)		4.44 (1.89)	

5. Συμμετείχα στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού μου στο σπίτι και την οικογένειά μας.	Χαμηλή	19.17 (6.44)	n.s.	7.92 (3.75)	n.s.	7.50 (2.64)	n.s.	8.17 (3.51)	n.s.	4.75 (2.53)	n.s.
	Υψηλή	19.77 (5.81)		7.70 (3.32)		8.09 (3.66)		7.46 (2.39)		4.57 (1.96)	
6. Εμπλέκομαι στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί μου.	Χαμηλή	20.33 (10.41)	n.s.	13.33 (7.02)	9.20* (.072)	11.00 (4.36)	n.s.	11.67 (4.93)	8.87* (.070)	8.00 (3.46)	9.47* (.074)
	Υψηλή	19.69 (5.76)		7.58 (3.14)		7.96 (3.53)		7.43 (2.37)		4.50 (1.90)	
7. Γενικά νιώθω ευχαριστημένος από την σχέση μου με το παιδί μου.	Χαμηλή	19.30 (5.93)	n.s.	10.50 (4.55)	7.91* (.063)	10.70 (3.56)	6.37* (.051)	10.50 (2.80)	17.27** (.128)	6.20 (2.97)	7.35* (.059)
	Υψηλή	19.75 (5.87)		7.47 (3.13)		7.79 (3.48)		7.26 (2.32)		4.45 (1.85)	
8. Η μητέρα του παιδιού μου επιθυμεί την συμμετοχή μου στη φροντίδα του παιδιού μας (άλλαγμα, τάισμα, ντύσιμο κτλ.).	Χαμηλή	17.50 (4.38)	n.s.	7.21 (3.12)	n.s.	8.42 (3.15)	n.s.	7.50 (2.62)	n.s.	4.79 (1.89)	n.s.
	Υψηλή	20.00 (5.97)		7.79 (3.39)		7.98 (3.63)		7.54 (2.51)		4.57 (2.03)	
9. Για τη φροντίδα του παιδιού μας λαμβάνουμε εξωτερική βοήθεια από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/ντανά.	Χαμηλή	19.47 (5.71)	n.s.	7.75 (3.34)	n.s.	8.05 (3.49)	n.s.	7.38 (2.44)	n.s.	4.48 (1.96)	n.s.
	Υψηλή	20.17 (6.17)		7.68 (3.43)		8.00 (3.76)		7.82 (2.65)		4.80 (2.11)	
10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.	Χαμηλή	17.83 (5.61)	5.28* (.043)	7.57 (3.93)	n.s.	8.14 (3.63)	n.s.	7.54 (2.90)	n.s.	4.63 (2.34)	n.s.
	Υψηλή	20.48 (5.81)		7.79 (3.11)		7.99 (3.56)		7.53 (2.35)		4.58 (1.87)	

Σημείωση: * $p < .05$ ** $p < .01$, n.s. non statistical important = μη στατιστικά σημαντικό

Με βάση το κριτήριο F και το μέγεθος επίδρασης η^2 , παρατηρείται ότι οι πατέρες που σε μεγάλη συχνότητα γνωρίζουν και φροντίζουν τα ιατρικά ραντεβού για το παιδί τους (ερ.10), σημείωσαν και υψηλότερες βαθμολογίες στον ασφαλή πατρικό παιδικό δεσμό με τον δικό τους πατέρα (M.O. υψηλή = 20,48 vs M.O. χαμηλή = 17,83 $F = 5,28 \eta^2 = .043$). Δεν παρατηρήθηκαν άλλες στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις υπόλοιπες συμπεριφορές χαμηλής και υψηλής πατρικής εμπλοκής στο παρόν ως προς τις βαθμολογίες στον ασφαλή τύπο παιδικού πατρικού δεσμού.

Επίσης, οι πατέρες που σε υψηλή συχνότητα περνούν ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί τους (ερ.1) σημείωσαν χαμηλότερες βαθμολογίες στον αγχώδη πατρικό παιδικό δεσμό ($F = 11,77 \eta^2 = .091$ M.O. υψηλή = 7,14 vs M.O. χαμηλή = 9,47). Αντίστοιχα, χαμηλές βαθμολογίες στον αγχώδη πατρικό παιδικό δεσμό δήλωσαν οι πατέρες που εμπλέκονται συχνά στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί τους (ερ.6) ($F = 9,20 \eta^2 = .072$ M.O. υψηλή = 7,58 vs M.O. χαμηλή = 13,33), εκείνοι που δήλωσαν ότι είναι ευχαριστημένοι στη σχέση τους με το παιδί τους (ερ.7) ($F = 7,91 \eta^2 = .063$ M.O. υψηλή = 7,47 vs M.O. χαμηλή = 10,50) και εκείνοι που συμμετέχουν ενεργά στις δουλειές φροντίδας του σπιτιού (ερ.2) ($F = 5,25 \eta^2 = .043$ M.O. υψηλή = 7,26 vs M.O. χαμηλή = 8,74).

Ως προς τον αποστασιοποιημένο πατρικό παιδικό δεσμό των πατέρων με τους πατέρες τους, χαμηλές βαθμολογίες παρουσιάζουν οι πατέρες που σε υψηλή συχνότητα δήλωσαν ότι είναι ευχαριστημένοι στη σχέση τους με το παιδί τους (ερ.7.) ($F = 6,37 \eta^2 = .051$ M.O. υψηλή = 7,79 vs M.O. χαμηλή = 10,70) και περνούν ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί του (ερ.1) ($F = 4,67 \eta^2 = .038$ M.O. υψηλή = 7,63 vs M.O. χαμηλή = 9,23). Αντίστοιχα, οι πατέρες που σε υψηλή συχνότητα δηλώνουν ευχαριστημένοι στη σχέση τους με το παιδί τους (ερ.7) ($F = 17,27 \eta^2 = .128$ M.O. υψηλή = 7,26 vs M.O. χαμηλή = 10,50), εμπλέκονται συχνά στις αποφάσεις που το αφορούν (ερ.6) ($F = 8,87 \eta^2 = .070$ M.O. υψηλή = 7,43 vs M.O. χαμηλή = 11,67), περνούν ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί του (ερ.1) ($F = 5,31 \eta^2 = .043$ M.O. υψηλή = 7,29 vs M.O. χαμηλή = 8,56) και συμμετέχουν στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού τους (ερ.4) ($F = 4,96 \eta^2 = .040$ M.O. υψηλή = 7,29 vs M.O. χαμηλή = 8,56) σημείωσαν χαμηλότερες βαθμολογίες στον πατρικό παιδικό δεσμό ταύτισης με τον πατέρα τους.

Ακόμη, παρατηρείται ότι οι πατέρες που σε μεγάλη συχνότητα εμπλέκονται στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί τους (ερ.6) σημείωσαν και χαμηλότερες βαθμολογίες στον εξαρτητικό πατρικό παιδικό δεσμό με τον δικό τους πατέρα ($F = 9,47 \eta^2 = .074$ M.O. υψηλή = 4,50 vs M.O. χαμηλή = 8) και ακολούθησαν οι πατέρες που δηλώνουν ευχαριστημένοι από τη σχέση τους με το παιδί τους (ερ.7) που σημείωσαν χαμηλότερες βαθμολογίες σε αυτό το είδος

δεσμού με τον πατέρα τους ($F = 7,35 \eta^2 = .740$ M.O. υψηλή = 4,45 vs M.O. χαμηλή = 6,20). Αντίστοιχα, οι πατέρες που σε υψηλή συχνότητα περνούν ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί τους (ερ.1) σημείωσαν χαμηλότερες βαθμολογίες στον εξαρτητικό πατρικό παιδικό δεσμό ($F = 4,18 \eta^2 = .034$ M.O. υψηλή = 1,89 vs M.O. χαμηλή = 2,24).

Στη συνέχεια και αντιστοίχως, για τη σύγκριση των διαφορών ανάμεσα στις δύο κατηγορίες συχνότητας της πατρικής εμπλοκής στην ζωή του παιδιού με τις βαθμολογίες στους τύπους του πατρικού γονεϊκού δεσμού (δηλ. του δεσμού του πατέρα με το παιδί του), πραγματοποιήθηκε σύγκριση των μέσων όρων των δύο ομάδων (της υψηλής και της χαμηλής πατρικής εμπλοκής) με την ανάλυση μονής διακύμανσης ANOVA.

Πίνακας 13. Παρουσίαση αποτελεσμάτων ανάλυσης Anova (M.O., T.A., κριτήριο $F_{df=1,118}$ και μέγεθος επίδρασης η^2) για τη σύγκριση των βαθμολογιών στους τύπους του πατρικού γονεϊκού δεσμού ανάμεσα στις δύο κατηγορίες της χαμηλής και υψηλής συχνότητας πατρικής εμπλοκής

Ερωτήσεις για την εμπλοκή του πατέρα	Εμπλοκή	Δεσμός Ασφάλειας-Εμπιστοσύνης		Δεσμός Επικοινωνίας		Δεσμός Ταύτισης		Δεσμός Αποστασιοποίησης	
		M.O. (T.A.)	F (η^2)	M.O. (T.A.)	F (η^2)	M.O. (T.A.)	F (η^2)	M.O. (T.A.)	F (η^2)
1. Περνάω ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου.	Χαμηλή	17.27 (2.50)	5.59 * (.045)	14.43 (7.17)	8.67** (.068)	15.50 (3.16)	n.s.	8.23 (3.18)	14.08** (.107)
	Υψηλή	18.34 (2.04)		18.60 (6.56)		15.42 (2.94)		6.22 (2.30)	
2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού.	Χαμηλή	17.45 (2.63)	4.65* (.038)	15.47 (7.13)	5.22* (.042)	15.82 (2.62)	n.s.	7.55 (3.06)	5.51* (.045)
	Υψηλή	18.37 (1.93)		18.52 (6.65)		15.27 (3.14)		6.34 (2.40)	
3. Συμμετείχα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια κύησης του παιδιού μου.	Χαμηλή	17.60 (2.30)	n.s.	18.40 (7.70)	n.s.	15.00 (4.00)	n.s.	9.20 (3.56)	4.59* (.037)
	Υψηλή	18.10 (2.21)		17.52 (6.92)		15.46 (2.95)		6.62 (2.60)	
4. Εμπλέκομαι στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού μου (τάισμα, μπάνιο, αλλαγμα πάνας).	Χαμηλή	16.87 (3.02)	9.09* (.071)	15.00 (7.68)	3.98* (.033)	15.57 (3.03)	n.s.	8.43 (3.53)	12.74** (.097)
	Υψηλή	18.36 (1.87)		18.16 (6.63)		15.41 (2.99)		6.32 (2.28)	
5. Συμμετείχα στην προετοιμασία	Χαμηλή	17.42 (3.12)	n.s.	15.00 (8.48)	n.s.	13.50 (3.75)	5.88*	8.25 (3.19)	4.45*

για τον ερχομό του παιδιού μου στο σπίτι και την οικογένειά μας.	Υψηλή	18.15 (2.09)		17.84 (6.72)		15.66 (2.83)	(.047)	6.56 (2.58)	(.036)
6. Εμπλέκομαι στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί μου.	Χαμηλή	13.00 (4.00)	18.74** (.137)	12.00 (10.58)	n.s.	13.00 (4.58)	n.s.	13.00 (3.61)	19.51** (.142)
	Υψηλή	18.21 (2.01)		17.70 (6.82)		15.50 (2.94)		6.56 (2.47)	
7. Γενικά νιώθω ευχαριστημένος από την σχέση μου με το παιδί μου.	Χαμηλή	15.60 (2.88)	15.42** (.116)	12.40 (8.26)	6.32* (.051)	14.00 (3.88)	n.s.	10.40 (3.13)	24.61** (.173)
	Υψηλή	18.30 (2.00)		18.27 (6.64)		15.57 (2.87)		6.39 (2.38)	
8. Η μητέρα του παιδιού μου επιθυμεί την συμμετοχή μου στη φροντίδα του παιδιού μας (άλλαγμα, τάισμα, ντύσιμο κτλ.).	Χαμηλή	16.64 (3.00)	7.03* (.056)	13.36 (6.73)	6.08* (.049)	14.07 (2.97)	n.s.	7.14 (2.38)	n.s.
	Υψηλή	18.26 (2.02)		18.11 (6.79)		15.62 (2.95)		6.67 (2.72)	
9. Για τη φροντίδα του παιδιού μας λαμβάνουμε εξωτερική βοήθεια από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/νταντά.	Χαμηλή	18.09 (2.35)	n.s.	17.16 (7.03)	n.s.	15.25 (3.12)	n.s.	6.60 (2.60)	n.s.
	Υψηλή	18.05 (1.92)		18.32 (6.74)		15.80 (2.69)		6.98 (2.83)	
10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.	Χαμηλή	17.74 (2.60)	n.s.	15.37 (7.36)	5.10* (.041)	14.63 (3.62)	n.s.	7.14 (3.15)	n.s.
	Υψηλή	18.21 (2.02)		18.46 (6.57)		15.78 (2.63)		6.55 (2.46)	

Σημείωση: * $p < .05$ ** $p < .01$, n.s. non statistical important = μη στατιστικά σημαντικό

Με βάση το κριτήριο F και το μέγεθος επίδρασης η^2 , ως προς τον τύπο πατρικού γονεϊκού δεσμού ασφάλειας και εμπιστοσύνης, οι πατέρες που εμπλέκονται στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί τους (ερ.6) σημείωσαν τις υψηλότερες βαθμολογίες ($F = 18,74$ $\eta^2 = .137$ M.O. υψηλή = 18,21 vs M.O. χαμηλή = 13). Αντίστοιχα, υψηλές τιμές σημείωσαν και οι πατέρες που νιώθουν ευχαριστημένοι με την σχέση που έχουν με το παιδί τους (ερ.7) ($F = 15,42$ $\eta^2 = .0116$ M.O. υψηλή = 18,30 vs M.O. χαμηλή = 15,60) και ακολούθησαν οι πατέρες που εμπλέκονται

στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού τους (ερ.4) ($F = 9,09 \eta^2 = .071$ M.O. υψηλή = 18,36 vs M.O. χαμηλή = 16,87). Επίσης, στατιστικά σημαντικές διαφορές στις βαθμολογίες σε αυτόν τον τύπο δεσμού σημείωσαν και οι πατέρες που οι μητέρες των παιδιών επιθυμούν την ενεργή συμμετοχή τους στη φροντίδα του παιδιού (ερ.8) ($F = 7,03 \eta^2 = .056$ M.O. υψηλή = 18,26 vs M.O. χαμηλή = 16,64), οι πατέρες που περνάνε καθημερινά ποιοτικό χρόνο με το παιδί τους (ερ.1) ($F = 5,59 \eta^2 = .045$) (M.O. υψηλή = 18,34 vs M.O. χαμηλή = 17,27), αλλά και οι πατέρες που συμμετέχουν ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού (ερ.2) ($F = 4,65 \eta^2 = .038$ M.O. υψηλή = 18,37 vs M.O. χαμηλή = 17,45).

Ως προς τον τύπο πατρικού γονεϊκού δεσμού επικοινωνίας και υψηλότερες τιμές σημείωσαν οι πατέρες που έχουν καθημερινά ποιοτικό χρόνο με το παιδί τους (ερ.1) ($F = 8,67 \eta^2 = .068$ M.O. υψηλή = 18,60 vs M.O. χαμηλή = 14,43) και ακολούθησαν με υψηλές τιμές εκείνοι που δήλωσαν ευχαριστημένοι με την σχέση τους με το παιδί τους (ερ.7) ($F = 6,32 \eta^2 = .051$ M.O. υψηλή = 18,27 vs M.O. χαμηλή = 12,40). Αντίστοιχα, οι πατέρες που η μητέρα του παιδιού επιθυμεί την ενεργή συμμετοχή τους (ερ.8) σημείωσαν υψηλές βαθμολογίες ($F = 6,08 \eta^2 = .049$ M.O. υψηλή = 18,11 vs M.O. χαμηλή = 13,36), ενώ λίγο χαμηλότερες τιμές διαφορών σημείωσαν οι πατέρες που συμμετέχουν ενεργά στις εργασίες του σπιτιού (ερ.2) ($F = 5,22 \eta^2 = .042$ M.O. υψηλή = 18,52 vs M.O. χαμηλή = 15,47) και οι πατέρες που γνωρίζουν και κανονίζουν τα ραντεβού του παιδιού τους με γιατρούς (ερ.10) ($F = 5,10 \eta^2 = .041$ M.O. υψηλή = 18,46 vs M.O. χαμηλή = 15,37). Τις χαμηλότερες βαθμολογίες διαφορών σε αυτόν τον τύπο γονεϊκού δεσμού, παρουσίασαν οι πατέρες που εμπλέκονται καθημερινά στη φροντίδα του παιδιού τους (ερ.4) ($F = 3,98 \eta^2 = .033$ M.O. υψηλή = 18,16 vs M.O. χαμηλή = 15).

Ως προς τον τύπο πατρικού γονεϊκού δεσμού ταύτισης και στατιστικά σημαντικές διαφορές βαθμολογιών στην συχνότητα εμπλοκής παρουσιάστηκαν μόνο για τους πατέρες που συμμετείχαν στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού στο σπίτι και την οικογένειά τους (ερ.5) ($F = 5,88 \eta^2 = .047$ M.O. υψηλή = 15,66 vs M.O. χαμηλή = 13,50).

Ως προς τον αποστασιοποιημένο τύπο πατρικού γονεϊκού δεσμού, οι πατέρες που δήλωσαν ότι είναι ευχαριστημένοι από τη σχέση τους με το παιδί τους (ερ.7) σημείωσαν τις χαμηλότερες βαθμολογίες σε αυτόν τον τύπο δεσμού ($F = 24,61 \eta^2 = .173$ M.O. υψηλή = 6,39 vs M.O. χαμηλή = 10,40). Ακολούθησαν, εκείνοι που εμπλέκονται στις αποφάσεις που απορούν το παιδί τους (ερ.6) ($F = 19,51 \eta^2 = .142$ M.O. υψηλή = 6,56 vs M.O. χαμηλή = 8,25) και εκείνοι που περνούν καθημερινό ποιοτικό χρόνο με το παιδί τους (ερ.1) ($F = 14,08 \eta^2 = .107$ M.O. υψηλή = 6,22 vs M.O. χαμηλή = 8,23). Αντίστοιχα, χαμηλές βαθμολογίες παρατηρούνται στους πατέρες που έχουν ενεργή καθημερινή συμμετοχή στη φροντίδα του παιδιού τους (ερ.4) ($F = 12,74 \eta^2$

= .097 M.O. υψηλή = 6,32 vs M.O. χαμηλή = 8,43), αλλά και στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού (ερ.2) ($F = 5,51 \eta^2 = .045$ M.O. υψηλή = 6,34 vs M.O. χαμηλή = 7,55). Επίσης, χαμηλές βαθμολογίες στον αποστασιοποιημένο γονεϊκό δεσμό σημείωσαν οι πατέρες που συμμετείχαν κατά τη διάρκεια της κύησης του παιδιού τους (ερ.3) ($F = 4,59 \eta^2 = .037$ M.O. υψηλή = 6,62 vs M.O. χαμηλή = 9,20) και εκείνοι που συμμετείχαν στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού τους στην οικογένειά τους (ερ.5) ($F = 4,45 \eta^2 = .036$ M.O. υψηλή = 6,56 vs M.O. χαμηλή = 8,25).

Με λίγα λόγια φαίνεται ότι οι πατέρες που δηλώνουν υψηλή συχνότητα εμπλοκής στη ζωή και φροντίδα του παιδιού τους δημιουργούν σχέσεις με ασφάλεια, εμπιστοσύνη και επικοινωνία με τα παιδιά τους, ενώ εκείνοι που δηλώνουν χαμηλή συχνότητα εμπλοκής στη ζωή και τη φροντίδα του παιδιού τους αναπτύσσουν αποστασιοποιημένες σχέσεις μαζί τους.

Στη συνέχεια, ασχοληθήκαμε με το 5^ο και το 6^ο ερώτημα μας, που αφορούσαν στη διερεύνηση «των διαφορών ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού ως προς το φύλο του παιδιού» και «των διαφορών ανάμεσα στη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής ως προς το φύλο του παιδιού», αντίστοιχα. Για τη σύγκριση των διαφορών ανάμεσα στο φύλο του παιδιού (αγόρι, κορίτσι) και των μέσων όρων των δύο ομάδων συχνοτήτων πατρικής εμπλοκής (της υψηλής και της χαμηλής) πραγματοποιήθηκε σύγκριση με την ανάλυση μονής διακύμανσης ANOVA. Αντίστοιχα, ανάλυση μονής διακύμανσης ANOVA πραγματοποιήθηκε και για τη σύγκριση του φύλου του παιδιού με τις βαθμολογίες στους τύπους του πατρικού παιδικού δεσμού και με τις βαθμολογίες στους τύπους του πατρικού γονεϊκού δεσμού. Σε καμία από τις παραπάνω τρεις στατιστικές αναλύσεις δεν φάνηκαν να υπάρχουν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα. Για αυτόν τον λόγο πραγματοποιήθηκε και έλεγχος χ^2 και συγκρίναμε την υψηλή και χαμηλή συχνότητα πατρικής εμπλοκής με το φύλο του παιδιού. Ούτε σε αυτήν τη στατιστική ανάλυση δε φάνηκε να διαφοροποιείται ο βαθμός εμπλοκής του πατέρα ανάλογα με το αν το παιδί του είναι αγόρι ή κορίτσι.

Επίσης, ασχοληθήκαμε με το 7^ο ερώτημα μας, που αφορούσε στη διερεύνηση «των διαφορών ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού ως προς τη λήψη πατρικής άδειας». Για τη σύγκριση των διαφορών ανάμεσα στους πατέρες, που έλαβαν πατρική άδεια και εκείνων που δεν έλαβαν, με τις βαθμολογίες στους τύπους του πατρικού παιδικού δεσμού πραγματοποιήθηκε σύγκριση με την ανάλυση μονής διακύμανσης ANOVA και δεν υπήρξαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα. Αντίθετα, για τη σύγκριση των διαφορών ανάμεσα στους πατέρες, που έλαβαν πατρική άδεια και εκείνων που δεν έλαβαν, με τις βαθμολογίες στους τύπους του πατρικού γονεϊκού δεσμού (δηλ. του δεσμού του πατέρα με

το παιδί του) πραγματοποιήθηκε σύγκριση με την ανάλυση μονής διακύμανσης ANOVA και παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντική συσχέτιση μόνο με τον τύπο γονεϊκού δεσμού της επικοινωνίας ($df = 1, 118 F = 8,62 * M.O._{NAI} = 20,21$ vs $M.O._{OXI} = 16,33$).

Στην συνέχεια ασχοληθήκαμε με το 8^ο ερώτημα μας, που αφορούσε στη διερεύνηση «των διαφορών ανάμεσα στη συχνότητα εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής ως προς τη λήψη πατρικής άδειας». Για να συγκρίνουμε την υψηλή και χαμηλή συχνότητα εμφάνισης των συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής με τις διαφορές ανάμεσα στους πατέρες, που δήλωσαν ότι έλαβαν πατρική άδεια και εκείνων που δήλωσαν ότι δεν έλαβαν, πραγματοποιήθηκε έλεγχος χ^2 . Ο πίνακας 14 παρουσιάζει τα αποτελέσματα αυτής της σύγκρισης μόνο για τις συμπεριφορές που εμφάνισαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα.

Πίνακας 14. Παρουσίαση αποτελεσμάτων ελέγχου χ^2 για τη σύγκριση διαφορών ανάμεσα στους πατέρες, που έλαβαν πατρική άδεια και εκείνων που δεν έλαβαν ανάμεσα στις δύο κατηγορίες της χαμηλής και υψηλής συχνότητας πατρικής εμπλοκής

1. Περνάω ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου.

		χαμηλή		υψηλή			
		N	%	N	%	N	%
Λάβατε γονεϊκή άδεια για το παιδί που συμπληρώνετε το ερωτηματολόγιο;	OXI	26	86.7%	56	62.2%	82	68.3%
	NAI	4	13.3%	34	37.8%	38	31.7%
Total		30	100.0%	90	100.0%	120	100.0%

($\chi^2 = 6.213, df = 1, p = .013$)

2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού.

		χαμηλή		υψηλή			
		N	%	N	%	N	%
Λάβατε γονεϊκή άδεια για το παιδί που συμπληρώνετε το ερωτηματολόγιο;	OXI	31	81.6%	51	62.2%	82	68.3%
	NAI	7	18.4%	31	37.8%	38	31.7%
Total		38	100.0%	82	100.0%	120	100.0%

($\chi^2 = 4.509, df = 1, p = .034$)

10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.

		χαμηλή		υψηλή			
		N	%	N	%	N	%
Λάβατε γονεϊκή άδεια για το παιδί που συμπληρώνετε το ερωτηματολόγιο;	OXI	30	85.7%	52	61.2%	82	68.3%
	NAI	5	14.3%	33	38.8%	38	31.7%
Total		35	100.0%	85	100.0%	120	100.0%

($\chi^2 = 6,898$, $df = 1$, $p = .009$)

Όπως φαίνεται στον πίνακα 14, από τους πατέρες που έλαβαν γονεϊκή άδεια ($N=38$) και αποτελούν το 31,7% του δείγματος, οι 4 (10,5%) δηλώνουν χαμηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς το να περνάνε ποιοτικό χρόνο καθημερινά με το παιδί τους, ενώ οι άλλοι 34 (89,5%) εμφανίζουν υψηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς αυτή τη συμπεριφορά. Αντίστοιχα, οι πατέρες που δεν έλαβαν άδεια ($N=82$) και αποτελούν το 68,3% του δείγματος, οι 26 (31,7%) δηλώνουν χαμηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς το να περνάνε ποιοτικό χρόνο καθημερινά με το παιδί τους, ενώ οι άλλοι 56 (68,3%) εμφανίζουν υψηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς αυτή τη συμπεριφορά. Ως προς τη συμπεριφορά εμπλοκής στη συμμετοχή στις εργασίες του σπιτιού, από τους 38 πατέρες που έλαβαν γονεϊκή άδεια (31,7%), οι 7 (18,4%) δηλώνουν χαμηλή συχνότητα συμμετοχής σε αυτές, ενώ οι άλλοι 31 (82,6%) εμφανίζουν υψηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς αυτήν τη συμπεριφορά. Αντίστοιχα, οι 82 πατέρες που δεν έλαβαν άδεια (68,3%), οι 31 (37,8%) δηλώνουν χαμηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς συμμετοχή τους στις εργασίες του σπιτιού, ενώ οι άλλοι 51 (62,2%) εμφανίζουν υψηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς αυτή τη συμπεριφορά. Επίσης, ως προς τη δήλωση «Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.», από τους 38 πατέρες που έλαβαν γονεϊκή άδεια (31,7%), οι 5 (13,2%) δηλώνουν χαμηλή συχνότητα εμπλοκής, ενώ οι άλλοι 33 (86,8%) εμφανίζουν υψηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς αυτή τη συμπεριφορά. Αντίστοιχα, οι 82 πατέρες που δεν έλαβαν άδεια (68,3%), οι 30 (36,6%) δηλώνουν χαμηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς τη συμμετοχή τους και τη λήψη δράσης για τα ιατρικά ραντεβού του παιδιού τους, ενώ οι άλλοι 52 (63,4%) εμφανίζουν υψηλή συχνότητα εμπλοκής ως προς αυτή τη συμπεριφορά. Συνοπτικά, σε αυτές τις τρεις συμπεριφορές εμπλοκής παρουσιάζεται διαφορά στη συχνότητα ενεργής εμπλοκής των πατέρων με εκείνους που έλαβαν πατρική άδεια για το παιδί τους να εμπλέκονται πιο συχνά, σε σύγκριση με εκείνους που δεν έλαβαν.

Κεφάλαιο 4^ο: Συζήτηση

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται σύμφωνα με τα αποτελέσματα των στατιστικών αναλύσεων, συμπεράσματα και πιθανές συσχετίσεις των παραμέτρων που μελετήθηκαν και στηρίχθηκαν στα αρχικά ερωτήματα και στις αρχικές υποθέσεις της παρούσας έρευνας. Αναλυτικά, αυτό το οποίο ξέρουμε με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση είναι ότι οι πρώιμες αλληλεπιδράσεις του παιδιού με τους φροντιστές του, άρα και με τον πατέρα του επηρεάζουν και είναι σημαντικές για όλη του τη ζωή και όλες τις σχέσεις που θα αναπτύξει στο μέλλον. Στα πλαίσια της παρούσας έρευνας έγινε η προσπάθεια να διερευνηθεί η δίοδος επιρροής του παιδικού δεσμού των πατέρων με τους δικούς τους πατέρες στην εμφάνιση συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής στη ζωή του παιδιού τους και στον γονεϊκό δεσμό που αναπτύσσουν. Παράλληλα, επιδιώχθηκε και η συσχέτιση των τύπων του δεσμού και της πατρικής εμπλοκής με το φύλο του παιδιού και την απόφαση λήψη πατρικής άδειας.

Το πρώτο ερώτημα της έρευνας αφορούσε τη διερεύνηση της συχνότητας εμφάνισης των διάφορων μορφών εμπλοκής του σύγχρονου πατέρα στη ζωή του παιδιού του. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες παρουσιάζουν υψηλή συχνότητα πατρικής εμπλοκής σε όλες τις συμπεριφορές εμπλοκής που εξετάστηκαν στα πλαίσια της έρευνας. Οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται στην εμπλοκή του πατέρα ήδη πριν από τη γέννηση του παιδιού, αλλά και στη λήψη αποφάσεων και ευθύνης για τα ιατρικά ραντεβού του παιδιού. Αυτές οι μορφές εμπλοκής συνάδουν και με τη βιβλιογραφία για τον πατρικό ρόλο και το αίσθημα πατρικής ευθύνης που τον χαρακτηρίζει (Lamb, Pleck & Levine, 1985). Επίσης, σημαντική είναι η αναφορά στο υψηλό ποσοστό των απαντήσεων, όπου οι πατέρες δηλώνουν ευχαριστημένοι με τη σχέση με το παιδί τους, γεγονός που ίσως αναδεικνύει την επένδυση που έχουν κάνει και οι ίδιοι στην σχέση αυτή και συνδυάζεται με τα εξίσου υψηλά ποσοστά που σημειώθηκαν στη φροντιστική πλευρά των σύγχρονων πατέρων, η οποία περιλαμβάνει τόσο την καθημερινή συμμετοχή στη φροντίδα, όσο και την αφιέρωση χρόνου με το παιδί τους. Το εύρημα αυτό συγκρούεται με την παραδοσιακή αντίληψη για τον ρόλο του πατέρα, όπως αναφέρεται σε παλιότερες έρευνες (πχ. Lamb, 1977b) και συμφωνεί με τα ευρήματα νεότερων ερευνών (πχ. Goodsell & Meldrum, 2010. Rohner & Veneziano, 2001).

Επιπρόσθετα, από το δείγμα προέκυψε εικόνα πλειοψηφίας μητέρων που επιθυμούν την ενεργή πατρική εμπλοκή στο μέγαλωμα των παιδιών τους, ενώ αντίστοιχα τα χαμηλά ποσοστά της λήψης εξωτερικής βοήθειας αναδεικνύουν τη σημαντικότητα συμμετοχής και των δύο γονέων, όπως υποστηρίζουν και αρκετές σύγχρονες έρευνες (πχ. Rohner, Khaleque και

Cournoyer, 2005. Bridgett et al., 2018). Ολοκληρώνοντας τα συμπεράσματα για τον σύγχρονο πατρικό ρόλο, τα αποτελέσματα αναδεικνύουν όχι μόνο την πατρική φροντίδα, ευθύνη και ενεργή εμπλοκή με το παιδί του, αλλά και τη συμμετοχή του σύγχρονου Έλληνα πατέρα στις δουλειές του σπιτιού, παρόλο που φαίνεται το κοινωνικό στερεότυπο να μην έχει απαλειφθεί στον ελληνικό πληθυσμό, καθώς το ποσοστό συχνότητας συμμετοχής στις εργασίες του σπιτιού ήταν συγκριτικά μικρότερο από ότι στις άλλες συμπεριφορές πατρικής εμπλοκής που μελετήθηκαν.

Το δεύτερο ερώτημα της έρευνας αφορούσε τη διερεύνηση του βαθμού συσχέτισης των βαθμολογιών στους τύπους πατρικού παιδικό δεσμού με τους τύπους πατρικού γονεϊκού δεσμού. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στο δείγμα πατέρων που συμμετείχαν στην έρευνα δε βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ του ασφαλή πατρικού παιδικού δεσμού και των τύπων του πατρικού γονεϊκού δεσμού, όπως αυτοί προέκυψαν από τα αντίστοιχα ψυχομετρικά εργαλεία. Αντίθετα, βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των υπόλοιπων πατρικών παιδικών δεσμών του πατέρα με τον πατέρα του αρνητικής κατεύθυνσης με τον πατρικό γονεϊκό δεσμό με το παιδί του, της ασφάλειας – εμπιστοσύνης και θετικής με τον δεσμό αποστασιοποίησης. Με βάση τα αποτελέσματα θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε, λοιπόν, ότι οι τύποι μη ασφαλή πατρικού παιδικού δεσμού στο παρελθόν (αγχώδης, αποστασιοποιημένος, ταύτισης κι εξαρτητικός) δεν ευνοούν την ανάπτυξη της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης στη σχέση των πατέρων με το παιδί τους, ενώ συνδέονται με την αποστασιοποίηση του πατέρα από το παιδί του. Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο εξαρτητικός δεσμός του πατέρα με τον πατέρα του φαίνεται να μην ευνοεί ούτε την επικοινωνία με το παιδί του, στοιχείο που δεν εμφάνισε συσχέτιση στους άλλους τύπους δεσμού προσκόλλησης πατέρα - παιδιού.

Τα παραπάνω ευρήματα για τη συσχέτιση των τύπων πατρικού δεσμού στο παρελθόν και στο παρόν, υποστηρίζουν την αρχική υπόθεση εν μέρη, δηλαδή αναδεικνύουν το μέρος της υπόθεσης που δηλώνει ότι ο δεσμός που αναπτύσσουν τα παιδιά με τον πατέρα τους συνδέεται και επηρεάζει την σχέση που θα αναπτύξει το άτομο με το δικό του παιδί στο μέλλον όταν γίνει γονέας, αλλά το γεγονός αυτό φαίνεται να έχει επίδραση μόνο όταν το είδος του δεσμού εντάσσεται στους τύπους μη ασφαλή δεσμού προσκόλλησης και όχι όταν έχει αναπτυχθεί μία ασφαλής σχέση προσκόλλησης του πατέρα με τον πατέρα του.

Ως προς την προέκταση του δεύτερου ερωτήματος της έρευνας, που αφορά τη διατήρηση του είδους του πατρικού δεσμού, που είχε δημιουργήσει ο πατέρας με τον πατέρα του και την αναπαραγωγή του στη σχέση με το παιδί του, τα ευρήματα δεν υποστηρίζουν την

υπόθεση. Συγκεκριμένα τα αποτελέσματα μας δείχνουν ότι η ανάπτυξη ασφαλή μορφής δεσμού δεν συνδέεται με τη διαιώνιση του, ενώ παρόλο που η ύπαρξη μη ασφαλή τύπου παιδικού δεσμού δεν ευνοεί την ανάπτυξη ασφαλή γονεϊκού δεσμού, φαίνεται από την άλλη πλευρά να συνδέεται μόνο με την αποστασιοποίηση του πατέρα από το παιδί ανεξαρτήτως του τύπου του παιδικού δεσμού που είχε αναπτύξει. Με λίγα λόγια με βάση την παρούσα μελέτη μόνο ο αποστασιοποιημένος παιδικός δεσμός προσκόλλησης φαίνεται να διατηρείται και να συνδέεται με την ανάπτυξη αποστασιοποιημένου γονεϊκού δεσμού. Αυτό το εύρημα της αναπαραγωγής του τύπου δεσμού προσκόλλησης δεν μπορεί να υποστηρίξει μόνο του την υπόθεση της διαγενεακής διαιώνισης του τύπου πατρικού δεσμού, καθώς πιθανόν να είναι τυχαίο ή αντιπροσωπευτικό μόνο στο δείγμα των συμμετεχόντων της παρούσας μελέτης.

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα αυτού του σκέλους της έρευνας θα λέγαμε ότι υποστηρίζουν τα ευρήματα σύγχρονων ερευνών, όπου αναφέρεται ότι παρατηρούνται μοτίβα συμπεριφορών από τους τύπους προσκόλλησης που αναπτύσσουν τα παιδιά με τους γονείς τους, τα οποία συσχετίζονται με συμπεριφορές που εμφανίζουν στην ενήλικη ζωή τους, όπως για παράδειγμα στην επιλογή συντρόφων (Paetzold, Rholes & Kohn, 2015), στο γονεϊκό στυλ ανατροφής (Perris & Andersson, 2000), αλλά και εμφάνισης ψυχοπαθολογίας (Dozier, Stovall-McClough & Albus, 2008). Στην υποστήριξη αυτών των ευρημάτων συμβάλει και η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε για τις συμπεριφορές πατρικής εμπλοκής και τη συχνότητα εμφάνισής τους, η οποία θα αναλυθεί παρακάτω.

Ως προς το τρίτο και το τέταρτο ερώτημα της έρευνας, που αφορούν την πατρική εμπλοκή σε συσχέτιση με τους τύπους του πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού η παρουσίαση των συμπερασμάτων θα πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις συμπεριφορές πατρικής εμπλοκής που παρουσίασαν συσχέτιση με τους τύπους των πατρικών δεσμών στην προσπάθεια να διεξαχθούν στο τέλος κάποια συνολικά συμπεράσματα.

Αναλυτικά, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμπεριφορές πατρικής εμπλοκής που παρουσιάζουν οι πατέρες στο παρόν με το παιδί τους και οι οποίες φαίνεται να συσχετίζονται θετικά ή αρνητικά με τους τύπους παιδικού πατρικού δεσμού είναι οι εξής έξι από τις δέκα: η αφιέρωση ποιοτικού χρόνου, η εμπλοκή στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί τους, ο βαθμός ευχαρίστησης που λαμβάνουν από τη σχέση με το παιδί τους, η γνώση και λήψη δράσης για τα ιατρικά ραντεβού του παιδιού, η συμμετοχή τους στη φροντίδα του παιδιού και αντίστοιχα στη φροντίδα του σπιτιού. Από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι η υψηλή συχνότητα εμφάνισης των συγκεκριμένων μορφών πατρικής εμπλοκής συνδέεται αρνητικά με την ύπαρξη μη ασφαλών τύπων παιδικού πατρικού δεσμού του πατέρα με τον πατέρα του, δηλαδή όσο

καλύτερος ποιοτικά ήταν ο δεσμός του πατέρα με τον πατέρα του στο παρελθόν, τόσο μεγαλύτερη συχνότητα φαίνεται να παρουσιάζει στην πατρική εμπλοκή με το παιδί του στο παρόν στις συγκεκριμένες συμπεριφορές.

Αντίστοιχα, οι συμπεριφορές πατρικής εμπλοκής που παρουσιάζουν οι πατέρες στο παρόν με το παιδί τους και οι οποίες φαίνεται να συσχετίζονται θετικά ή αρνητικά με τους τύπους γονεϊκού πατρικού δεσμού είναι οι εννέα από τις δέκα μορφές που μελετήθηκαν εκτός της δήλωσης 9 που αφορούσε τη λήψη εξωτερικής βοήθειας για τη φροντίδα του παιδιού. Από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι οι πατέρες που εμφανίζουν υψηλότερη συχνότητα σε όλες τις συμπεριφορές πατρικής εμπλοκής έχουν αναπτύξει/ αναπτύσσουν πιο ποιοτικούς πατρικούς γονεϊκούς δεσμούς με τα παιδιά τους, ενώ αντίθετα η χαμηλή συχνότητα εμφάνισης των συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής δεν ευνοεί τον δεσμό του πατέρα με το παιδί του. Τα ευρήματα αυτά στον ελληνικό πληθυσμό συνάδουν και με τα ευρήματα ερευνών, όπως έχει αναφερθεί και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση της εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, η σημαντικότητα της πρόωρης συμμετοχής του πατέρα κατά τη διάρκεια της κύησης έχει υποστηριχθεί ενδεικτικά από τους Bakermans-Kranenburg και συνεργάτες (2019) και Hedenbro (2019), ενώ η συμβολή της επιτρεπτικότητας της μητέρας στη δημιουργία πατρικού γονεϊκού δεσμού αναφέρεται σε πλήθος ερευνών, όπως των Grossmann και συνεργατών (2002) και Doherty, Kouneski και Erickson (1998). Η σημασία της συμμετοχής του πατέρα στην καθημερινότητα, στη φροντίδα και στο σύνολο των αποφάσεων που αφορούν το παιδί του αναφέρθηκε εν μέρη ήδη παραπάνω στη φροντιστική πλευρά του σύγχρονου πατρικού ρόλου, αλλά αναδεικνύεται με διαφορετικές μορφές τόσο σε παλαιότερες, όσο και σε σύγχρονες έρευνες (βλ. κεφ.1.2).

Με βάση τα αποτελέσματα θα λέγαμε, ότι οι πατέρες που είχαν αναπτύξει ένα μη ασφαλή τύπο προσκόλλησης με τον πατέρα τους τείνουν να αποστασιοποιούνται από το παιδί τους και να δηλώνουν σε μεγάλη συχνότητα ότι δεν είναι ευχαριστημένοι από τη σχέση τους μαζί του. Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι η πατρική εμπλοκή και η ποιότητα του πατρικού γονεϊκού δεσμού του πατέρα με το παιδί του συσχετίζονται με μία θετική κατεύθυνση, ενώ παράλληλα θα λέγαμε ότι η ανάπτυξη ενός κακού ποιοτικά δεσμού του πατέρα με τον πατέρα του, δύναται να επηρεάσει αρνητικά τον βαθμό εμφάνισης κάποιων συμπεριφορών της πατρικής εμπλοκής στο μέλλον με το δικό του παιδί, άρα και την ποιότητα του γονεϊκού δεσμού που θα αναπτύξει.

Το πέμπτο και το έκτο ερώτημα της παρούσας έρευνας αφορούν την ύπαρξη διαφορών ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού ως προς το φύλο

του παιδιού, και αντίστοιχα τη διαφορά συχνότητας εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής ως προς το φύλο του παιδιού. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των στατιστικών αναλύσεων τα ευρήματα δεν υποστηρίζουν την ύπαρξη διαφορών μεταξύ του φύλου του παιδιού με τον βαθμό της πατρικής εμπλοκής, ούτε με τους τύπους γονεϊκού δεσμού προσκόλλησης πατέρα – παιδιού, καθώς δε βρέθηκαν στατιστικά σημαντικά ευρήματα. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να υποστηρίξουμε ότι τα ευρήματα συμφωνούν με τις έρευνες, όπου υποστηρίζεται ότι η συμβολή του πατέρα στις παραμέτρους ανάπτυξης που εξέτασαν είναι ανεξάρτητη από το φύλο του παιδιού (Flouri & Buchanan, 2004) και διαφωνούν με τα ευρήματα ερευνών που υποστηρίζουν ότι η σχέση πατέρα - παιδιού επηρεάζεται από το φύλο του (Allen & Daly, 2007).

Το έβδομο και όγδοο ερώτημα που αφορούν την ύπαρξη διαφορών ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους πατρικού παιδικού και γονεϊκού δεσμού ως προς τη λήψη πατρικής άδειας, και αντίστοιχα τη διαφορά συχνότητας εμφάνισης συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής ως προς τη λήψη πατρικής άδειας. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι από την μία πλευρά δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τους τύπους των γονεϊκών πατρικών δεσμών, εκτός από την θετική συσχέτιση που εμφανίστηκε μεταξύ των πατέρων που έλαβαν άδεια και την ανάπτυξη γονεϊκού δεσμού επικοινωνίας με το παιδί τους. Επίσης, θετική συσχέτιση της λήψης πατρικής άδειας εμφανίζεται και με τρεις από τις δέκα συμπεριφορές πατρικής εμπλοκής. Συγκεκριμένα, οι πατέρες που έλαβαν πατρική άδεια, σε σύγκριση με εκείνους που δεν έλαβαν φαίνεται ότι περνούν συχνότερα ποιοτικό χρόνο με το παιδί τους, συμμετέχουν περισσότερο στις εργασίες του σπιτιού και γνωρίζουν και φροντίζουν να κανονίσουν τα ιατρικά ραντεβού που αφορούν το παιδί τους. Με βάση τα αποτελέσματα θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι τα ευρήματα συμφωνούν με την σημαντικότητα της λήψης πατρικής άδειας για τη σχέση που δημιουργείται μεταξύ πατέρα – παιδιού κατά τις πρώιμες αλληλεπιδράσεις, την οποία υποστηρίζει πληθώρα ερευνητών διαφορετικών πεδίων (Feldman, Sussman & Zigler, 2004. Johansson, 2011), παρότι οφείλουμε να αναφέρουμε ότι το ποσοστό των συμμετεχόντων του δείγματος που έλαβε πατρική άδεια ήταν συγκριτικά μικρότερο από εκείνο που δεν έλαβε. Συγκεκριμένα, μεγάλο ποσοστό των συμμετεχόντων δήλωσε ότι είχε τη δυνατότητα λήψης πατρικής άδειας και επέλεξε να μη τη λάβει, γεγονός το οποίο αναδεικνύει την σημασία περαιτέρω διερεύνησης των πεποιθήσεων των πατέρων, του εργασιακού τους χώρου ή το επάγγελμα τους, αλλά και των κοινωνικών πεποιθήσεων για το θέμα.

Συμπληρωματικά, με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας έρευνας, τα στοιχεία που έχουν συλλεχθεί για τον σύγχρονο ρόλο του

πατέρα και τον πατρικό δεσμό προσκόλλησης στην Ελλάδα είναι περιορισμένα και γι' αυτό το λόγο κρίθηκε από την ερευνήτρια σημαντικό να συμπεριλάβει σε αυτό το σκέλος της εργασίας και κάποια δευτερεύοντα ευρήματα που περιγράφουν την εξέλιξη των παραμέτρων αυτών στον ελληνικό πληθυσμό. Από τα δημογραφικά στοιχεία και την συχνότητα της πατρικής εμπλοκής που συλλέχθηκαν εξάγονται συμπεράσματα που συμφωνούν με τα ευρήματα ερευνών σε άλλες χώρες για την κοινωνικοπολιτική επιρροή της αλλαγής που πραγματοποιείται και προάγουν την πατρική εμπλοκή (πχ. Harkness & Super, 2002). Κάποια από αυτά είναι η θεσμοθέτηση της πατρικής άδειας, η αύξηση των εργαζόμενων μητέρων και της επιθυμίας τους για την πατρική εμπλοκή, αλλά και η μειωμένη όπως φάνηκε στο δείγμα λήψη εξωτερικής βοήθειας για τη φροντίδα του παιδιού. Φαίνεται με λίγα λόγια, ότι ο πατρικός ρόλος διευρύνεται παρόλο που φάνηκε ότι το ποσοστό των μητέρων που επέστρεψαν στην εργασία τους μειώθηκε, η μείωση είναι της τάξεως μόνο του 9,1%, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να οφείλεται σε ποικιλία παραγόντων. Από την άλλη πλευρά όπως αναφέρθηκε, μεγάλο ποσοστών πατέρων δεν έλαβε πατρική άδεια παρόλο που είχε τη δυνατότητα, γεγονός το οποίο πιθανόν να επηρεάζεται από παραδοσιακές πεποιθήσεις ή/ και οικονομικούς παράγοντες, καθώς οι ώρες εργασίας των μητέρων στο σύνολό τους μειώθηκαν αισθητά. Συνοψίζοντας θα μπορούσε να διεξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο σύγχρονος Έλληνας πατέρας δε διαφέρει στα χαρακτηριστικά του από τους πατέρες των ερευνών που διεξάγονται στον δυτικό κόσμο, καθώς και σε εκείνες παρουσιάζεται μεγάλο ποσοστό αντρών που δε λαμβάνουν την πατρική τους άδεια για ποικίλους λόγους (Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021).

Συνοψίζοντας, τα ευρήματα της έρευνας φαίνεται να υποστηρίζουν ότι οι τύποι μη ασφαλή πατρικού παιδικού δεσμού, των πατέρων με τους πατέρες τους στο παρελθόν, δεν ευνοούν την ανάπτυξη της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης στη σχέση τους με το παιδί τους στο παρόν, ενώ συνδέονται και με την αποστασιοποίηση του πατέρα από το παιδί του. Επίσης, οι συμπεριφορές ενεργής πατρικής εμπλοκής φαίνεται να επηρεάζονται από την ύπαρξη μη ασφαλή τύπων παιδικού δεσμού, και αντίστοιχα η χαμηλή συχνότητα εμφάνισής των μορφών πατρικής εμπλοκής φαίνεται να συσχετίζεται με μη ασφαλή τύπους πατρικού γονεϊκού δεσμού. Αντίθετα, η ενεργή πατρική εμπλοκή φαίνεται να προάγει τη δημιουργία ασφαλή τύπου πατρικού γονεϊκού δεσμού. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι τα ευρήματα για τον Έλληνα πατέρα υποστηρίζουν ότι παρατηρούνται μοτίβα συμπεριφορών από τους τύπους παιδικών δεσμών που συσχετίζονται με συμπεριφορές που εμφανίζουν στην ενήλικη ζωή και τονίζουν τη σημαντικότητα της πρόωρης συμμετοχής του πατέρα από τη διάρκεια της κύησης και των πρώιμων αλληλεπιδράσεων για τη δημιουργία ασφαλή γονεϊκού δεσμού.

Κεφάλαιο 5^ο: Περιορισμοί και προτάσεις

Σε αυτό το σκέλος θα αναφερθούμε στους περιορισμούς της παρούσας έρευνας, που παρουσιάστηκαν σε κάθε στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας. Αρχικά, η θεματολογία της μελέτης ξεκίνησε από το ενδιαφέρον της ερευνήτριας για το αντικείμενο της μελέτης, χωρίς να γνωρίζει αν υπάρχει σχετική βιβλιογραφία ειδικά στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό περιόρισε από την αρχή την ύπαρξη μιας πεπατημένης μεθόδου και ερευνητικών ερωτημάτων που ήδη αποτελούσαν μέρος ερευνητικών υποθέσεων υπό διερεύνηση. Η διαδικασία διαμόρφωσης του ερευνητικού πλάνου, αλλά και της βιβλιογραφικής υποστήριξης της μελέτης, ήταν εξαιρετικά χρονοβόρα έως ότου η έρευνα λάβει μορφή. Παράλληλα, για την μεθοδολογική υποστήριξη της μελέτης, ο περιορισμός που υπήρξε, αφορούσε την έλλειψη ψυχομετρικών εργαλείων μεταφρασμένων και σταθμισμένων στην Ελλάδα, ώστε να μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν στην έρευνα. Για τη διερεύνηση λοιπόν, των επιστημονικών ερωτημάτων χρειάστηκε να χρησιμοποιηθούν ερωτηματολόγια, τα οποία μεταφράστηκαν από την ερευνήτρια, αλλά δεν είναι σταθμισμένα στον ελληνικό πληθυσμό. Επίσης, οι τύποι των δεσμών προσκόλλησης δε χρησιμοποιήθηκαν όπως προτείνουν οι κατασκευαστές των ερωτηματολογίων, διότι με βάση τις αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν οι ερωτήσεις ομαδοποιήθηκαν σε έναν βαθμό διαφορετικά με βάση το δείγμα της έρευνας που συλλέχθηκε. Το γεγονός αυτό αποτελεί σημαντικός περιορισμός για την έκβαση συμπερασμάτων που αντιπροσωπεύουν τον ελληνικό πληθυσμό, όμως σε κάθε περίπτωση θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το τα αποτελέσματα αποτελούν ένα πρώτο δείγμα για την πατρική εμπλοκή και την ανάπτυξη πατρικών δεσμών προσκόλλησης Ελλήνων πατέρων με τα παιδιά τους.

Ένας περιορισμός που συνόδευσε την έρευνα από την αρχή της έως και τη συλλογή των δεδομένων της ήταν η υγειονομική κρίση που λάμβανε χώρα παγκοσμίως και αφορούσε την πανδημία από τον ιό του κορονοϊού. Ο τρόπος επίδρασης της αφορά, τόσο την προσαρμογή των εκπαιδευτικών διαδικασιών από κατ'ιδίαν σε διαδικτυακές, όσο και την αλλαγή των προτεραιοτήτων σε όλα τα επίπεδα της ζωής μας, καθώς η προσοχή μας ήταν στραμμένη στην διαχείριση της κατάστασης σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο. Στα πλαίσια της έρευνας ο περιορισμός έγινε περισσότερο αισθητός στο κομμάτι της συλλογής δεδομένων, διότι η ερευνήτρια δεν μπορούσε να έχει φυσική πρόσβαση σε κανέναν από τους οργανισμούς στους οποίους απευθύνθηκε για να προσελκύσει τη συμμετοχή πατέρων. Παράλληλα, οι υπεύθυνοι των οργανισμών (σχολεία, κέντρα απασχόλησης, φροντιστήρια κ.α.) είχαν αρκετό φόρτο εργασίας για την προσαρμογή τους στις καινούριες συνθήκες που απαιτούσαν οι υγειονομικές

αρχές προστασίας, γεγονός που οδήγησε σε μικρότερη προθυμία εθελοντικής συνεργασίας και προώθησης του ερωτηματολογίου της έρευνας.

Αποτέλεσμα του παραπάνω περιορισμού ήταν και η προσέλευση πατέρων μόνο μέσω της διαδικτυακής συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, το οποίο συνεπάγεται ότι το δείγμα αποτελείται μόνο από πατέρες που έχουν πρόσβαση στο Διαδίκτυο και είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση του σε βαθμό που συμμετέχουν και αλληλεπιδρούν σε διαδικτυακές ομάδες γονέων για την ενημέρωσή τους και κοινωνικοποίησή τους. Πιθανόν ο παράγοντας αυτός να επηρέασε την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, το οποίο παρουσίασε υψηλό εκπαιδευτικό και ακαδημαϊκό επίπεδο. Ένας ακόμη περιορισμός που αφορά τη συλλογή του δείγματος είναι ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων κατοικούν στο ίδιο σπίτι με το παιδί τους, γεγονός το οποίο απέκλεισε την συσχέτιση αυτής της παραμέτρου, τόσο με την πατρική εμπλοκή, όσο και με τον τύπο γονεϊκού δεσμού προσκόλλησης από τις αναλύσεις. Πιθανόν, να έπρεπε να υπάρχει στο ερωτηματολόγιο και η ερώτηση για την ποιότητα σχέσης των γονέων μεταξύ τους ή/και αν είναι χωρισμένοι, ώστε να απαλειφθεί η πιθανότητα οι δύο γονείς να συγκατοικούν για οικονομικούς λόγους ή και λόγω των παιδιών τους. Ο παράγοντας αυτός θα μπορούσε να αποτελεί και ερευνητική πρόταση επέκτασης της παρούσας έρευνας, καθώς ερευνητικά η σχέση μεταξύ των γονέων υποστηρίζεται ότι επιδρά στην ποιότητα των γονεϊκών δεσμών που αναπτύσσουν με το παιδί τους (πχ. McBride & Rane, 1998).

Άλλος ένα περιορισμός της έρευνας είναι ότι δεν υπήρχε η επιλογή να απαντήσουν οι συμμετέχοντες, εάν το παιδί τους, οι ίδιοι ή οι πατέρες τους έχει/ έχουν κάποια αναπηρία. Θα ήταν ενδιαφέρον να πραγματοποιηθεί σύγκριση των τύπων δεσμών προσκόλλησης που αναπτύσσουν με τα παιδιά τους, αλλά και με τη συχνότητα εμπλοκής τους στο μέγλωμά τους και στις τρεις περιπτώσεις. Φυσικά καμία έρευνα δεν είναι εφικτό να καλύπτει ένα τόσο μεγάλο εύρος ερωτημάτων, όμως μέσω της ερευνητικής διαδικασίας προκαλούνται νέα θέματα προς διερεύνηση και προτάσεων επέκτασης της γνώσης. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι στο χώρο της ερευνητικής δραστηριότητας γύρω από την αναπηρία, τόσο στο εξωτερικό, όσο και στην Ελλάδα, υπάρχουν περισσότερα ευρήματα που εντάσσονται στην ερευνητική περιοχή του γονεϊκού δεσμού και συμπεριλαμβάνουν τους πατέρες, γεγονός το οποίο είναι ενθαρρυντικό για την ανάδειξη της σημασίας της πατρικής εμπλοκής στην Ελλάδα (πχ. Μαυρόγιαννη 2009, Τσιμπιδάκη 2023).

Άλλες πιθανές προτάσεις επέκτασης της παρούσας έρευνας, αλλά και χρήσης των αποτελεσμάτων της θα μπορούσαν να εντοπιστούν σε όλα τα αναπτυξιακά στάδια των παιδιών και τα ευρήματα θα μπορούσαν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα τόσο σε εκπαιδευτικούς, όσο και

σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας. Αναλυτικά, θα ήταν εποικοδομητικό να γίνουν έρευνες στην Ελλάδα που θα βασιστούν στα ευρήματα ερευνών που βρήκαν συσχέτιση του γονεϊκού δεσμού του πατέρα με το παιδί του και της πατρικής εμπλοκής σε πρώιμα στάδια με τη μετέπειτα γνωστική επεξεργασία, τη γλωσσική και τη κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού (πχ. Cabrera, Shannon & Tamis-LeMonda, 2007), αλλά και στην ικανότητα αυτορρύθμισης (πχ. Bridgett et al., 2018). Ουσιαστικά η έρευνα στοχεύει στο να διευρύνει τον φακό εστίασης των επαγγελματιών που ασχολούνται με παιδιά, οικογένειες, γονείς και μελλοντικούς γονείς, ώστε να συμπεριλάβει πιο ενεργά την πατρική συμβολή και επιρροή.

Αντίστοιχα, τα ευρήματα μπορούν να είναι χρήσιμα στον χώρο της Συμβουλευτικής Ψυχολογίας, όπου ο δεσμός προσκόλλησης αποτελεί ήδη σημαντική παράμετρος σε όλες τις κατευθύνσεις θεραπείας. Για παράδειγμα, στη γνωστικοσυμπεριφορική κατεύθυνση οι τρόποι διαπαιδαγώγησης, ανατροφής και συναισθηματικού δεσίματων των παιδιών με τους γονείς τους θεωρείται ότι συνοδεύουν τη δημιουργία σχέσεων τους σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Clifton, 1995). Εφόσον υπάρχει η αποδοχή ότι ο δεσμός προσκόλλησης που αναπτύσσουμε με τους φροντιστές μας, άρα και με τον πατέρα μας, συμβάλλει στην επεξεργασία των πληροφοριών και των συναισθηματικών ερεθισμάτων που δεχόμαστε, τόσο γνωστικά, όσο και στην νοηματοδότησή τους και στον τρόπο αντίδρασής μας (Szepesenwol & Simpson, 2019), τότε είναι σημαντικό ως επαγγελματίες ψυχικής υγείας να λαμβάνουμε υπόψη μας τη σχέση του θεραπευόμενου με τον πατέρα του ως κομμάτι της ανάπτυξης της ψυχοσύνθεσης του ή της ψυχοπαθολογίας του. Συγκεκριμένα για την παρουσίαση ψυχοπαθολογίας, παρουσιάζονται συσχετίσεις του πατρικού γονεϊκού δεσμού που αφορούν την εικόνα σώματος και την λήψη τροφής (πχ. Βρατσίνη 2017), θέματα τα οποία στην σύγχρονη πραγματικότητα είναι εξαιρετικά σύνηθες ειδικά στους εφήβους.

Επιπρόσθετα, τα ευρήματα θα μπορούσαν να συνδυαστούν και με έρευνες που εντάσσονται σε άλλα ερευνητικά αντικείμενα, όπως για παράδειγμα τη ψυχική κατάσταση των γυναικών κατά την κύηση και στη διαδικασία δημιουργίας του μητρικού δεσμού, όπου ο πατέρας του παιδιού υποστηρίζεται ότι συμβάλλει θετικά όταν εμπλέκεται ενεργά (Feldman, 2007), γεγονός το οποίο θα ήταν σημαντικό να γνωρίζουν και οι επαγγελματίες στον ιατρικό χώρο (πχ. γυναικολόγοι, μαίες, κ.α.), ώστε να επιτρέπουν και να ενθαρρύνουν την συμμετοχή του πατέρα σε όλη τη διάρκεια, αλλά και στη γέννα. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι μόνο το 45% των πατέρων παρευρέθηκαν στη γέννηση του παιδιού τους, με το 40,8% να δηλώνει ότι δεν επιτρεπόταν.

Συμπληρωματικά, η ανάδειξη της σημασίας του πατρικού δεσμού μπορεί ερευνητικά να συμβάλει και στη διερεύνηση των παραγόντων υποστήριξης και συμβουλευτικής νέων γονέων, ειδικά σε περιπτώσεις όπου στη νέα μητέρα εμφανίζεται επιλόχειος κατάθλιψη και σύμφωνα με έρευνες και στην Ελλάδα η συζυγική σχέση και η συμμετοχή του πατέρα κρίνεται ως αναγκαία (Σταματίου & Παπαληγούρα, 2010). Αντίστοιχα, η σημασία των συμπεριφορών πατρικής εμπλοκής θα μπορούσε να διευρύνει το πεδίο γνώσης που έχουμε έως τώρα για τη διαμόρφωση του πατρικού ρόλου στους νέους πατέρες. Ακόμη, επεκτάσεις της ανάπτυξης πατρικού γονεϊκού δεσμού και της επίδρασης του στον πατέρα εμφανίζονται και στην νευροεπιστήμη και τις ορμονικές αλλαγές που πραγματοποιούνται και στον οργανισμό του πατέρα (Abraham et al., 2014), οπότε ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η σύνδεση αυτών των αλλαγών του σώματος με τους τύπους γονεϊκού δεσμού που αναπτύσσονται.

Συνοψίζοντας, η μελέτη του πατρικού γονεϊκού δεσμού είναι πολυπαραγοντική και έχει τόσες παραμέτρους και ενδιαφέρουσες συνδέσεις σε διαφορετικά πεδία έρευνας, αλλά και αξιοποίησης των ευρημάτων σε διάφορους επαγγελματικούς χώρους, γεγονός που καθιστά απορίας άξιο γιατί στον ελλαδικό χώρο η μελέτη του είναι τόσο περιορισμένη. Κλείνοντας, η παρούσα εργασία προτείνει την εστίαση του ερευνητικού ενδιαφέροντος προς σε αυτήν την κατεύθυνση και αναδεικνύει δυνατότητες αξιοποίησης τόσο των δεδομένων που συλλέχθηκαν, όσο και των συμπερασμάτων που καταγράφηκαν στα πλαίσια της.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Abraham, E., Hendler, T., Shapira-Lichter, I., Kanat-Maymon, Y., Zagoory-Sharon, O., & Feldman, R. (2014). Father's brain is sensitive to childcare experiences. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(27), 9792-9797.
- Ahnert, L., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2020). Fathers from an attachment perspective. *Attachment & Human Development*, 22(1), 1-3.
- Ainsworth, M. D. (1963). The development of infant-mother interaction among the Ganda. *Determinants of infant behavior*, 67-112.
- Ainsworth, M. D. S. (1967). Infancy in Uganda: Infant care and the growth of love.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., & Waters, E. (1978). Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*, 18.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Psychology Press.
- Allen, S., & Daly, K. (2007). The Effects of Father Involvement: *An Updated Research Summary of the Evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph. Guelph, Ontario. 53 p.
- Antonopoulou, K., Alexopoulos, D. A., & Maridaki-Kassotaki, K. (2012). Perceptions of father parenting style, empathy, and self-esteem among Greek preadolescents. *Marriage & Family Review*, 48(3), 293-309
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Lotz, A., Alyousefi-van Dijk, K., & van IJzendoorn, M. (2019). Birth of a father: fathering in the first 1,000 days. *Child Development Perspectives*, 13(4), 247-253.
- Bianchi, S. M. (2000). Maternal employment and time with children: Dramatic change or surprising continuity?. *Demography*, 37(4), 401-414.
- Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health* (Vol. 2). Geneva: World Health Organization.

- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: volume I: attachment. In Attachment and Loss: Volume I: Attachment (pp. 1-401). London: *The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis*.
- Bowlby, J. (1973). Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger. In *Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger* (pp. 1-429). London: *The Hogarth press and the institute of psycho-analysis*.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: Volume III: Loss, sadness and depression. In *Attachment and Loss: Volume III: Loss, Sadness and Depression* (pp. 1-462). London: *The Hogarth press and the institute of psycho-analysis*.
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Attachment (Vol. 1), New York: Basic Books (2nd revised ed.)
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base. Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York (Basic Books) 1988.
- Bretherton, I., Ridgeway, D., & Cassidy, J. (1990). Assessing internal working models of the attachment relationship. *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention*, 273, 308.
- Bretherton, I. (2010). Fathers in attachment theory and research: A review. *Early Child Development and Care*, 180(1-2), 9-23.
- Bridgett, D. J., Ganiban, J. M., Neiderhiser, J. M., Natsuaki, M. N., Shaw, D. S., Reiss, D., & Leve, L. D. (2018). Contributions of mothers' and fathers' parenting to children's self-regulation: Evidence from an adoption study. *Developmental science*, 21(6), e12692.
- Bureau, J. F., Martin, J., Yurkowski, K., Schmiedel, S., Quan, J., Moss, E., ... & Pallanca, D. (2017). Correlates of child–father and child–mother attachment in the preschool years. *Attachment & human development*, 19(2), 130-150.
- Cabrera, N., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child development*, 71(1), 127-136.
- Cabrera, N. J., Shannon, J. D., & Tamis-LeMonda, C. (2007). Fathers' influence on their children's cognitive and emotional development: From toddlers to pre-K. *Applied Development Science*, 11(4), 208-213.

- Cassidy, J., & Marvin, R. S. (1987). Attachment organization in three-and-four-year-olds: Coding guidelines. *Unpublished manual*, Psychology Dept. of Univ. of Virginia: Charlottesville, VA.
- Cassidy, J., & Marvin, R. S. (1992). The MacArthur working group on attachment. Attachment organization in three and four year olds: procedures and coding manual. University of Virginia.
- Clifton, J. A. (1995). *The effects of parenting style, attachment and early maladaptive schemas on adult romantic relationships* (Doctoral dissertation, University of Georgia).
- Cobb, C.H (1996). Adolescent-parent attachments family problem-solving styles. *Family Process*, 35(1), 57-82.
- Crittenden, P. M. (1985). Social networks, quality of child rearing, and child development. *Child development*, 1299-1313.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. doi:10.1007/bf02310555.
- Dick, G. L. (2004). The fatherhood scale. *Research on social work practice*, 14(2), 80-92.
- Doherty, W. J., Kouneski, E. F., & Erickson, M. F. (1998). Responsible fathering: An overview and conceptual framework. *Journal of Marriage and the Family*, 277-292.
- Dozier, M., Stovall-McClough, K. C., & Albus, K. E. (2008). Attachment and psychopathology in adulthood.
- Erickson, M. F., Sroufe, L. A., & Egeland, B. (1985). The relationship between quality of attachment and behavior problems in preschool in a high-risk sample. *Monographs of the society for research in child development*, 147-166.
- Feldman, R., Sussman, A. L., & Zigler, E. (2004). Parental leave and work adaptation at the transition to parenthood: Individual, marital, and social correlates. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25(4), 459-479.
- Feldman, R. (2007). Parent–infant synchrony and the construction of shared timing; physiological precursors, developmental outcomes, and risk conditions. *Journal of Child psychology and Psychiatry*, 48(3-4), 329-354.

- Filus, A., Schwarz, B., Mylonas, K., Sam, D. L., & Boski, P. (2019). Parenting and late adolescents well-being in Greece, Norway, Poland and Switzerland Associations with individuation from parents. *Journal of Child and Family Studies*, 28(2), 560-576.
- Fleming, A. S., O'Day, D. H., & Kraemer, G. W. (1999). Neurobiology of mother–infant interactions: experience and central nervous system plasticity across development and generations. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 23(5), 673-685.
- Flouri, E., & Buchanan, A. (2004). Early father's and mother's involvement and child's later educational outcomes. *British journal of educational psychology*, 74(2), 141-153.
- Frankel, L. A., Hughes, S. O., O'Connor, T. M., Power, T. G., Fisher, J. O., & Hazen, N. L. (2012). Parental influences on children's self-regulation of energy intake: Insights from developmental literature on emotion regulation. *Journal of obesity*, 2012.
- Freeman, H., Newland, L. A., & Coyl, D. D. (2010). New directions in father attachment.
- Goldberg, S., Muir, R., & Kerry, J. (1995). *Attachment theory. Social, developmental and clinical perspectives*. Hillsdale.
- Goodsell, T. L., & Meldrum, J. T. (2010). Nurturing fathers: A qualitative examination of child–father attachment. *Early child development and care*, 180(1-2), 249-262.
- Grossmann, K., Grossmann, K. E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheuerer-Englisch, H., & Zimmermann, A. P. (2002). The uniqueness of the child–father attachment relationship: Fathers' sensitive and challenging play as a pivotal variable in a 16-year longitudinal study. *Social development*, 11(3), 301-337.
- Harkness, S., & Super, C. M. (2002). Culture and parenting. *Handbook of parenting*, 2(2), 253-280.
- Hawkins, A. J., & Dollahite, D. C. (Eds.). (1997). *Generative fathering* (Vol. 3). Sage.
- Hedenbro, M. (2019). Further evidence that early emotional connections affect future child behaviour. *Acta Paediatrica*, 108(5), 787-788.
- Johansson, T. (2011). Fatherhood in transition: Paternity leave and changing masculinities. *Journal of family communication*, 11(3), 165-180.
- Johnson, L. N., Ketring, S. A., & Abshire, C. (2003). The revised inventory of parent attachment: Measuring attachment in families. *Contemporary Family Therapy*, 25(3), 333-349.

- Johnson, L. N., Ketring, S. A., Rohacs, J., & Brewer, A. L. (2006). Attachment and the therapeutic alliance in family therapy. *The American Journal of Family Therapy*, 34(3), 205-218.
- Kışla, Ş., & Çetin, Z. (2022). Investigating the relationship levels of fathers with 6-to 12-month-old babies with their fathers and their attachment status with their babies. *Early Child Development and Care*, 1-15.
- Kobak, R. R., & Sceery, A. (1988). Attachment in late adolescence: Working models, affect regulation, and representations of self and others. *Child development*, 135-146.
- Lamb, M. E. (1977a). Father-infant and mother-infant interaction in the first year of life. *Child development*, 167-181.
- Lamb, M. E. (1977b). The development of mother-infant and father-infant attachments in the second year of life. *Developmental psychology*, 13(6), 637.
- Lamb, M. E. (2002). Infant-father attachments and their impact on child development. *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*, 93-117.
- Lamb, M. E. (4th Ed.). (2004). *The role of the father in child development*. John Wiley & Sons.
- Lamb, M. E. (2010). How do fathers influence children's development? Let me count the ways. *The role of the father in child development*, 1-26.
- Lamb, M. E., Pleck, J. H., & Levine, J. A. (1985). *The role of the father in child development*. In *Advances in clinical child psychology* (pp. 229-266). Springer, Boston, MA.
- Lewis, C., & Lamb, M. E. (2003). Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. *European journal of psychology of education*, 18(2), 211-228.
- Madden-Derdich, D. A., & Leonard, S. A. (2000). Parental role identity and fathers' involvement in coparental interaction after divorce: Fathers' perspectives. *Family Relations*, 49(3), 311-318.
- Main, M., & Weston, D. R. (1981). The quality of the toddler's relationship to mother and to father: Related to conflict behavior and the readiness to establish new relationships. *Child development*, 932-940.

- Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the society for research in child development*, 66-104.
- Main, M., & Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern.
- McBride, B. A., Schoppe, S. J., & Rane, T. R. (2002). Child characteristics, parenting stress, and parental involvement: Fathers versus mothers. *Journal of marriage and family*, 64(4), 998-1011.
- Michael, T., & Snow, M. (2019). The adult scale of parental attachment-short form: psychometric properties, factor analyses, and validation. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 41(4), 509-529.
- Paetzold, R. L., Rholes, W. S., & Kohn, J. L. (2015). Disorganized attachment in adulthood: Theory, measurement, and implications for romantic relationships. *Review of General Psychology*, 19(2), 146-156.
- Parke, R. D. (1996). *Fatherhood* (Vol. 33). Harvard University Press.
- Parke, R. D. (2002). Fathers and families. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Being and becoming a parent* (p. 27–73). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Perris, C., & Andersson, P. (2000). Experiences of parental rearing and patterns of attachment in adulthood. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 7(4), 279-288.
- Ramchandani, P. G., Domoney, J., Sethna, V., Psychogiou, L., Vlachos, H., & Murray, L. (2013). Do early father–infant interactions predict the onset of externalising behaviours in young children? Findings from a longitudinal cohort study. *Journal of child psychology and psychiatry*, 54(1), 56-64.
- Rohner, R. P., & Veneziano, R. A. (2001). The importance of father love: History and contemporary evidence. *Review of general Psychology*, 5(4), 382-405.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2005). Parental acceptance-rejection: Theory, methods, cross-cultural evidence, and implications. *Ethos*, 33(3), 299-334.
- Saarikallio-Torp, M., & Miettinen, A. (2021). Family leaves for fathers: Non-users as a test for parental leave reforms. *Journal of European Social Policy*, 31(2), 161-174.

- Schaber, R., Kopp, M., Zähringer, A., Mack, J. T., Kress, V., & Garthus-Niegel, S. (2021). Paternal Leave and Father-Infant Bonding: Findings From the Population-Based Cohort Study DREAM. *Frontiers in Psychology*, 12. 668028
- Scharfe, E. (2017). Attachment theory. *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science*, 1-10.
- Schaffer, H. R., & Emerson, P. E. (1964). The development of social attachments in infancy. *Monographs of the society for research in child development*, 1-77.
- Shlafer, R. J., & Poehlmann, J. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment & Human Development*, 12(4), 395-415.
- Snow, M. S., Sullivan, K., Martin, E. E., & Helm, H. (2005). The adult scale of parental attachment: Psychometric properties, factor analysis, and multidimensional scaling. *Unpublished manuscript, Department of Leadership and Counselor Education, The University of Mississippi, University, Mississippi.*
- Steenhoff, T., Tharner, A., & Væver, M. S. (2019). Mothers' and fathers' observed interaction with preschoolers: Similarities and differences in parenting behavior in a well-resourced sample. *PloS One*, 14(8), e0221661.
- Stewart, W., & Barling, J. (1996). Fathers' work experiences effect children's behaviors via job-related affect and parenting behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, 17(3), 221-232.
- Szepeswol, O., & Simpson, J. A. (2019). Attachment within life history theory: An evolutionary perspective on individual differences in attachment. *Current opinion in psychology*, 25, 65-70.
- Tamis-LeMonda C.S., Uzgis, I.C. & Bornstein, M. H. (2002). *Handbook of parenting: Volume 5, Practical issues in parenting*. Bornstein, M. H (2nd Ed.), Play in Parent–Child Interactions, 221-241.
- Van IJzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: a meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological bulletin*, 117(3), 387.
- Voulgaridou, I., & Kokkinos, C. M. (2020). The mediating role of friendship jealousy and anxiety in the association between parental attachment and adolescents' relational

aggression : A short-term longitudinal cross-lagged analysis. *Child Abuse & Neglect*, 109, 104717.

Williams, S. (2008). What is fatherhood? Searching for the reflexive father. *Sociology*, 42(3), 487-502.

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). Schema therapy. *New York: Guilford*, 254, 653-658

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Βρατσίνη, Ν. (2017). Ο γονεϊκός δεσμός και η σχέση του με την εικόνα σώματος και την προβληματική στάση ως προς τις διατροφικές συνήθειες σε μη κλινικό δείγμα (*Master's thesis*).

Κυργερίδου, Ε., Βόρρια, Π., & Κιοσέογλου, Γ. (2014). Σχέσεις μεταξύ του ζευγαριού και οι αντιλήψεις τους για το δεσμό με τη μητέρα τους. *Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(2), 183-201.

Μαυρόγιαννη, Θ. (2009). Η ενασχόληση πατέρων παιδιών με ειδικές ανάγκες με τη φροντίδα του παιδιού τους και οι παράγοντες που την επηρεάζουν (*Doctoral dissertation*).

Σταματίου, Ε., & Παπαληγούρα, Ζ. (2010). Επιλόχεια κατάθλιψη σε Ελληνίδες μητέρες: Επιδράσεις των στρεσογόνων γεγονότων ζωής, της κοινωνικής στήριξης και της συζυγικής σχέσης. *Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society*, 17(2), 215-229.

Τσιμπιδάκη, Α. (2023). Πατέρες παιδιών με εγκεφαλική παράλυση και οικογενειακή λειτουργία. *Preschool and Primary Education*, 11(2), 238-261

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Έντυπο συναίνεσης συμμετέχοντα στην ερευνητική εργασία

Τίτλος Ερευνητικής Εργασίας: Πατρικός δεσμός και πατρική γονεϊκότητα: συσχετιστική έρευνα σε πατέρες παιδιών 0-3 ετών.

Επιβλέπων/ουσα: Χριστίνα Ρούση, email: xroussi@uth.gr, τηλ.: 24210-74878

1^ο Μέλος Συμβουλευτικής/Εξεταστικής Επιτροπής: Παναγιώτα Σταυρούση, email: stavrusi@uth.gr, τηλ.: 24210-74708

2^ο Μέλος Συμβουλευτικής/Εξεταστικής Επιτροπής: Γεώργιος Κλεφτάρας, email: gkleftaras@uth.gr, τηλ.: 24210-74738

Φοιτητής/ήτρια: Βασιλειάδου Αικατερίνη (email: aikvasileiadou@uth.gr, τηλ.: +30 6936757244)

1. Σκοπός της ερευνητικής εργασίας

Ο σκοπός της έρευνας είναι η μελέτη της σύνδεσης του πατρικού γονεϊκού δεσμού που αναπτύσσουν οι σύγχρονοι πατέρες με τα παιδιά τους από την βρεφική ηλικία, με τον δεσμό που είχαν αναπτύξει οι ίδιοι με τους πατέρες τους.

2. Διαδικασία

Θα σας δοθούν μία σειρά ερωτηματολογίων στα οποία παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις όσο πιο αυθόρμητα και ειλικρινά μπορείτε, χωρίς να συζητήσετε ή να συμβουλευτείτε για τις πιθανές απαντήσεις σας. Αφού ολοκληρώσετε την συμπλήρωση, παρακαλούμε ελέγξτε για τυχόν αναπάντητα ερωτήματα. Τα ερωτηματολόγια είναι ανώνυμα και τα στοιχεία που μας δίνετε είναι απόρρητα, εμπιστευτικά και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας.

3. Κίνδυνοι και ενοχλήσεις

Η συμμετοχή σε αυτή την έρευνα δεν αναμένεται να προκαλέσει δυσφορία ή να εκθέσει τους συμμετέχοντες σε κίνδυνο. Επίσης, η έρευνα δεν πρόκειται να έχει οποιαδήποτε αρνητική επίπτωση σε εσάς, καθώς δε πρόκειται να κοινοποιηθούν προσωποποιημένες πληροφορίες.

4. Προσδοκώμενες ωφέλειες

Εκτιμούμε ότι οι πληροφορίες που θα συλλέξουμε θα συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση της συμβολής του πατέρα στην ανάπτυξη των παιδιών και τα χαρακτηριστικά του πατρικού δεσμού στην Ελλάδα. Συνεπώς με την συμμετοχή σας συμβάλετε στη διερεύνηση ενός ζητήματος της καθημερινής ζωής που αφορά μεγάλο αριθμό ατόμων και ιδιαίτερα τους γονείς και τις οικογένειες. Δε θα υπάρξουν άμεσα οφέλη σε σας προσωπικά από την συμμετοχή σας, εκτός ίσως από το ότι θα έχετε την ευκαιρία να προβείτε σε κάποιου είδους αναστοχασμό πάνω σε θέματα που αφορούν την σχέση σας με τον πατέρα σας και την σχέση σας με το παιδί σας.

5. Δημοσίευση δεδομένων – αποτελεσμάτων

Η συμμετοχή σας στην έρευνα συνεπάγεται ότι συμφωνείτε με την μελλοντική δημοσίευση των αποτελεσμάτων της. Η συλλογή των πληροφοριών γίνεται ανώνυμα και δεν συλλέγεται κανενός είδος στοιχείου που επιτρέπει τη σύνδεση των απαντήσεων με συγκεκριμένα πρόσωπα. Και η ίδια η συλλογή και η φύλαξη των δεδομένων έχει εμπιστευτικό χαρακτήρα καθώς μόνον η ερευνήτρια και η επιβλέπουσα καθηγήτρια θα έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες των ερωτηματολογίων

6. Πληροφορίες

Μη διστάσετε να κάνετε ερωτήσεις γύρω από το σκοπό ή την διαδικασία της εργασίας. Αν έχετε οποιαδήποτε αμφιβολία ή ερώτηση ζητήστε μας να σας δώσουμε διευκρινίσεις. Για οποιαδήποτε ερώτηση αφορά σε θέματα δεοντολογίας της έρευνας ή όποια άλλη διευκρίνιση μπορείτε να επικοινωνήσετε με την επιστημονική υπεύθυνη της έρευνας κα Χριστίνα Ρούση, Επίκ. Καθ. Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας αποστέλλοντας e-mail στο xroussi@uth.gr

7. Ελευθερία συναίνεσης

Η συμμετοχή σας στην εργασία είναι εθελοντική. Είστε ελεύθερος να μην συναινέσετε ή να διακόψετε την συμμετοχή σας όποτε το επιθυμείτε.

8. Εφαρμογή κανόνων Ηθικής & Δεοντολογίας Π.Θ.

Θα τηρηθούν όλοι οι κανόνες εμπιστευτικότητας, ηθικής και επιστημονικής δεοντολογίας, όπως προβλέπονται στον Κώδικα Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

9. Δήλωση συναίνεσης

Διάβασα το έντυπο αυτό και κατανοώ τις διαδικασίες που θα ακολουθήσω. Συναινώ να συμμετάσχω στην ερευνητική εργασία.

Ημερομηνία: __/__/2021

Ονοματεπώνυμο και
υπογραφή συμμετέχοντος

Υπογραφή ερευνήτριας

Ονοματεπώνυμο και
υπογραφή γονέα

Ονοματεπώνυμο και
υπογραφή ερευνήτριας

B. Ερωτηματολόγιο Έρευνας

1. Ερωτήσεις Δημογραφικών στοιχείων

1.1 Προσωπικά στοιχεία:

1. Γράψτε την ηλικία σας:
2. Πόλη ή/και νομός διαμονής σας:
3. Επίπεδο εκπαίδευσης:
 - απόφοιτος γυμνασίου/λυκείου
 - πτυχίο ΤΕΙ ή ΑΕΙ
 - κάτοχος μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού
 - Άλλο:
4. Εργάζεστε; Ναι – Όχι – Άλλο:
 - 4.1 Αν ναι, πόσες ώρες εργάζεστε την εβδομάδα;
5. Μένετε στην ίδια στέγη με το παιδί σας; Ναι – Όχι
 - 5.1 Αν όχι, σημειώστε πόσες ώρες την εβδομάδα βρίσκεστε/περνάτε με το παιδί σας:
6. Η μητέρα του παιδιού σας εργαζόταν πριν την εγκυμοσύνη; Ναι – Όχι
 - 6.1 Αν ναι, πόσες ώρες εργαζόταν την εβδομάδα;
7. Η μητέρα του παιδιού σας εργάζεται τώρα; Ναι – Όχι
 - 7.1 Αν ναι, πόσες ώρες εργάζεται την εβδομάδα;

1.2 Στοιχεία της οικογενείας:

1. Σημειώστε πόσα παιδιά έχετε έως την σημερινή ημερομηνία:
2. Φύλο παιδιού για το οποίο συμπληρώνετε το ερωτηματολόγιο: Αγόρι-Κορίτσι- Άλλο
3. Έτος γέννησης του παιδιού για το οποίο θα συμπληρώσετε το ερωτηματολόγιο:
4. Επιλέξτε την σειρά γέννησης του παιδιού σας: 1ο 2ο 3ο 4ο Άλλο:
5. Λάβατε γονεϊκή άδεια για το παιδί που συμπληρώνετε το ερωτηματολόγιο: Ναι - Όχι

6. Θα λέγατε ότι ο εργοδότης σας ή/και το είδος της εργασίας σας υποστηρίζουν – διευκολύνουν τον οικογενειακό προγραμματισμό σας; Ναι – Όχι
7. Θα λέγατε ότι είχατε τη δυνατότητα να λάβετε γονεϊκή άδεια; Ναι - Όχι
8. Είδος τοκετού του παιδιού σας: Φυσιολογικός – Καισαρική – Άλλο;
- 8.1 Βρισκόσασταν στο δωμάτιο του τοκετού; Ναι – Όχι- Δεν επιτρεπόταν

2. Εργαλεία

Σε όλες τις παρακάτω ερωτήσεις απαντήστε για τη συχνότητα που συμβαίνει ή συνέβαινε η συμπεριφορά ανάμεσα στις απαντήσεις:

1 – Ποτέ, 2- Σπάνια, 3 – Μερικές φορές, 4 – Συχνά και 5 – Σχεδόν πάντα

2.1 Ερωτήσεις για τη συχνότητα πατρικής εμπλοκής

1. Περνάω ποιοτικό χρόνο καθημερινά μαζί με το παιδί μου.
2. Συμμετέχω ενεργά στις εργασίες φροντίδας του σπιτιού.
3. Συμμετείχα στα ραντεβού με τον γιατρό κατά τη διάρκεια κύησης του παιδιού μου.
4. Εμπλέκομαι στην καθημερινή φροντίδα του παιδιού μου (τάισμα, μπάνιο, αλλαγμα πάνας).
5. Συμμετείχα στην προετοιμασία για τον ερχομό του παιδιού μου στο σπίτι και την οικογένειά μας.
6. Εμπλέκομαι στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί μου.
7. Γενικά νιώθω ευχαριστημένος από την σχέση μου με το παιδί μου.
8. Η μητέρα του παιδιού μου επιθυμεί την συμμετοχή μου στη φροντίδα του παιδιού μας (άλλαγμα, τάισμα, ντύσιμο κτλ.).
9. Για τη φροντίδα του παιδιού μας λαμβάνουμε εξωτερική βοήθεια από συγγενείς, φίλους ή επί πληρωμή βοηθούς/νταντά.
10. Γνωρίζω πότε το παιδί μου πρέπει να επισκεφτεί έναν/μία γιατρό (πχ. παιδίατρο) και φροντίζω να κανονίσω το ραντεβού μαζί του/της.

2.2 Κλίμακα μέτρησης του πατρικού παιδικού δεσμού για ενήλικες - Σύντομη μορφή

Μεταφρασμένες Ερωτήσεις
21. Απευθυνόμουν στον πατέρα μου για αρκετά θέματα, όπως και όταν είχα ανάγκη να με παρηγορήσει και να με καθησυχάσει.
22. Ένιωθα εγκαταλελειμμένος, όταν ο πατέρας μου έλειπε για λίγες μέρες.
23. Έβαζα τις ανάγκες του πατέρα μου πάνω από τις δικές μου.
24. Ανησυχούσα ότι ο πατέρας μου θα με απογοητεύσει.
25. Ένιωθα συχνά εξαρτημένος από τον πατέρα μου.
26. Ένιωθα δυσαρέσκεια ή/και πικρία, όταν ο πατέρας μου περνούσε χρόνο μακριά μου.
27. Ήταν εύκολο για μένα να είμαι στοργικός με τον πατέρα μου.
28. Εύχομαι να υπήρχε λιγότερος θυμός στη σχέση μου με τον πατέρα μου.
29. Θυσίασα δικές μου ανάγκες προς όφελος του πατέρα μου.
30. Ένιωθα ότι ήταν προς όφελός μου να εξαρτώμαι από τον πατέρα μου.
31. Ένιωθα αναστατωμένος, όταν ο πατέρας μου με άφηνε μόνο μου.
32. Ήταν δύσκολο για μένα να συνεχίσω αυτό που έκανα, όταν ο πατέρας μου εμφανιζόταν με κάποιο πρόβλημα.
33. Κουβέντιαζα διάφορα θέματα με τον πατέρα μου.
34. Ένιωθα συχνά θυμωμένος με τον πατέρα μου χωρίς να ξέρω τον λόγο.
35. Ένιωθα την ανάγκη να με φροντίζει ο πατέρας μου.
36. Είχα έναν έντονο φόβο ότι η σχέση μου με τον πατέρα μου θα τελείωνε.
37. Συνήθως συζητούσα τα προβλήματα και τις ανησυχίες μου με τον πατέρα μου.
38. Μου άρεζε να φροντίζω τον πατέρα μου.
39. Αισθανόμουν ότι κάτι δεν πήγαινε καλά μαζί μου, γιατί ήμουν απόμακρος από τον πατέρα μου.
40. Δεν ήμουν σίγουρος για το τι έπρεπε να κάνω μέχρι να μιλήσω με τον πατέρα μου.

2.3 Κλίμακα μέτρησης του πατρικού γονεϊκού δεσμού

Μεταφρασμένες Ερωτήσεις
1. Νιώθω αναστάτωση με απογοήτευση για το παιδί μου.
2. Φωνάζω συνεχώς και μαλώνω με το παιδί μου.
3. Νιώθω ότι το παιδί μου με εμπιστεύεται.
4. Εμπιστεύομαι το παιδί μου .
5. Το παιδί μου μοιάζει να καταλαβαίνει τα συναισθήματά μου.
6. Νιώθω θυμωμένος με το παιδί μου.
7. Γίνομαι ευερέθιστος με το παιδί μου τριγύρω μου.
8. Το παιδί μου με καταλαβαίνει
9. Το παιδί μου μοιάζει να νοιάζεται για μένα.
10. Δε νιώθω άνετα να βρίσκομαι κοντά στο παιδί μου.
11. Όταν είμαι θυμωμένος, το παιδί μου μοιάζει να το καταλαβαίνει.
12. Δεν λαμβάνω αρκετή προσοχή ή αναγνώριση από το παιδί μου.
13. Νιώθω ότι το παιδί μου είναι ένα καλό παιδί.
14. Νιώθω ότι το παιδί μου με δέχεται όπως είμαι.
15. Το παιδί μου έχει πάρα πολλές απαιτήσεις από εμένα.
16. Εύχομαι να είχα ένα διαφορετικό παιδί.
17. Νιώθω ότι μπορώ να μιλήσω στο παιδί μου για τις δυσκολίες μου. (τώρα ή στο μέλλον)
18. Όταν το παιδί μου καταλαβαίνει ότι κάτι με ενοχλεί, με ρωτάει γι' αυτό. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)
19. Μιλάω στο παιδί μου για τα προβλήματά μου. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)
20. Νιώθω ότι μπορώ να βασίζομαι στο παιδί μου, όταν χρειάζομαι να βγάλω κάτι από μέσα μου. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)
21. Το παιδί μου μπορεί να καταλάβει πότε είμαι αναστατωμένος σχετικά με κάτι.

22. Μου αρέσει να ζητώ τη γνώμη του παιδιού μου για θέματα, που νοιάζομαι και με
αφορούν. (μόνο για παιδιά ηλικίας 4-6 ετών)